

—3007—

Veszprémi Szemle

Városhistória folyóirat

5. ÉVFOLYAM, 1–2. SZÁM

6.

1997. DECEMBER

TARTALOM

TANULMÁNYOK

Veszprém város története	3	Veress D. Csaba
Egy nápolyi származású várkapitány Veszprémben	14	Szurmay László
A Veszprémi Jeruzsálemhegyi Petőfi kör története	25	V. Fodor Zsuzsa
Mindszenty-levelek 1944–1945	38	Mészáros István
A veszprémi magyar királyi 31-es honvédegyalozred története	48	Rainer Pál
Veszprém meteorológiai viszonyai 1995-ben	66	Kovács Győző

KISEBB TANULMÁNYOK

A hatodik Gizella Napok eseményei, 1997	77	Tölgyesi József
A veszprémi Evangélikus Egyházközség története	82	Isó Dorottya
A veszprémi római katolikus főgimnázium testnevelése és sportja a két világháború közti időszakban	87	Sipőcz József

MEGEMLÉKEZÉSEK

Dr. Cseresnyés József (1867–1944) emlékezete	89	Hogya György

VESZPRÉMI KÖNYVEK 90

VESZPRÉMI SZERZŐK MUNKÁI 95

WÖLLER ISTVÁN
H-8200 VESZPRÉM,
Kádártai u. 9.

VESZPRÉMI SZEMLE

Várostartörténelmi folyóirat

V. évfolyam, 1-2. szám 6. 1997. december

Várostartörténelmi folyóirat

Felelős szerkesztő:
Tölgyesi József

Tervezőszerkesztő:
Bordácsné Móroczka Éva

Szerkesztőség:
8200 Veszprém, Óváros tér 9.
Telefon: 88/425-222

Kiadja:
Veszprém Megyei Jogú Város
Polgármesteri Hivatala

Felelős kiadó:
Dióssy László
polgármester

Készítette:
Szedés, tördelés:
Szurmay László

Nyomás:
Prospektus GM Nyomda
Veszprém
Felelős vezető:
Szentendrei Zoltán

ISSN 1217-5358

A folyóirat térítésmentesen kérhető a
Megyei Könyvtár információs
szolgálatánál, a Polgármesteri Hivatal,
a Városi Művelődési Központ és a
Helyőrségi Művelődési Otthon
portáján, a lakótelepi
klubkönyvtárakban és a Szokoly
Antikváriumban

E SZÁMUNK SZERZŐI

BOTÁR ATTILA költő, tanár, Veszprém; V. DR. FODOR ZSUZSA történész, osztályvezető, Laczkó Dezső Múzeum, Veszprém; HOGYA GYÖRGY helytörténelmi kutató, Veszprém; ISÓ DOROTTYA ev. s. lelkész, Veszprém; KOVÁCS GYŐZŐ őrnagy, meteorológiai szolgálati főnök, Veszprém; DR. MÉSZÁROS ISTVÁN művelődéstörténész, Budapest; RAINER PÁL muzeológus, történész, Laczkó Dezső Múzeum, Veszprém; DR. SIPŐCZ JÓZSEF tanár, sporttörténész, Medgyaszay István Szakképző Iskola és Kollégium, Veszprém; SZURMAY LÁSZLÓ helytörténelmi kutató, Veszprém; DR. TÖLGYESI JÓZSEF tanár, felelős szerkesztő, Veszprém; VERESS D. CSABA hadtörténész, Veszprém.

Fotók:

Nagyvári Ildikó, Radnai Róbert, Rádóczy Csaba, Szurmay László, Tölgyesi József, archív felvételek és reprodukciók

E lapszám megjelenését a Nemzeti Kulturális Alapítvány támogatta.

Címlapkép:

Az egykori Takarékpénztár épülete a Kossuth Lajos utca elején

A belső és a hátsó borítón:

Régi veszprémi képeslapok Vida László gyűjteményéből

TANULMÁNYOK

Veszprém város története

VERESS D. CSABA

I. Az őskor és az ókor évezredei

ABALATON TÉRSÉGÉNEK évezredek óta lakott tájain kevés település rendelkezik olyan ősi múlttal, mint Veszprém városa. A település ősi magja kétségtelenül a Várhegy. Ezen a kb. 300 méter hosszán – észak–déli irányban – elnyúló, minden oldalról meredek szakadékokkal határolt dolomitgerincen (amely átlagosan 40 méter magasan emelkedik a környező völgyek fölé), ősidők óta megtelepedett az ember. A meredek szakadékokkal övezett hegytetőn védelmet találtak; a hegy tövében bővízű forrás fakadt, és a Várhegy északi magaslatait patak folyta körül.

Annak ellenére, hogy – elsősorban a XVI–XVII. századokban lezajlott ostromok, rombolások és újjáépítések – alapjáig feldúlták a Várhegy amúgy is vékony talajrétegeit, az archeológiai kutatások megállapították, hogy a Várhegy az őskor óta lakott, sőt, erődített hely volt.

A leletek – cserépmaradványok – alapján megállapítható volt, hogy már a középső neolitikum (5000–4800 évvel ezelőtt) itt élő népcsoportjai megtelepedtek a Várhegyen, valamint a Várhegy körüli völgyekben és magaslatokon. Különösen nagy tömegű népesség élt itt (3200–3000 évvel ezelőtt) a középső bronzkor évszázadaiban. A Várhegyet körülvevő dombokon (pl. a mai belváros helyén) számos helyen tártak fel urnatemetőket. Feltehetően egy törzsi központ lehetett a Várhegyen, mivel a környéken – egy kb. 20x20 kilométeres körzetben – egy sajátos kultúra, az ún. „veszprémi kultúra” régészeti maradványai figyelhetők meg.

A feltehetően illir eredetű őslakosságot – valamikor Krisztus előtt a 300-as években – a Bécsi-medence, illetve a Cseh-medence felől előnyomuló harcias kelta népcsoportok lepték el. Az egymással harcban álló illir (pannon) és kelta törzseket igázták le a Krisztus utáni I. évszázad elején a mai Ausztria – az akkori Provincia Norricum – felől benyomuló római hadsereg csapatai.

Kétségtelen a régészeti leletek alapján, hogy a rómaiak uralma alatt, a Krisztus utáni I–IV. századi Provincia Pannoniában is lakott volt a veszprémi Várhegy és környéke. A Várhegytől északnyugatra húzódó völgyben egy római kori tanyagazdaság (villa rustica) maradványai kerültek elő, s a Várhegyet körülvevő 5–6 kilométeres körzetben 4–5 nagy római kori birtokközpont romjai kerültek elő. Ezek közül a legnagyobb a Várhegytől délre 5 kilométerre feltárt balácapusztai nagy gazdasági központ, amely feltehetően a „Caesariana” nevet viselte.

II. A korai középkor évszázadai (Krisztus utáni V–IX. század)

A Krisztus utáni 370–430 közti barbár – hun és germán – támadások megsemmisítették a rómaiak pannóniai uralmát, s Veszprém környékét a germán „keleti gót” (ostrogót) nép-

csoportok szállták meg. Őket az északi-germán longobard törzsek követték (akiknek nagy temetőjét tárták fel a Várhegytől keletre Kádárta falu mellett). A germán törzsek – Kr. u. 455 és 568 közti – uralmát egy ismeretlen népcsoport, (a magukat „avaroknak” nevező törzsek) katonai ereje döntötte meg. Az 568 és 670 között folyamatosan a Kárpát-medencébe özönlő „avarok” között – egyes vélemények szerint – már a mai „magyarok” is megjelentek. A Várhegytől északra – néhány száz méterre – feltárt hatalmas „avar”-kori temető egyértelmű bizonyítéka, hogy a Várhegyet és környékét ez a népcsoport is megszállta és lakta.

Az „avarok” uralmát Nagy Károly király frank és bajor hadainak – 791–804 között lezajlott – támadásai döntötték meg, s a Balaton vidéke a Német Királyság uralma alá került („Oriens”, „Regio Pannonia”, „Avaria”, majd „Ostmark” néven), s a passauai püspökség megkezdte az itt élő népek keresztény hitre térítését.

A régészeti leletek arra utalnak, hogy a frank–bajor uralom idején – Kr. u. 804–900 között – a Várhegyet is megszállták, s az erősségnek „Ortahu” volt a neve. Volt olyan vélemény is – a XV. században, hogy a „Veszprém” név is a német „Weissprunn” névből eredt. Egy adat szerint – 865-ben – Adalwin salzburgi érsek számos templomot szentelt fel „Ostmark”-ban, köztük egyet az „Ortahu” nevű helyen. Nem elképzelhetetlen, hogy ez a templom azonos a veszprémi Várhegyen – a XI. században épített bazilika északi oldalán – feltárt kerektemplommal (ún. rotundával), melyet később Szent György-kápolnának neveztek.

III. A magyar uralom kezdetei (IX–XI. század)

A később „magyaroknak” is nevezett „türk” törzsek hadai 862 és 900 között előzönlöttek a Kárpát-medencének a Dunától keletre lévő területeit, majd 900 nyarán váratlanul betörttek (a korábban velük szövetséges németek uralma alatt lévő) „Ostmark”-ba. Egy XII–XIII. századi – ismeretlen nevű, *Anonymus*-nak nevezett magyar krónikás szerint („Gesta Hungarorum”) a legsúlyosabb harcra Veszprém váránál (*castrum Bezprem*) került sor. Az *Usubu* és *Óse* nevű kapitányok vezette magyar hadak egy hétig tartó véres ostrom után menekülésre kényszerítették a várat védő „római” katonákat, akik a „németek földjére” (*in terram Theotonicorum*) menekültek.

Az elfoglalt „Bezprem vára” mintegy ötven évre a hódító „Szoluk” nemzetség kezére került, majd 950 körül a magyar törzsszövetség nagyfejedelmi családja – az Árpád-dinasztia – Veszprém várát magának szerezte meg.

A Német Királyságot szakadatlanul – 900–955 között – támadó magyar hadak 955. augusztus 10-én Augsburgnál megsemmisítő vereséget szenvedtek el I. Ottó német király egyesített csapataitól.

A vereség után – elsősorban 962 után – az Árpád-nemzetségből származó magyar nagyfejedelmek békeajánlatokat tettek *I. Ottó* német–római császárnak azzal, hogy felveszik a nyugati (római) kereszténységet. A mainzi érsek 972-ben a „magyarok püspökévé” szentelte *Bruno* sákt-galleni szerzetest, aki a „magyar fejedelem szállására” jött, minden valószínűség szerint Veszprém várába, ahol megkeresztelte a magyar *Géza* nagyfejedelmet és 500 magyar urat. *Bruno* szerzetes felettése, *Piligrim* passauai püspök azt írta, hogy a magyar fejedelem szállása körül a korábbi háborúkban foglyul ejtett keresztény németek nagyobb számban éltek, mint maguk a magyarok!

Géza nagyfejedelem 997 szeptemberében bekövetkezett halála után a pogány magyarok fellázadtak – a *Géza* nagyfejedelem fiának, a már teljesen keresztény szellemben nevelt – *István* nagyfejedelem uralma ellen. A lázadók ostrom alá vették a „... *Veszprémnek* nevezett

várat, ahol a fejedelem és udvara szokott tartózkodni...” (*Legenda Minor*). A későbbi (1283, 1354) magyar krónikák szerint István nagyherceget német segélyhadak támogatták, melynek parancsnoka a svábföldi *Wezelin von Wasserburg* volt. A keresztény német és magyar hadak – 997 szeptember végén – Veszprém várától északkeletre támadták meg a várat ostromló pogány hadakat. Wezelin von Wasserburg főparancsnok személyesen vágta le lováról a lázadók főparancsnokát: Koppány herceget.

A Veszprém váránál lezajlott keresztény győzelem után a vár három funkciót látott el: királyi várispánsági (grófsági) székhely; püspöki székhely volt, illetve István nagyfejedelem (majd 1001-től király) feleségének: II. (Civakodó) Henrik bajor herceg lányának, illetve II. Henrik német-római császár húgának, Gizella magyar királynének volt a veszprémi várban „királynéi kápolnája” (*capella reginalis*). Ez azt jelentette, hogy a várban lévő – és a királyné által építtetett – bazilikában volt a „királynéi kancellária”. Itt őrizték a királynéi koronát, a pecséteket, okiratokat stb. Ennek a kancelláriának – a „királynéi kancelláriának” – mindenkor vezetője a veszprémi püspök volt, s a püspök volt jogosult a királynék megkoronázására.

IV. A középkori Veszprém (XI–XVI. század)

A kezdetben királyi, de főleg királynéi uralom alatt lévő Veszprém vára a XII–XIII. században – fokozatosan a veszprémi püspök és a káptalan tulajdonába került, sőt, 1313-tól a mindenkor veszprémi püspök látta el a vármegye (grófság) vezetői hivatalát („főispán”=„gróf”) is.

Veszprém kizárólag a Várhegyen álló várat jelentette, amely a XI–XIII. században a Várhegynek csupán északi egyharmadát foglalta el, s főbejárata is északi irányba nézett (nagyjából a mai északi lejáró helyén). A Várhegy középső és déli kétharmada, az ún. „Mindenszentek vára” nem volt megerősítve, s a várbeli szolganép lakóhelye volt (a „Mindenszenteknek” tiszteletére felszentelt kis templommal és körülötte temetővel – a mai Törvényszék helyén). A Várhegy északi egyharmadát kitöltő vár központi épülete volt – az ekkor (a XIV. század végéig) négy toronnyal ellátott – bazilika, amely a „királynéi kápolna” (*capella reginalis*) rangját viselte, ahol – a korábban említett – királynéi méltóságjelvényeket őrizték. A bazilika északi szomszédságában állt továbbra is a VIII–IX. századi (?) kerektemplom (*rotunda*), melyet a XIII. század elején nyolcszögletes (*octogonális*) alaprajzú kápolnává alakítottak át. (Szent György-kápolna)

A királynéi bazilikától délkeletre – a mai nagypréposti és püspöki palota helyén – állt a várispáni (grófi) és püspöki palota (1313-tól kizárólagosan a püspök tulajdonában!), melynek egyik része ún. „királynéi palota” volt (a mindenkor királynék állandó vagy ideiglenes lakóhelye). Tudomásunk van arról, hogy I. (Szent) István király felesége, a bajor Gizella királyné és gyermekei túlnyomórészt itt a várbeli palotában, illetve a Várhegytől nyugatra húzódó völgyben („Veszprém-völgy”) még a 970-es években épült görög rítusú apácázárdában (később Bajorországból betelepült benedek-rendi apácák kolostorában) tartózkodtak.

A Várhegy és a rajta álló vár körül város a középkorban nem volt. A XII–XIV. században – amikor a vár már kizárólagosan a püspökség és a káptalan tulajdonában volt –, hat kis település alakult ki a vár körül, melyeken a püspök és a káptalan szolganépe lakott. A vártól északnyugat-észak-északkeletre a káptalan három kis falucskája (középkori magyar nyelven „szeg”) helyezkedett el. Északnyugatra a volt „Szent Margit” falucska („szeg”), melynek központi épülete – a ma is álló Szent László-templom helyén álló – „an-

tiochiai Szent Margit vértanú” tiszteletére szentelt kis templom volt. A templomdomb körül húsz kanonoki ház épült fel, ezért ezt a kis települést „nyugati káptalannak” (*capitulum occidentale*) is nevezték. Itt volt még a káptalan „fürdőháza” is a Séd-patak mellett. A Várhegytől északra a „Szent Katalin” falucska („szeg”) terült el: itt volt a káptalan négy háza, két vízímalma a Séd-patakon, négy nemesi udvarház, s itt épült fel a XIII. század elején a domonkos-rendi apácák (romjaiban ma is álló) kolostora. A Várhegytől északkeletre volt a „Sárszeg” nevű falucska: itt hét kanonoki ház, a nagypréposti (a káptalan vezetőjének) háza volt, és itt volt a szegények kórháza (ispotálya).

A püspök három kis települése a Várhegytől délkeletre, délre és délnyugatra helyezkedett el. Délkeletre – a mai városcentrum helyén – volt a Szent János falucska (Szent Iván-szeg), melynek temploma is volt. A vártól délre, a mai múzeum és megyei könyvtár körzetében a „Szent Miklós” falu terült el, központjában egy kis szikladombocskán (a romjaiban ma is megtekinthető) kis Szent Miklós-templommal (amely bizonyíthatóan a XI. században épült), s körülötte kis temetővel. Megjegyzendő, hogy a Szent János falu és a Szent Miklós falu között azon a kis magaslaton, melyen ma a Séd-mozi áll, volt a középkorban a nyilvános vesztőhely: bitófákkal és karókkal riasztva a gonosztevőket.

A harmadik, a Szent Tamás falucska nevű püspöki település a Várhegytől délnyugatra, a napjainkban „Jeruzsálem-városnak” nevezett domboldalon terült el (pl. 1524-ben 25 parasztházzal).

A vár és a körülötte elterülő kis falucskák az 1242 februári nagy tatár-mongol támadás során elpusztultak. A legnagyobb pusztulás azonban – 1276 májusában – egy feudális főúri beháború során érte a várat és a falucskákat. Súlyos pusztulással járt 1380-ban egy tűzvész, amely elpusztította a várban lévő bazilikát is: az újjáépítéskor a két keleti tornyot már nem építették fel. Viszont ekkor épült a ma is látható gótikus szentély és altemplom.

A XIV–XV. században a Várhegy északi negyedében épült régi várat déli irányban kibővítették. A Várhegy déli végéig erődítmények (falak, tornyok) épültek. (Ezek közül napjainkra már csak egy, az ún. Tűztorony áll.) Egyidejűleg a vár főkapuja – a jelenlegi feljáró helyén – a déli oldalon épült ki, melynek néhány fala ma is jól látható a várfeljárónál.

V. Veszprém a török háborúk korában (XVI–XVII. század)

A Török Birodalom hadseregének 1526. augusztus–szeptemberi hadjárata (és az 1526. augusztus 29-i mohácsi csatavesztés) után, illetve az 1527-től 1541-ig tartó magyarországi belháború után, 1541–1543 között a török hadsereg elfoglalta Budát, Esztergomot, Székesfehérvárt, s ezzel a Török Birodalom északnyugati határa közvetlenül – 30–50 kilométernyire – Veszprém várától keletre húzódott. Habsburg I. Ferdinánd király kezdetben – 1541–1556 között – a várak tulajdonosait kötelezte a várak védelmére: Veszprém várát a püspök és a káptalan volt köteles megerősíteni és katonákkal ellátni. Az 1543–1552 közti harcokat követően a török hadsereg 1552. május közepén vette először ostrom alá Veszprém várát, melyet a szedett-vedett őrség kétheti ostrom után átadott a török csapatoknak. Ezzel Veszprém vára – 1552. június 2-től 1566. június 30-ig – a Török Birodalom legnyugatibb erőssége volt, ahonnét szakadatlanul támadtak nyugati irányba. Az 1566 nyarán ki-robbant újabb háborúban – 1566. június 30-án – a német Halberstadt- és Hilfenstein-regimentek (egy kisebb magyar osztag támogatásával) egy napi ostrommal (1566. június 30-án reggel 7 óra és este 19 óra között!) a leomlott nyugati falak ellen indított rohammal vissza-

foglalták a várat. A harcban 150 német katona hősi halált halt és 300 német katona megsebesült. Ugyanakkor a vár 400 főnyi török őrsége teljesen megsemmisült.

Veszprém vára 1566. június 30-tól 1593. október 7-ig újra keresztény (magyar, német) csapatok kezén volt. Az 1593 október elején kirobbanó újabb háborúban a török csapatok elsőnek Veszprém várát támadták meg, melyet 600 magyar és 400 német katona védett (az utóbbiaknak *Georg von Hoffkirchen* ezredes volt a parancsnoka). A nagyerejű török tüzérsergi tűz és az akkor már korszerűtlen vár gyengesége miatt a vár parancsnoka (*Fernando Samaria de Specie Casa*) kitörésre adott parancsot. Az október 7-re virradóra végrehajtott kitöréskor a vár őrsége teljesen megsemmisült. Mindössze 40 német és 48 magyar katona érte el Pápa várát. A vár 1593–1598 között ismét a törökök kezére került, majd 1598. augusztus 4-én egy francia–vallon regiment jelentősebb harcok nélkül a várat visszafoglalta.

A „tizenötéves háborút” 1606-ban lezáró békét követően – a török hadseregnek 1683 nyarán Bécs ellen indított hadjáratáig – Veszprém határvár volt a Habsburg és Török Birodalom határán. Jelentősebb harcokra ebben az időben nem került sor. Az 1683 június–szeptemberi török támadás során nem török, hanem a törökök oldalán felvonuló *Thököly Imre* magyar fejedelem magyar csapatai foglalták el (harc nélkül, tárgyalások után) a várat. A török hadsereget Bécsnél 1683. szeptember 12-én ért súlyos vereség után a Veszprém-ben állomásozó magyar és török csapatok is harc nélkül visszaadták a várat a Habsburg-hadseregnek.

Ezt követően – a Habsburg-hadsereg és a német birodalmi hadsereg – 16 évi véres háborúban kiverte a török hadsereget Magyarországból. A török hadsereg kivonulását követően 1703–1711 között Habsburg-ellenes katonai felkelés kezdődött. A magyar felkelő hadak kétszer is – harc nélkül – elfoglalták Veszprém várát (1704 január–április, 1705 december–1709 szeptember). Csak az 1709 nyári császári ellentámadáskor került sor a vár ostromára: a várat elfoglaló császári csapatok a vár parancsnokát – a német származású *Johannes Eckstein* kapitányt és hét tisztársát (feltehetően, mivel a császári hadseregből álltak át a magyar felkelők oldalára), a vár kapujában felakasztották.

VI. A vár újjáépítése és a város kialakulása a XVIII. században

Veszprém várának eddigi viharos története után – 1709 és 1809 között – kereken száz éves békekorszak következett be. A veszprémi püspök és a káptalan a vár erődítményeinek jelentős részét leromboltatta. Természetesen – statikai okokból – több erődítményt nem lehetett lebontani. Így megmaradt a vár déli fala (a Tűztoronnyal együtt), épen maradt a vár nagy délnyugati sarokbástyája, a vár északnyugati sarokbástyája. Miután – támfalak kiépítésével – a Várhegy platóját kiszélesítették, a támfalak mögött húzódó régi várfalak a föld alá kerültek (s ezekre alapozták a XVIII. századi paloták külső falait!). Egyidejűleg lerombolták a vár zezzugos, rendetlen utcáit, házacskáit, s az 1730–1780-as években sorra épültek a kanonokok barokk stílusú palotái. A középkori püspöki, királynéi palota helyére az 1760-as években felépült a ma is álló püspöki palota. A romokban álló középkori bazilikát is újjáépítették barokk stílusban (jelenlegi neoromán formáját 1910-ben kapta a templom).

A vár előterében – a mai Óváros tér helyén – a XVI. század során hevenyészve kiépített elővár (Palánka) lerombolását követően kiépült a mai Rákóczi Ferenc utca nyomvonalán Veszprém város első utcája.

A vár keleti oldalának képe egy XIX. századi fametszeten

A város földesurai – a római katolikus püspökség és a káptalan – igyekezett a hajdani vár katonaságától megszabadulni, mivel azok a Habsburg-királyok engedélyével a XVI. század vége óta protestánsok (kálvinisták) voltak. Növelte a gondokat, hogy ezek a volt katonák nem akarták újra elfogadni a püspök és a káptalan földesúri hatalmát! Az 1730–1760-as években állandó volt a civakodás a két egyházi földesuraság és a volt várkatonaság (illetve azok utódai) között. Végül is 1765-ben Habsburg Mária Terézai királynő a két egyházi földesuraságnak adott igazat, s visszaadta nekik földesúri előjogaikat. Így ezek után a

Az egykori „gabona-piacz” a mai Centrum-áruháztól keletre (A városnév alatt a mai Kossuth Lajos Általános Iskola épülete látható)

veszprémi nemeseknek és nem-nemeseknek egyaránt adót kellett fizetni a két egyházi földesuraságnak. A belső viszálykodások miatt a két földesuraság szívesen látta a német telepeseket, parasztokat és iparosokat egyaránt, akik elsősorban a Német-római Birodalomból (Mainz, Pfalz, Baden, valamint Bajorország) vándoroltak be meglehetősen nagy számban Veszprémbe.

Egy angol utazó – *Simon Clement* – 1713. évi feljegyzései szerint Veszprém vára még félelmetes nagyságban állott, de a vár alatt már kiépülőben volt egy kis utca (a mai Rákóczi utca), ahol volt egy szegényes vendégfogadó is.

Az egyre nagyobb számban érkező német és magyar telepesek az 1750-es évekre már tizenöt utcát építettek ki szegényes házaikból, elsősorban a Várhegy alatti völgyekben, illetve a Várhegytől északra, ahol két, zömében paraszti lakosság által lakott falu épült ki („Temetőhegy” és „Tizenháromváros” néven). Ez a városrész küllemét tekintve napjainkig alig változott.

Az 1770–1790-es évekre befejeződött a vár rekonstrukciója: felépültek azok a barokk stílusú püspöki és káptalani paloták, melyek zöme ma is eredeti formájában áll. Gyakorlatilag az egész vár a két egyházi földesuraság, a püspökség és a káptalan tulajdonában volt. Veszprém vármegye csupán egyetlen épületet birtokolt: a vármegyeházát, amelye a jelenlegi megyei törvényszék helyén állt 1887-ig.

A békés és lassú fejlődést az 1792–1815 között tomboló francia háborúk egy epizódja zavarta meg: 1809. június 14-én a francia 3. (*Pully*) dragonyoshadosztály egyik ezredének elővédjei (25 dragonos) harc nélkül benyargaltak a Márkó felőli úton Veszprémbe, fel a várba, a megyei bizottság (*Permanens Deputáció*) épülete elé. Rövid ott-tartózkodás után – mindenféle erőszakoskodás nélkül – távoztak. Június 22-én a Marulaz-lovashadosztály öt lovasezrede – három francia lovasezred, valamint a német 1. badeni dragonyosezred és az 1. hesseni testőr-lovasezred – harc nélkül benyomult a városba. A parancsnok, *Marulaz* tábornok és tisztjei a várban, elsősorban a püspöki palotában lettek beszállásolva, de már az első nap végén, június 22-ről 23-ra forduló éjszaka a lovashadosztály tovább vonult.

Az 1809–1849 közti évtizedek újra a békés fejlődés jegyében teltek el. Az épülő város lassan kibújt a Várhegyet körülvevő völgyekből: kialakult a Várhegytől nyugatra emelkedő magaslatokon a „Jeruzsálemvárosnak” nevezett városrész, ahol felépült a város református lakosságának temploma (1784–1794). A Várhegytől keletre emelkedő magaslatokon pedig a Palotára (ma Várpalota) felé vezető út mentén pedig a „Cserhát városrész” apró házacskái, zezugos kis utcái épültek ki. Az út alsó végén néhány nagyobb polgárház is felépült, s a szembelevő magaslaton a veszprémi evangélikus hívők is felépítették torony nélküli kis templomukat (1798), melynek tornya csak 1910-ben épült fel. A „Cserhát városrésztől” délre, a nagy Gabona-piac túlsó oldalán néhány szép nemesi udvarház épült fel 1813–1817 között, melyek közül a legszebbek a Hotel Veszprémmel szemben ma is láthatóak.

A XIX. század első évtizedeiben a legelőkelőbb belváros továbbra is a vár déli kapuja előtt elterülő Piac tér volt, mely körül számos szép barokk és copfstílusú épület (palota) épült. Elsősorban a cisztercita rend kis palotája (1793), melynek északi oldalán néhány szép kis barokk polgárház épült fel. Az ún. Sörház-lépcső elnevezésű kis sikátortól délre, illetve azzal szemben is épültek szép polgárházak a XVIII–XIX. század fordulóján. Itt, a kis sikátorral szinte szemben – a Rákóczi u. 5. sz. házban – működött 1885-ig a városháza. A város magját képező kis utca végén áll ma is a nemes Kapuváry család palotája, amelyben 1885–1991 között a későbbi városháza működött. Maga a palota 1793-ban épült. Ettől továbbra délre állt a XIX. század elején épült nagy vendégfogadó, mellyel szemben – a mai vármegyeháza helyén – volt a királyi sóraktár, illetve attól délre, szemben a Kálvária-

dombbal a József-kaszárnya, amely valamikor az 1780-as években épült. Itt a város déli irányban véget ért, az említett vendégfogadótól délre az Ördögárok hatalmas vízmosásai, valamint a – mai színház, egyetem stb. helyén – a püspökség majorságai, kertjei húzódtak. Az említett Ördögárok szakadékos vízmosásai feletti magaslaton – 1828-ban – felépítették a városi kórházat (amely mögött 1780 szeptemberében új temető nyílt meg, s amely napjainkig működik).

VII. A mai Veszprém kialakulása a XIX–XX. század fordulóján

Az 1848 márciusi magyarországi polgári forradalom véget vetett a feudalizmusnak, s Veszprémben is megszűnt a két egyházi földesuraság korábbi szerepe. A hajdani földesúri

A székesegyház és környéke a századforduló körül

függőség utolsó maradványai 1875-ben szűntek meg, amikor Veszprém rendezett tanácsú várossá alakult.

A magyarországi polgári forradalmat és szabadságharcot (melynek hadi eseményei a várost nem érintették), követő évtizedekben Veszprémben néhány jelentős létesítmény

épült. Közvetlenül a régi vár déli előterében, a Piac téren két nagy takarékpénztári központ palotája épült fel (a mai városháza és a Komfort kereskedelmi cég épülete). Jelentős volt a gazdasági hatása annak, hogy 1870-ben – a várostól mintegy 5 kilométerre északra – megépült a Budapest és Szombathely közti vasútvonal. A városon átvezető – és 1969-ben lebontott – vasútvonalat csak 1909-ben építették meg. A XIX. század végének egyik legjelentősebb építménye az új vármegyeháza (1887), a zsinagóga (1867), valamint a várban – a régi vármegyeháza helyén – a börtön (1850–60-as évek), illetve a Törvényszék (1905). Számos iskola is épült: az Angolkisasszonyok intézetének rendháza és iskolája neogótikus stílusban épült fel 1860 körül; valamint a régi belső vasútállomással szemben a Felsőkereskedelmi és Polgári Iskola (1897) stb.

A város nagyobb ütemű fejlődését azonban megakadályozta, hogy a városba és környéke a XIX–XX. század fordulóján nagyipari üzem nem települt. Így a város nagyobbik része (mint pl. a Temetőhegy városrész) teljesen falusias jellegű maradt, más részei pedig a kispolgárság (kisiparosok, kisvállalkozók) igényeinek feleltek meg.

Az első világháború a távoli harcterek miatt a város fejlődésére semmiféle hatással nem volt.

A két világháború között (az 1920–1930-as években) a város közvetlen körzetében egy hadiipari üzem sorozat épült (lőszeralapanyag, lőszer- és robbantóanyag-gyártás, mely Veszprémtől északra néhány kilométerre épített kis üzemek). Veszprém közvetlen északi szélén épült fel a magyar hadsereg legnagyobb tiszthelyettes-képző iskolája, majd 1937-ben két katonai repülőtér is felépült a város szomszédságában (Jutas és Szentkirályszabadja). Nagy jelentőségű volt, hogy a Székesfehérvár és az osztrák határ között kiépülő 8. sz. főközlekedési utat a városon át vezették, mely út érdekében hatalmas viaduktot építettek a város belterületén.

VIII. A második világháború és az utána következő évtizedek

Amikor Magyarország 1941. június 27-én belépett a Német Birodalom oldalán a második világháborúba, Veszprémet a távoli frontvonalak miatt sokáig nem érintették a háborús események. Az itt állomásozó magyar királyi 4. bombázórepülő-ezredet a szovjet frontra irányították, de a közeli repülőterek továbbra is működtek, mint repülő kiképző bázisok. Az 1944. április 3-tól megindított amerikai stratégiai légitámadások során 1944.

Légifelvétel a várról (A kép alsó részén a Jókai utca vonala látható)

július 8-án egy súlyosabb bombatámadás érte a veszprém-jutasi repülőteret. Veszprém városát amerikai légitámadások nem érték.

1944 augusztus–szeptemberétől a szovjet hadseregek benyomultak Magyarország területére. A szovjet támadás azonban a Balatontól északra és délre kiépített „Margarethe”-állás („M”-stellung) előtt 1944. december 3-tól 1945. március 19-ig elakadt a 6. német hadsereg ellenállása miatt. A „Margarethe”-vonal mögött mintegy 20 kilométerre lévő Veszprém városa – amely zsúfolva volt német katonai hadtáp intézményekkel –, a szovjet légi-erő egyik legfontosabb célpontjává vált. A városon átvezető katonai fontosságú nagy műút ugyancsak vonzotta a szovjet repülőkötelékeket. Mindezek során 86 légitámadás érte Veszprémet, ami 76%-os épületkárokat okozott. Az emberveszteségek – a jól kiépített óvóhelyrendszer miatt – viszonylag jelentéktelenek voltak.

Az 1945. március 16–19-én megindított és Bécset fenyegető szovjet offenzíva március 23-án érte el Veszprémet. A várost védő német 3. Berlin–Brandenburg páncélosadosztály

Légifelvétel az 1960-as évek elejéről

(panzer division) jelentéktelen utóvédharcok közepette a várost kiürítette. Így mind az anyagi, mind az emberveszteségek elenyészőek voltak.

A háborút követő 1945–1960 közti években a város lassú fejlődésnek indult. Legnagyobb jelentőségű volt, hogy 1949-ben itt kezdte meg működését a Veszprémi Vegyipari Egyetem elődje, amely az évek során számos épületegyüttesben helyezkedett el. Az egyetemmel párhuzamosan több vegyipari kutatóintézet is megalakult a városban.

Az 1950–1960 között kibontakozó építkezések az 1960-as évek második felétől egyre nagyobb méreteket öltöttek. Nagyarányú városrekonstrukció bontakozott ki, s a régi és szegényes „Cserhát városrész” teljes felszámolásával modern városközpont épült ki. Egyide-

jűleg a város peremterületein – a város történetében egyedülállóan nagyarányú – építkezések kezdődtek meg: felépült a város észak-északkeleti térségében a tízemeletes toronyházak sokaságából álló Jutas városrész (több iskolával, áruházzal), a város északkeleti negyedében az ugyancsak 5–10 emeletes épületekből álló Cholnoky-lakótelep; a város déli felében az ugyancsak modern Egyetemi városrész; a város nyugati-északnyugati peremén pedig a Petőfi-lakótelep. A lakótelepeken és a történelmi belvárosban számos modern közintézmény épült: filmszínház, művelődési központ, posta, gyermekek háza, korszerű iskolák, valamint sportlétesítmények (sporttelep, sportcsarnok). Az 1908-ban épült színháznak 1961-től állandó színtársulata van.

Az ősidők óta lakott Várhegy körül, valamint a Várhegyet körülölelő dombokon a XVIII–XIX. századokban kialakult kisváros körül modern nagyváros épült ki az 1960–1990-es években.

IRODALOM

Veress D. Csaba: Várak a Bakonyban. A veszprémi, pápai és palotai vár hadtörténete. Zrínyi Katonai Kiadó. Budapest, 1983.

Gutheil Jenő: Az Árpád-kori Veszprém. Második kiadás. Veszprém, 1979.

Hungler József: A törökkori Veszprém. Veszprém, 1986.

Korompay György: Veszprém. Második, átdolgozott, bővített kiadás. Budapest, 1957.

Hungler József: Veszprém településtörténete. Veszprém, 1988.

Balassa László–Kralovánszky Alán: Veszprém. Budapest, 1983.

Lukcsics Pál–Pfeiffer János: A veszprémi püspöki vár a katolikus restauráció korában. Veszprém, 1933.

Egy nápolyi származású várkapitány Veszprémben

SZURMAY LÁSZLÓ

FERNANDO SAMARIA DE SPECIE CASA végvári tiszt a XVI. század harmadik harmadában több mint tíz évig irányította a korszerűtlen, de hadászatiilag oly fontos Veszprém várát.

Itáliai származása ellenére Magyarországon – az 1540-es évek elején, Komáromban – született. Kortársai a magyarosan hangzó Samaria Ferdinánd névvel ruházták fel és ezt az elnevezést használtam a továbbiakban. Ugyanis apja – *Giovanni Mario de Specie Casa* – jó nevű várépítésként és hajóskapitányként az 1540-es évektől a török ellenes küzdelmekben vett részt hazánkban.¹ 1540 késő őszen *Leonhard Vels* tábornok sikertelenül ostromolta Budát. Hogy ne kudarcra fejezze be hadjáratát, elfoglalta a könnyű prédát jelentő Pestet. Vels a várost *Varkoch György*, *Bebek Ferenc* és *Otto Dischkau* tüzérparancsnok gondjaira bízta. Négy zászlóalj cseh és két zászlóalj német gyalogost, háromszáz könnyűlovast, valamint ezer naszádot hagyott őrségül a városban.² Mario de Specie Casa pedig azt a megbízást kapta, hozza védhető állapotba a várfalakat, hogy a következő évi hadjáratig biztos támpontul szolgáljon Pest. Az ellenségtől körülvett és építőanyagban szűkölködő városban a tél folyamán Mario de Specie Casa több olasz rendszerű bástyát emeltetett fából és agyagból.³ A következő esztendőben *Wilhelm von Roggendorf* báró próbálkozik Buda alatt. Eredetileg *Hieronymus Jaderensis* vezette a 24 gályából, 80 kisebb-nagyobb naszádból és 100 sajkából álló dunai hajóhadat, de egy összecsapás során életét vesztette. Ekkor a fővezér Mario de Specie Casa alá rendelte a hajósokat. A hosszúra nyúlt és végül is kudarcra – Buda török kézre jutásával – végződő hadjáratban nem sok babér termett a Habsburg-csapatok számára. A katonailag értékelhető kevés sikerek egyike azonban az ő nevéhez fűződik. A Gellérthegy és a Csepel-sziget között fekvő kis Ónos-szigeten a csehek és a németek egy erődöt húztak, hogy az ostromgyűrűt szorosabbra zárják. Az őrség figyelmességét kihasználva a törökök meglepték őket és a 700 fős védősereget lemészárolták egy rajtaütés során. A harci zajra felfigyelt Mario de Specie Casa és *Ebersdorf* tábornoki főnök ellencsapást indított. A zsákmányolt ágyúk elvontatásával és a hullák kifosztásával elfoglalt törököket rendkívül véres küzdelem során kiverték a szigetről. A vízen és szárazföldön egyaránt dúló harc során több ellenséges gályát és naszádot süllyesztettek el, néhányat pedig számanyul ejtettek. A török vesztesége 500 halott volt.⁴

Mario de Specie Casa a következő évtizedekben mint jeles várépítész tevékenykedett a végeken. Főbeosztású építésként dolgozott több magyarországi vár erődítési munkálatain. Így többek között Komáromban (1544-től), Győrben (1547 körül, majd 1566-ban is), Szolnokon (1551), Huszton (1552). Az 1550-es évtizedben zömmel a felvidéki bányavárosokban működött: Zólyom (1553), Murány (1553 és 1566). Besztercebányán 1555-ben kezdte meg a védelmi vonalak korszerűsítését és a következő két esztendőben is itt találjuk. Ennél a munkálatnál *Simone de Orlando* volt a segédje.⁵ Egerben három ízben is megfordult. Először *Oláh Miklós* egri püspök s egyben királyi kancellár szerződtette. 1550. április 9-én érkezett meg a várba *Jacobs Bwsely* pallérral, valamint 8 olasz kőfaragóval és 12 nagyrészt szintén olasz kőművessel. A mesterekkel és néhány inasával nemcsak a vár épí-

tésén, de a *Varkoch Tamás* által megbontattatott székesegyház bizonyos mértékű helyreállításán is dolgozott. Megbízása lejártával 1552. március 12-én Bécsbe távozott.⁶ Az 1552-es nagy ostromot követően 1553-ban és 1556-ban szintén megfordult Egerben.⁷

Samaria Ferdinánd életének első két évtizedéből nagyon keveset tudni. Annyi bizonyos, hogy fiatalkorában megfordult Balassi János udvarában.⁸

1564-ben már mint a kis somogyi végház, Szenyér provizoraként szerepel. Ebben az évben *Nádasdy Kristóf* Somogy megyében lévő várkastélyát a növekvő török terjeszkedés miatt a királynak átadta. *Derechkey János* honti főesperes és *Mathich Mihály* – mindketten esztergomi főszékesegyházi kanonokok – mint kijelölt káptalani biztosok előtt az uralkodó képviselőjében *Salm Eckius* győri főkapitány vette át az erösséget. A május 20-i összeírás szerint az aktuson részt vett *Fychor Mihály*, az erösség kapitánya és Samaria Ferdinánd provizor. A pontokban rögzített szabályokból egy-egy példányt kapott a győri főkapitány és Samaria Ferdinánd.⁹

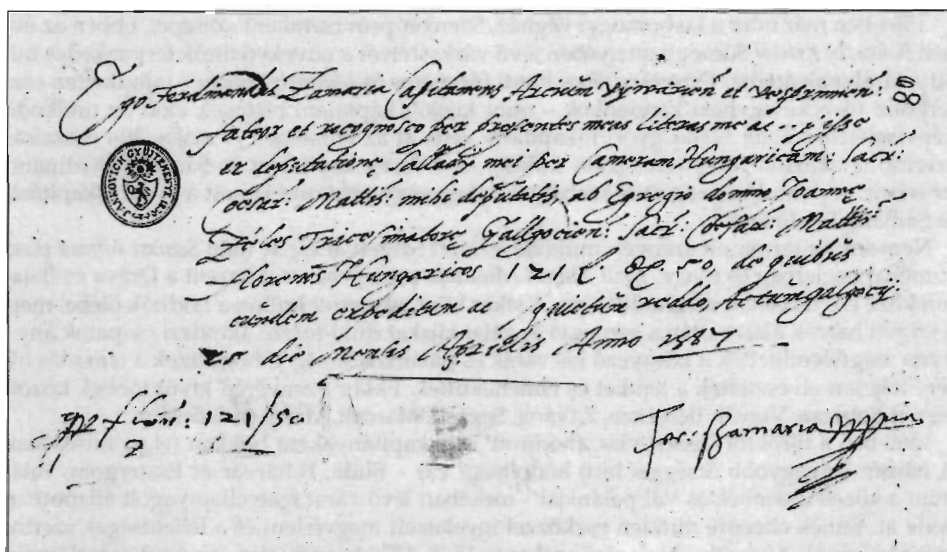
Nem sokáig tarthatott szenyeri működése, mert Szigetvár eleste után *Semsi Ahmed* pasa rumélieai beglerbég és fivére, *Kizil Ahmed Musztafa* pasa parancsot kapott a Dráva és Balaton közé eső területek meghódítására. A siker könnyűszerrel hullott a hódítók ölébe, mert a szigeti harcok alatt s után a somogyi és zalai tájakat dúló-fosztó akindzi csapatok annyira megfélemlítették a környező kis várak és palánkok őrségét, hogy azok a támadás hírére teljesen elvesztették a fejüket és elmenekültek. Ekkor Szenyéren kívül többek között elesett Babocsa, Vízvár, Berzence, Zákány, Segesd, Marót és Szőcsény.

1567-ben a töröktől frissen visszahódított Tata kapitányként bukkan fel az írásokban. A három legnagyobb őrséggel bíró hódoltsági vár – Buda, Fehérvár és Esztergom, valamint a közeli Zsámbék és Vál palánkjai – torkában lévő várat igen elhanyagolt állapotban vette át. Ennek ellenére minden eszközzel igyekezett megvédeni és a lehetőségek szerint korszerűsíteni. Az építkezések első szakasza 1568–1570 között folyt. Az építkezések megkezdésekor *Suess Orbán* építészeti főfelügyelő folytatott vizsgálatokat és ezután határozta meg a szükséges feladatokat. Ezután *Giulio Turco* és *Nicolo Angelini* olasz hadmérnökök mérték fel az erösséget, és rögzítették az addig elkészült és a csak tervezett részleteket. Ekkor készült el a kapubejárat fahíddal és felvonóhíddal. Lebontásra került a déli földbástya és a vár legveszélyeztetettebb pontjára, amelyet az árok szélétől mindössze 60–70 lábnyira fekvő, 150 láb magas hegyről ágyúzni lehetett, ó-olasz rendszerű kőbástyát építettek. Ezt a védművet a források – a kapitányról elnevezvén – Ferrandó-bástyaként emlegették. Elkészült még a Ferrando-bástya és a rondella közötti falszakasz kővel való kiépítése, valamint a vár külső földtöltéseinek a kijavítása is.¹⁰

Az 1575-ig tartó tatai kapitánysága alatt sok bosszúságot okozott a szomszédos budai basának, *Musztafának*. 1569. november elején Hamzsabég (ma Érd) alól ragadtak el vitézei 700 ökröt. Egy év múlva – 1570. október 9-én – a budai basa az alábbi panaszokat tartalmazó levelet küldte az udvarba: „... annak fölött egy háládatlan és meggondolatlan rossz vagyton itten közel hozzánk. Kivel mi sok jót műveltünk, tatai kapitány, Ferrando Zamaria, valami hat falunk vannak kiket az közel voltáért tartunk, minduntalan bántja és nyomorgatja őket, hol barmokat hajta el, hol pedig magukat fogtatja, kalodázza, tömlöcözi, égetéssel fenyegeti, meg nem mondhatjuk az mennyi bosszúságot miatt vallunk...” Úgy látszik, a tataiak kedvelték a hamzsabégi portyákat, mert alig egy év múlva – 1572. január 14-én – Musztafa basa ismét panaszra ragadtatta magát. Ezúttal *Krusith Jánosnak* írja, hogy Samaria kapitány Érdről 325 juhot hajtattatott el, és csak 1–1 tallerért adja vissza gazdáiknak.¹¹

A törökök megaléglvén portyázásait, két ízben is megpróbálkoztak lesre csalni a kapitányt. 1568-ban feleségével együtt útban volt Tata felé, mikor 200 török katona lest vetett. A sors különös játéka folytán azonban minden másképp alakult. Véletlenül éppen arra vitt az útja egy győri huszárokból álló portyázó csapatnak. *Rácz György* főlegény 25 hu-

szárjával gyanútlanul besétált a csapdába. A törökök azt hitték, hogy a tatai kapitány érkezik, ezért nagy hirtelenséggel rájuk törtek. A huszárak gyorsan ocsúdtak a váratlan rajtaütés zúrzavarából, felvették a harcot és olyan vitézül küzdöttek, hogy teljesen szétverték a sokszoros túlerőben lévő törököket.¹²

A veszprémi és újvári kapitány sajátkezű aláírású nyugtája (16. és 17. oldal), hogy a számára kiutalt 121 forint 50 krajcárt felvette. (Magyar Országos Levéltár)

A második próbálkozásról Stephan Gerlach konstantinápolyi újtjáról írt naplójából értesülhetünk. 1575 elején a budai basa utasította a zsámbéki vajdát, hogy egy nagyobb lovascsapattal csalja lépre a tatai várparancsnokot és fogolyként küldje Budára. A siker érdekében a francia követ egyik szolgáját használták fel családoknak. A franciával egy levelet küldött a basa Samaria Ferdinándnak, hogy Tatáról kísérje tovább. „Amikor a francia megérkezett Tatára, és a pasa levelét átadta Ferdinánd úrnak, aki agyafürt ember, rögtön rájött a csalásra. A franciának tolmácsával együtt nem többet, csak egy parasztkocsit adatott, s így szólt: 'Nincs szüksége keresztény kíséretre, biztosítja, hogy Tata és Komárom között a keresztények részéről sérelem nem éri. Ha azonban törökkel találkoznak, csak mutassa föl császáruk és pasájuk levelét.' Amikor a francia elindult Tatáról, néhány török kopjával utána vágatott, mire elkezdett kiabálni: Karindas, karindas. Úgy tettek, mintha semmit sem tudnának róla, és megkérdezték: Volt-e Tatán? Igen. Ferdinánd kíséri-e őt? Nem. Erre így szóltak. A himpeller néhány napja megmenekült tőlünk, most ismét túljárt az eszünkön... Hamarosan egész csapat törökkel találkozott egy völgyben. Úgy tettek, mintha Fehérvárról volnának, azonban valójában Ferdinánd kíséretére leselkedtek.”

Gerlach naplója azért is fontos számunkra, mert Tatán átutaztában személyesen is találkozott Samaria Ferdinánddal: „Tatán százhetven bátor legény van, akik kapitányukkal [Samaria] Ferdinánddal bátran harcolnak a török ellen, és közülük sokat levágnak. Ferdinánd alacsony ember, sűrű, fekete-barna nyírt szakállal, farkasbundában. Szolgái fehér ruhába voltak öltözve. Hasonlított Thury Györgyhez, aki erős, szórós, bárdolatlan ember volt, olyan mint a medve.”¹³

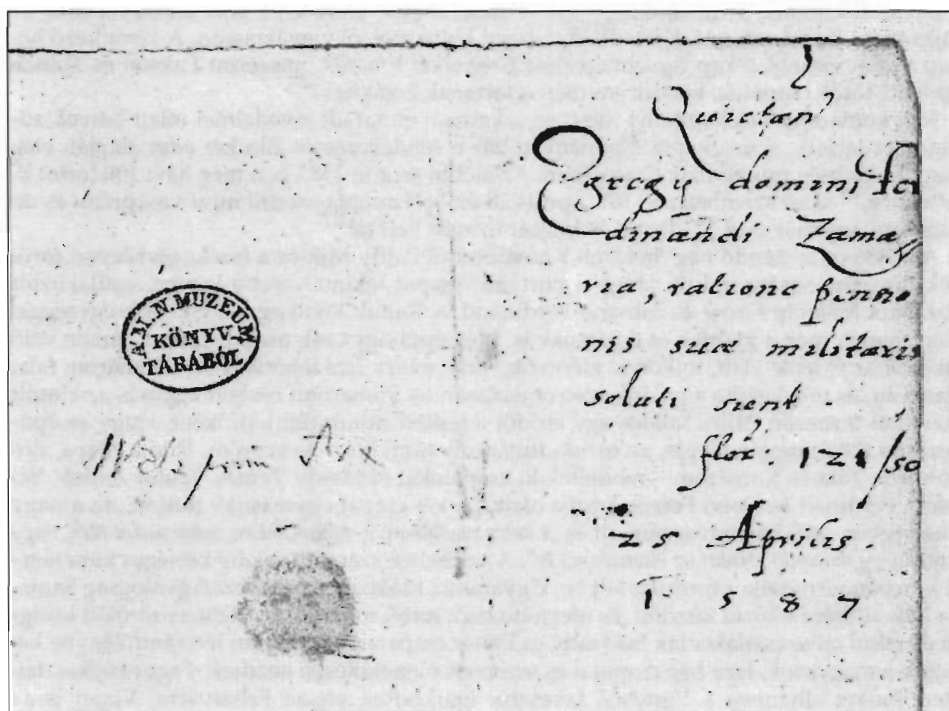
1575-től komáromi vicekapitány és egyben a naszádosok parancsnoka. A kulcsfontosságú erőd tisztjeként ritkán vett részt hadi eseményekben, de annál több gond szakadt nya-

kába a fizetések elmaradása miatt. Az 1578. évi országgyűlésen tárgyalták a követek, hogy a vég-komáromi naszádosok 50 hónap óta nem kaptak fizetést. A katonák elvesztették türelmüket és 1578 júliusában valamennyien odahagyták a szolgálatot. Samaria mindent megpróbált, hogy kiváló embereit maradásra bírja, de pénz nélkül szóba sem álltak vele. Július 21-én írt levelében személyesen tárta fel Ernő főhercegnek a lehetetlen helyzetet, amely hamarosan tragikus fordulatot vehet: „... mert különben az egész kereszténységre nézve nagy szerencsétlenség történik. A törökök ugyanis tudják, hogy a naszádosok otthagyták a szolgálatot, s hogy most csak a polgárok őrzik a várost és ezek teljesítenek szolgálatot az őrhajókon. A török hajók Budáról és Pestről már megindultak, s ha ma nem, holnap bizton Komáromban lesznek.”¹⁴

Persze azért történtek békésebb események is a végeken és a szemben állók igyekeztek a másik félnek kisebb-nagyobb szívességet tenni. Így történhetett meg, hogy 1578. április 9-én – a tatai kapitánykodása idejéből jól ismert – Musztafa basa egy mecset befedéséhez szükséges cserepeket és deszkákat kért Samariától.¹⁵

Komáromi működése után valamikor 1578/79. körül került Veszprém élére. (Istvánffy szerint az 1593-as nagy ostrom előtt 16 évig volt veszprémi kapitány.¹⁶) Mindenesetre 1580 szeptemberében már mindenképpen Veszprémben találjuk. Ekkor Bécsbe kellett volna utaznia, azonban kalauza meghalt s így otthon kellett maradnia.¹⁷

1581 április havában a budai török őrség egy része Ibrahimmal, a budai basa helyettesével az élen száll ki rablani a Vértesbe. Czobor Márton és Révay Lőrinc győri lovas tisztek, Starkits Farkas, Pisky István tihanyi parancsnok és Samaria Ferdinánd veszprémi kapitány azonban Zsámbék alatt a visszatérő fosztogatókra ütöttek. A török nagy részét vezérestől együtt levágták és 48 előkelő fogollyal tértek meg Győrbe.¹⁸

1582. május 18-án a pozsonyi magyar kamara 223 forint 14 krajcárt utalt ki neki a veszprémi vár javítására.¹⁹ Még ugyanebben az évben *Fejérvári István* püspökkel kötött bérleti szerződést Kádárta falu ügyében.²⁰

Az első adatot, amely (érsek)újvári kapitányságára is utal, egy irodalmi alkotásban találtam. *Zombori Antal* 1582-ben írt magyar nyelvű verses bibliai históriáját ugyanis „*Ferdinando Saamariai supremo capitaneo Újvár*” ajánlással kezdte.²¹ Pontosan nem tudni, mikor vette át Újvár parancsnokságát. Annyi bizonyos, hogy 1580. október 2-án még mint veszprémi kapitány vett részt az ország egyik legkorszerűbb, a kor haditechnikai követelményeit figyelembe vevő erődítményének avató ünnepségén.²²

A két várban – Veszprémben és Újváron – (pontosabban háromban, mert a Nyitra bal partján elterülő régi vár még fennállott és a jobb oldalon lévő új vár még épült) ezernél több katona felett rendelkezett. Veszprémben 200 lovas (havi 1101 forint és 15 krajcár) és 300 magyar gyalogos (havi 835 forint), Újváron a régi várban 280 lovas és 200 gyalogos (összesen havi 1920 forint), míg a még mindig épülő Újvárban 200 német gyalogos, 50 nehéz lovas és 100 gyalogos (havi 2665 forint, összesen 4585 forint) volt.²³

1584 májusában az alsó-magyarországi véghelyek: Léváról *Dobó Ferenc*, Újvárról *Samaria, Forgách István, Forgách András, Popradý Benedek*, de jöttek Bakabányáról, Surányból, Komjátból, Nyitráról és Korponáról is – jelentős hadat állítottak ki és Esztergom alá ütöttek. A vár alatt „*az hatalmas császár vitézeiben egynéhányat elől találvtván, kit levágtak bennök, kit elevenen fogtak meg.*” Szinán basa szerint tetézte még a békeszegést, hogy 22 tarack és seregbontó is volt a támadóknál.²⁴

De bezzeg nem tiltakozott a budai basa, amikor a törökök ütöttek be magyar területre. 1585. május 1-jén Samaria magyar nyelvű levélben tudósítja Pálffy Miklóst, hogy az esztergomi emberének biztos tudomása van arról, hogy az Esztergomnál összegyűlt törökök mind szétoszlottak, de ma mintegy „*vecsernyeharangkor*” mint azt a saját szemével látta, 11 sajka ment Komárom felé. Kérte Pálffy, hogy holnaptól jól vigyáztasson. A következő hónap végén viszont ő kap figyelmeztetést *Gregoróczy Vincétől*, miszerint Pakson és Tolnán éjjelente török csapatok, köztük janicsárok tartanak északnak.²⁵

Míg komáromi vicekapitányi idejében a katonái elmaradt jövedelmei miatt harcol, addig, úgy látszik, ő megkapta illetményét, bár a rendelkezésre álló két adat alapján elég nagy különbség mutatkozik fizetésében. Az előbbi szerint 1585-ben még havi 150 forint illette meg,²⁶ ezzel szemben az 1587. április 25-én kelt nyugta szerint mint veszprémi és újvári kapitány már csak 121 forint 50 krajcár fizetést vett fel.²⁷

Az 1586-os esztendő nagyhatéban Komáromból Pálffy Miklós a (székes)fehérvári törökök megtámadására indult. Hogy a portyázó csapat tekintélyesebb legyen, csatlakozott hozzájuk *Nádasdy Ferenc* és *Samaria Ferdinánd* is. Rajtuk kívül egy-egy kisebb egységgel megjelentek még a győriek és a pápaiak is. Még épphogy csak megkezdtek a Dunán való átkelést az éj leple alatt, mikor az előőrsek vitték a hírt: *Isza* fehérvári bég Komárom falai alatt van, és megkezdte a palánk szétrombolását. (A komáromi révben ugyanis az elmúlt esztendő tavaszán Pálffy Miklós egy erődöt létesített dunántúli hídfőként. Hogy az építkezést a török meg ne lepje, az észak-dunántúli várakból – Veszprém, Palota, Pápa, Bodonhely, Tata és Komárom – rendelték ki csapatokat *Nádasdy Tamás, Reuffell András, Samaria Ferdinánd* és *Dobó Ferenc* kardja alatt.) A két csapat egymásnak rottont, de a nagy sötétségben óriási zűrzavar támadt és „*e kétes viadalban, a mieink sokan bajtársaikat ölék, vagy sebzék meg; hasonló történt az ellenségénél is*”. A végbeliek számára sokáig kétséges kimenetelű harcban virradatkor fordulat állt be. Ugyanis az időközben beérkezett gyalogság Samaria lelkesítésére vitézül küzdött, és megállította a török rohamokat. Néhány törököt levágva és rabul ejtve csatlakoztak *Nádasdy* és *Pálffy* csapataihoz. Miután létszámfölénybe kerültek a magyarok, *Isza* bég csapatai eszeveszett menekülésbe kezdtek. Fegyvereiket, felszerelésüket elhánnyva a Vértesen keresztül iparkodtak vissza Fehérvárra. Végül is az

egyesült végbeli had csekély veszteséggel került ki a küzdelemből. Annál súlyosabb volt viszont a törökök mérlege. 68 igazhitűnek vették fejét és 252-en estek rabságba. A foglyok között volt *Karabetham* aga és *Ali* aga, a fehérvári belsővár parancsnoka. A záskmányt gazdagította 9 ellenséges hadi zászló és 2 forgatható ágyú.²⁸

Az egyre sűrűsödő ellenséges betörések és az Esztergomnál elkészült török híd összefogást sürgetett a dunántúli és alsó-magyarországi várak kapitányai között. Így került sor 1586. augusztus 24-én a nyitrai püspöknél egy haditanácskozásra. A részt vevő *Julius Salm* gróf, *Dobó Ferenc*, *Forgách Simon*, *Samaria Ferdinánd*, *Pográny Benedek*, *Forgách István*, *Görög János*, *Thury Márton*, valamint *Pálffy János* megállapították, hogy a fenyegető veszély elhárítására sürgősen fontos intézkedések szükségesek.²⁹

Bár a magyarok általában több végház összevont katonaságával támadtak török területre, de az 1587-es esztendőben addig ritkán látott összefogásra került sor. Még alig fordult a naptár egyik évről a másikra, amikor *Nádasdy Ferenc*, *Samaria*, a pápai *Huszár Péter* és a palotai *Ormándy Péter* tervbe vették, hogy mihelyst a Balaton befagy, a tó és a sz.-egyedi kolostor közt épült, a törökkel összejátszó rác falvakat elpusztítják. A támadás célja végül is módosult, és a gazdag kereskedőktől hemzsegó (Török)Koppányt lepték meg és foglalták el Somogyban. A februári hadjáraton azonban *Samaria* nem vett részt. A veszprémiakat *Ormándi Nagy Imre*, *Fekete Máté* és *Erdős Pál* képviselte.³⁰

Amilyen fényes diadallal zárult az év eleji koppányi vállalkozás, olyan csúfos és tragikus véget ért a nyári vértelaljai kaland. Ez év júniusában *Pálffy Miklós* és *Nádasdy Ferenc* nagyszabású támadást szervezett a budai basa ellen. A vállalkozásba bevonta az újjváriakat *Görög János* lovaskapitánnyal, a tataiakat pedig *Paksy Györggyel* az élükön és csatlakozott hozzájuk sok környékbeli megyei nemes ifjú. És hát szinte természetes, hogy nem maradhatott ki a kecsgetető vállalatból *Samaria Ferdinánd* sem. A végbeli had létszáma mintegy 1600 főre (700 lovas és 900 gyalog) rúgott. Június 26-ról 27-ére virradó hajnalon a csapat kétfelé vált. A gyalogosok *Bicskénél* maradtak tartalékban, míg a lovasság megközelítette Budát és a vár körüli legelőkön füvelő, a budai basa többszáz fős, drága ménesét elhajtotta. A győzelemittas huszárokat azonban a felriadt budaiak szétugrasztották. A magukra hagyott gyalogosok szinte kilátástalannak tűnő tusát vívtak a többezres török sereggel. Míg a lovasoknál egy-két tucat fő veszett el, addig tőlük a 900-ból 480-an estek el. (135 német gyalogos, 171 komáromi magyar naszádos gyalogos, 103 újjvári és 71 tatai gyalogos.) A tisztek közül odaveszett *Maróthy Nagy Mihály*, a komáromi naszádosok fővajdája, míg *Samaria Ferdinánd*, *Huszár Mátyás*, *Burján András*, *Kovács Mihály*, *Trombitás György*, *Balogh János* fogságba esett.

A rabokat a 18 záskmányolt zászlóval együtt augusztus 28-án diadalmenetben vitték végig a török főváros utcáin. *Pezzen Bertalan*, a császár isztambuli követe, ki szemtanúja volt a szörnyű felvonulásnak, az alábbiakat jegyezte fel: „... Aztán hosszú láncon 120 rab következett. Mindegyiknek 4–5 fejet kellett vinnie. Minden 10 rab után egy póznát vittek, melyről emberfejek csüggtek le. Összesen mintegy 700 levágott fejet vittek. Az utcákon rengeteg nagy volt a tolongás és az ordítás. A levágott fejeket az utca piszkában rakásra hányták, s az arra menők leköpdösték. A rabokat a dítván elé vitték, s nevökben *Forgách György* csatavezető kapitányt hallgatták ki. ... A kihallgatás után a rabokat egytől-egyig eltélték és a gályákra vasalták. A rabok között volt a vitéz *Zamaria Ferrando* is, a komáromi naszádosok előbbi főkapitánya. Ez később kiszabadult.”³¹

Mint ahogy a császári követ is írta, nem tartott sokáig rabsága. Egy jó év múlva már újból együtt küzd, harcol kapitánytársaival és mindenütt ott van, ahol a török veszély fenyeget. Így 1588 őszén már ismét találkozunk vele a Felvidékre támadó budai basa elleni védelmet szervező végváriak között. A vidék fő inspector tisztje, *Dobó Ferenc* *Samaria Ferdinándot* *Dobronyára* rendelte, aki innen figyelte az ellenség hadmozdulatait és igyekezett értékelhető hírekké szolgálni. *Samaria* hamarosan jelenti *Majthényi László* zólyomi főkapitány

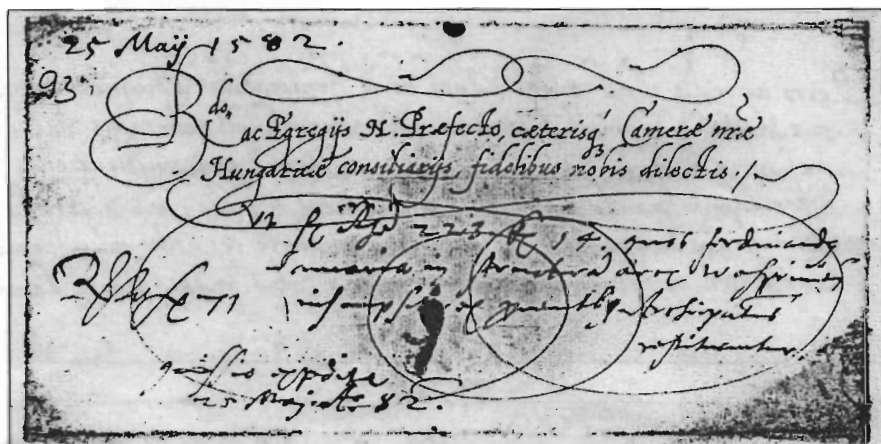
A tatai vár Fernandó-bástyája a tó felől

tánnak, hogy a török immáron Divénybe érkezett. Azonban az itt várt török támadás elmaradt, mert a budai basa Szikszó mezővárosa ellen fordult.³²

A következő évben odahagyta Újvárat és csak a veszprémi tisztet tartotta meg. Így 1589. augusztus 29-én átadta szolgálati helyét Pálffy Miklósnak, majd őt kérte meg október 4-én, hogy fizetése hátralékát a magyar királyi kamaránál sűrgesse meg.³³

A török figyelmét sem kerülte el Samaria Ferdinánd távozása. 1589 őszén egy furcsa esetre került sor. Omer esztergomi aga kezességet vállalt Csörög Jánosnak Oszman nevű rabjáért, kiért még a rab öccse és tíz rab volt adva, míg Oszman váltságdíját össze nem szedi. Oszman megjárta Isztambult, ahol a váltságdíj összegyűjtésén kívül Csörög megbízásából egy rabot keresett, de nem találta. Ozman hiába járni nem akart, így egy másik magyar rabot hozott, *Ebecskey András*t. A korponai katonát a Kékkő alatt táborozó törökök fogták el Gyarmaton. Közben a török fővárosban megtalálta Samaria kapitány úr Zefer nevű szökött rabját és magával vitte Esztergomba. Itt Omer tömlöcbe záratta és ezek után levelet írt Pálffynak, hogy a nevezett rab most vajon Újvárba avagy Veszprémbe lesz-e küldendő.³⁴

Hogy Veszprémben se legyen kevesebb gondja, a *Pisky István* kapitánysága óta betöltetlen tihanyi parancsnoki tisztet is rá bízta. Samaria a kis balatoni végház ügyeinek intézésére *Dombai Benedeket* rendelte ki Veszprémből. Dombai 1590. február 29-én levélben számolt be az utóbbi napokban Tihany körül történekről. Ezek szerint három török lovas jött

1582. május 18-án a pozsonyi magyar kamara 223 forint 14 krajcárt utalt ki Samaria Ferdinándnak a veszprémi vár javítására (Magyar Országos Levéltár)

a vár alá, közülük kettő megállt a Kőröshegyen, a harmadik pedig kopját hajtott be „sörtélyesbe”, párbajra hívás jeleként. Dombai a párbajt a jelentkezők közül Bornemisza Fábiánnak ígérte. Majd pénzt kért és papírost, „mert egy szál sincs”. Végül a közelgő mustráról érdeklődött, mert örömet visszamenne Veszprémbe, ha a kapitány úr mást küldene helyébe.

Időközben komolyabb gondja is akadt Tihannyal kapcsolatban. Március 8-án kelt levelében a győri alkapitányt, Gregoróczy Vincét tájékoztatja, hogy Ajkai Gergely elvette Tihany várától Tósok falut. A vártartomány egyetlen faluja, mely az Balaton északi oldalán volt, hosszú pereskedés tárgyává vált. Végül is megoldódott az ügy, mert az 1613. II. 5-én és IX. 20-án felvett tanúvallomások szerint Samaria 100 forintot visszaváltotta Tósokot, mely a királyi ügyigazgató hanyagsága miatt veszett el időlegesen.³⁵

Miután végleg a királynék egykori székvárosába került, hozzálátott a gondjaira bízott erősség karbantartásához. Minden eszközt igénybe vett e munkálatokhoz, amiért is többször is összetűzésbe került a zalai megyei gyűléssel. A szomszédos vármegye közgyűlési jegyzőkönyvei szerint az 1592. február 19-én Egerszegen lezajlott ülésen kétszer is szóba hozzák nevét. Miszerint kéri a testületet, hogy a tapolcaszéki járásból ne kelljen teljesíteni a Kanizsa palánkjához rendelt várépítési ingyenmunkát, mert azt a járást a veszprémi vár kapitánya elvette a megyétől. Sőt, kéri a megyét, hogy Ófelségét is értesítsék az esetről és ő büntesse meg Samaria Ferdinándot. A másik pontból kiderül azonban, hogy Samaria a Lesenczetúlsófél nevű járást az országos törvények szerint szakította el a megyétől. Az 1593. január 25-i közgyűlésen pedig az országgyűlési követutasításban az szerepel, hogy a veszprémi és tihanyi katonák nemcsak a jobbágyokat, de még a jobbágytelken ülő nemeseket is jobbágyi szolgálatra kényszerítik.³⁶

Már a levegőben lógott a közelgő nagy háború szele, amikor 1593 február közepén gróf Ferdinand von Hardegg győri főkapitány nagyszabású akcióra szánta el magát a Balaton déli partvidékének török erősségei ellen. Erre az akcióra Galler ezredes parancsnoksága alatt háromezer stájer, krajnai és karintiai zsoldost irányított Veszprém és a Balaton-part térségébe. Egyes osztrák egységek már meg is kezdték az átkelést a befagyott tavon, mikor a veszprémi kapitány nagy ügyel-bajjal lebeszélte őket.³⁷

Az időközben kirobbant 15 éves háború első dunántúli török hadjáratának egyik célpontja éppen Veszprém volt. Szinán pasa 1593 őszén mintegy 50 ezer fős sereggel zárta

Porro accedit illud quod Quodam Anus Ferdinandus Capitaneus praesidi
sue Mattis Veszprimien quendam districtum huius Comitatus vulgo
Lefencze cuius fel uocatum contra publicas Regni constitutiones
super administrando gratuito labore aditas ab hoc cotu distrahit
ipsumque gratuitum laborem cum reliqua parte comittis ad instaurandam
Kamisanam prestare non patitur, magno cotus praesudicio et damno

Quoniam Viri eiusmodi gratuitus labor unius districtus huius Cotus
nostri Tapolaga districtus, ultra fluminem Lefencze adiacens
contra omni publicarum regni constitutionum, per Capitaneum praesidi
Veszprimien priuata auctore eiusdem eripitur, isque districtus a
membro huius Cotus, in praestandis gratuitis laboribus distrahitur
maximo incolarum istius Cotus damno, et praesudicio. Praeside super
eius consensu, sua Mattis Supor eo, ut eam districti Capitanei auctoritate
Mattas sua reponere dignetur.

A Samaria Ferdinándra vonatkozó részletek a zalai közgyűlés
1592. február 19-én kelt jegyzőkönyvéből (Zala Megyei Levéltár)

körül a várat. A nyomasztó túlerővel szemben Samaria mindössze csak 1200 magyar és német katonával rendelkezett. Az október 3-án megindult ostrom kezdettől fogva nagy intenzitással folyt. Négy helyről ágyúzták a falakat, míg a kaput és a faépületeket tüzesgolyókkal gyújtották fel. Hogy a tüzerőt fokozzák, Szinán 2 újabb faltörőt hozatott Fehérvárról. Ennek rövidesen meglett az eredménye, mert az egyik torony súlyosan megrongálódott. Az erősen romos várban a további ellenállás reménytelennek látszott, ezért október 6-án késő este Samaria parancsot adott egy általános kitérésre és Pápa várába való visszavonulásra. Az akciót azonban a törökök hamar felfedezték és iszonyú harcban szinte az egész kivonuló sereget felkoncolták. Pápa várát csak 40 német és 48 magyar harcos érte el. 200-an – köztük Samaria is – fogságba estek.

A foglyokat maguk előtt hajtva Palota alá vonultak Szinán csapattestei. Itt felszólították a védőket, hogy ellenállás esetén a rohamnál a Veszprémben foglyul ejtett Samaria Ferdinánd és Hoffkirchen György kapitányokat, valamint a 200 foglyot fogják seregeik előtt hajtani. Erre azonban nem került sor, mert néhány nap után Palota is megadta magát.³⁸

A győztes nagyvezír serege Belgrádba hurcolta Samaria Ferdinándot. Innen 1597-ben az örök lepénzelése után huszonnégy társával a Nebojsza-toronyból leereszkedve megszökött. Közelebről nem ismert időpontban a csallóközi Tany földesuraként hunyt el.³⁹

JEGYZETEK

1. *Banfi, Florio*: Mario Speciacasa nápolyi hadiépítész és hajóskapitány Magyarországon. Hadtörténelmi Közlemények (a továbbiakban HK) 1932. 236. p. *Istvánffy Miklós*: Magyarország története 1490–1606. Fordította Vidovich György. Városi Nyomda, Debrecen, 1867. 680. p. (Továbbiakban: *Istvánffy Miklós*: Magyarország története.)
2. *Sugár István*: A budai vár és ostromai. Zrínyi Kiadó, Budapest, 1979. 73–74. p.
3. *Banfi, Florio*: HK 1932. 237. p.
4. *Sugár István*: I. m. 93. p. *Banfi, Florio*: HK 1932. 237. p.
5. *Marosi Endre*: Itáliai hadiépítészek részvétele a magyar végvárrendszer kiépítésében 1541–1592 között. HK 1974/1. 28–74. p.
6. *Sugár István*: Az egri vár története. Zrínyi Kiadó, Budapest, 1991. 24. p. *Détshy Mihály*: Munkások és mesterek az egri vár építkezésein 1493–1596 között. Egeri Múzeum Évkönyve. 1963. 175. és 187. p.
7. *Marosi Endre*: Itáliai hadiépítészek részvétele ... HK 1974/1. 28–74. p.
8. *Eckhardt Sándor*: Balassi Bálint érsekújvári kalandja. Irodalomtörténet, 1955. 450. p. A szerző Balassi Bálint kevésbé ismert kalandját ismerteti (Érsek)Újváron Samaria Ferdinánd akkori feleségével, Zandegger Luciával, egy gazdag bányapolgár özvegyével. Huszár Mátyás (érsek)újvári tiszt tanúvallomása: „Az Istenre kérem őt, mondotta, menjen el szemem elől, mert ha nem venném tekintetbe, hogy az ő apja valamikor az én uram volt, nem volna ilyen jó dolga!” (Balassi János – Bálint apja – a század közepén bányavidéki főkapitány volt.)
9. *Borsa Iván*: A szenyéri uradalom a török időkben. (Forráspublikáció – eredetije EKM Lad. 30. fasc. 5. pag. = az esztergomi káptalan magánlevéltára) Somogy megye múltjából, 1984. Levéltári Évkönyv. Szerkeszti Kanyar József, Kaposvár. 124–125. p. (A szerző a 131. oldali lábjegyzetben Samaria Ferdinánd pápai tartózkodását is feltételezi 1586-ban.) *Borsa Iván*: A szenyéri várkastély öt leltára a XVI. sz.-ból. (Forráspublikáció) Somogy megye múltjából, 1986. Levéltári Évkönyv. Szerkeszti Kanyar József, Kaposvár. 79–80. p.
10. *Biró Endre*: Tata várostörténete. I. Az őskortól 1727-ig. Kiadja: Tata város tanácsa. é.n. 203. p. *Kiss Vendel*: Végvári élet Tatán. Tárlatvezető. Komáromi Nyomda és Kiadó Kft. 1992. 9–12. p. *Tájak-Korok-Múzeumok Kiskönyvtára* 73. szám. Tata – Vár. Kiadja a TKM Egyesület, 1993. 10. p.
11. A budai basák magyar nyelvű levelezése. I. köt. 1553–1589 (Szerk.: Takáts Sándor, Eckhart Ferenc, Szekfű Gyula.) MTA, Budapest, 1915. 39., 43. és 49. p.
12. *Takáts Sándor*: Komáromi daliák a XVI. században. Különlenyomat a Budapesti Szemle 390. és 391. számából. Budapest, 1909. 25–26. p. *Kecskés László*: Komárom, az erdőök városa. Zrínyi Katonai Kiadó. Budapest, 1984. 86–87. p.
13. Magyar ritkaságok. Ungnád Dávid konstantinápolyi utazásai. Szépirodalmi Könyvkiadó, 1986. 190–191. p.
14. *Takáts Sándor*: I. m. 32–33. p.
15. A budai basák magyar nyelvű levelezése. I. 153. p.
16. *Istvánffy Miklós*: Magyarország története. 680. p.
17. *Takáts Sándor*: A kalauzok és a kémek a török világban. I. Századok, 1913. 268. p.
18. *Istvánffy Miklós*: Magyarország története. 619. p.
19. Magyar Országos Levéltár Ben. resol. 1582. május 18.
20. *Hungler József*: A török kori Veszprém. Veszprém, 1986. 81. p.
21. Régi magyar nyomtatványok 1473–1600. Budapest, 1971. Akadémiai Kiadó. 526. p.
22. *Matunák Mihály*: Érsekújvár második alapítása. HK 1897. 105–106. p.
23. *Pálffy Géza*: A magyarországi és délvidéki végvárrendszer 1576. és 1582. évi jegyzékei. HK 1995. 1. 165., 166–167. p.
24. 1584. május 25. A budai basák magyar nyelvű levelezése. I. 311–312. p.
25. *Jedlicska Pál*: Adatok erdődi báró Pálffy Miklós a győri hősnak életrajza és korához. 1552–1600. Érseki Lyceum Könyvnyomdája, Eger, 1897. 133. és 137. p. (Továbbiakban: *Jedlicska Pál*: Pálffy, 1897.)
26. *Demkó Kálmán*: Magyarország hadiereje a XVI. században. HK 1916. 317.

27. Magyar Országos Levéltár E-554 Városi és kamarai iratok. Fol. lat. 1379. A veszprémi vár és püspökség iratai 1561–1749. Nr. 80.
28. *Istvánffy Miklós*: Magyarország története. 564–565. p. *Jedlicska Pál*: Pálffy, 1897. 22. p.
29. *Kecskés László*: Komárom, az erődök városa. Zrínyi Katonai Kiadó. Budapest, 1984. 93. p.
30. *Istvánffy Miklós*: Magyarország története. 630. p.
31. *Istvánffy Miklós*: Magyarország története. *Kecskés László*: Komárom, az erődök városa. 93–94. p. *Takáts Sándor*: Komáromi daliák a XVI. században. 40–41. p. *Nagy László*: Az erős fekete bég – *Nádasdy Tamás*. Zrínyi Katonai Kiadó. Budapest, 1987. 140–143. p.
32. *Matunák Mihály*: Véghles vára. Lenyomat a „Garamvidéke”-ből. 1904. Breznóbánya. 102. p.
33. *Jedlicska Pál*: Pálffy, 1897. 390. p.
34. *Jedlicska Pál*: Pálffy, 1897. 340. p.
35. A pannonhalmi Szent Benedek-rend története. X. Bp., 1908. 219–220. p.
36. *Bilkei Irén–Turbuly Éva*: Zala vármegye közgyűlési jegyzőkönyveinek regesztái 1555–1711. I. Zalai Gyűjtemény 29. Zalaegerszeg, 1989. 47. p. (226. pont), 49. p. (238. pont) és 56. p. (294. pont)
37. *Veress D. Csaba*: Várak a Bakonyban. A veszprémi, pápai és palotai vár hadtörténete. Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1983. 135. p.
38. *Istvánffy Miklós*: Magyarország története. 680–681. *Baranyai Decsi János* magyar históriája (1592–1598). Fordította Kulcsár Péter. Európa Könyvkiadó és Helikon Kiadó. 1982. 101–104. p. *Veress D. Csaba*: I. m. 137–140. p. *Hungler József*: I. m. 83–86. p. *Gömöry Gusztáv*: Veszprém és Palota esete 1593-ban. HK 1895. 254–258. p. *Veress D. Csaba*: Veszprém ostroma. Napló, 1993. október 2. *Veress D. Csaba*: Veszprém ostroma, a „tizenötéves háború” (1593–1606) kezdete. Veszprémi Szemle. 1994. 1. sz. 21–29. p.
39. *Istvánffy Miklós*: Magyarország története. 681. p.; Magyar ritkaságok. Ungnád Dávid konstantinápolyi utazásai. Szépirodalmi Könyvkiadó, 1986. 315. p.

A Veszprémi Jeruzsálemhegyi Petőfi kör története

V. FODOR ZSUZSA

A NYUGAT-EURÓPÁBAN a 18. század második felében kialakuló, s a 19. század közepéig elterjedő, s egyben differenciálódó civil közösségek, klubok, szalonok, asztaltársaságok, olvasóköri, dalárdák stb. képviselte polgári eszmék Magyarországon is tért hódítottak. A reformkori fellendülés azonban nem tarthatott sokáig, mert a hazai egyletek számszerű szaporodását, lokális elterjedését a szabadságharc bukása megakasztotta, az elnyomatás éveiben pedig szigorú korlátok közé szorult minden közösségi kezdeményezés.

Az 1867-tel bekövetkező új, szabadabb légkörben az alkotmányosság visszaállításával, a polgári nyilvánosság kiteljesedésével, a városiasodással kedvező feltételek teremtődtek a különféle működési körű egyesületek megalakítására. A múlt század utolsó harmadában valóságos civil mozgalom bontakozott ki ebben az irányban, amelynek egyik jellegzetességként – a munkásegyletek, a szakmai, a kulturális–népnevelő, a közhasznú és a segélyező egyesületek mellett – nagy számú társaság, társaskör jött létre városokban és falvakban egyaránt. Ezek a társulatok saját érdekeik védelmében jelentős tevékenységet fejtek ki a ön- és közművelődés területén. Demokratikus alapszabályaik révén olyan rétegek és személyek is szerepet kaphattak bennük a közélet bizonyos területeink, akik társadalmi helyzetük alapján a társadalmi, politikai életből részben, vagy teljes egészében ki voltak rekesztve.

A létrejött társaskörök célja mindenekelőtt a polgári érdekek előmozdítása volt, amelyekhez sok esetben még hazafias és jótékony jellegű feladatok megvalósítása is társult. Ennek a folyamatnak a kialakulását Veszprém megyében és Veszprém városában is nyomom követhetjük. A veszprémi Népkör, a Felsővárosi Iparos Barátsági kör, a Jeruzsálemhegyi társaskör, a Cserháti társaskör, a Vörösmarty kör és a Jeruzsálemhegyi Petőfi kör főként az iparosok, kereskedők találkozóhelye volt, de sok szellemi foglalkozást űző ember, városi vezetőségi posztokat betöltő személy is részt vett bennük.

A kör megalakulásának körülményei

A többi egyesülethez hasonlóan a Petőfi kör iratanyaga is csak nagyon hiányosan maradt az utókorra. Működésének, belső életének legfőbb dokumentumai, a korabeli jegyzőkönyvek, pénztárnaplók, könyvtárnaplók, számlák, kimutatások a II. világháború alatt nagyrészt megsemmisültek. Történetének megírásához igen kis mennyiségű hiteles forrásanyag állt rendelkezésre: az Alapszabályok, a kör első elnökének, *Kész Ferencnek* néhány feljegyzése, egypár levél, könyv, valamint azok a jegyzőkönyvek, melyeket az újjáalakítástól a kör megszűntetéséig, 1949 januárjáig vezettek. Ezeket a volt tagok és családtagjaik visszaemlékezéseivel és sajtóforrásokkal lehetett kiegészíteni.

A Petőfi kör – amely tagjainak száma és az általa folytatott tevékenység miatt egyike volt a legjelentősebb veszprémi egyesületeknek –, megalakulásának évszámát nem tudjuk egészen pontosan. A kör nyomtatásban megjelent Alapszabályai szerint az alakuló köz-

gyűlést 1896. december 27-én tartották. A kör azonban már ez év előtt is működhetett, mivel az újjáalakulása után készült, az új zászló beszerzését indítványozó, az 1947. szeptember 17-én tartott választmányi ülés jegyzőkönyve szerint a tagok ezt határozták: „A zászlóra alapítási, illetőleg a felszentelés éveként 1894–1948. éveket fratunk.”¹ A kör jubileumi rendezvényeit viszont többnyire az 1895-ös évhez igazították.²

A működés első lépéseként a tagok alapszabály-tervezetet készítettek, melyet a belügyminiszter 1897. július 16-án hagyott jóvá.³ Az Alapszabályok szerint a megvalósítandó cél „... a társadalmi és üzleti előnyöket a polgártársak közt becsületes úton és módon kölcsönös megismerkedés, felvilágosítás és ajánlás által erélyesen előmozdítani, polgári érdekeinket a törvények keretén belül megővni, s ezáltal úgy a polgártársak, mint a város és közvetve a haza érdekeit védelmezni. Ezen körnek érdekében áll, annak családjához tartozó neje, gyermeke elhalálózása esetén testületileg gyászlobogóval kivonulni, s a körnek tulajdonát képező lámpák és Szent Mihály lovával a halottas háznál megjelenni és az elhunytat a sírkertbe kikísérni.”⁴ A kör céljának elérése érdekében ... alkalmas helyiséget tart, mely rendes társalgási helyül szolgál, barátságos eszmecsere és szórakozás végett: ahol a kör mindennemű gyülekezeteit tartja. Értekezleteket és közhasznú életbevágó tárgyakról felolvasást tart és esetről esetre mulatságokat rendez.”⁵

A Petőfi kör első helyisége – tulajdonképpen a megalakulás helyszíne – a Kupa u. 11. számú házban, özv. Krammer Alajosné vendéglőjében volt. A helyszűke miatt azonban a nagyobb rendezvények – nyári táncmulatságok, jubileumi összejövetelek – alkalmával a Zuschmann-féle vendéglőt, főleg annak kerthelyiségét vették igénybe a tagok. Ez a ház az Almádi és a Füredi út elágazásánál lévő KPM-székház helyén állt. A kör végleges helyére, az Ács utca 7–9. számú házban lévő Zámbo János-féle vendéglőbe 1925. december 8-án költözött.⁶

A kör a megyeszékhely, kiváltképp a jeruzsálemhegyi városrész hasonló foglalkozású és érdekkörű egyéneit, iparosait, kereskedőit, tisztviselőit fogta össze, s a tagsági kapcsolódást tisztéletbeli, pártoló és rendes tagok viszonylatában tette lehetővé.

Tisztéletbeli taggá azokat a személyeket választották, akik a kör céljainak előmozdítása vagy a közügyek fejlesztése körül érdemeket szereztek. A vidékiek csak mint pártoló tagok működhetek. A körnek rendes tagja lehetett minden feddhetetlen jellemű, önálló honpolgár felekezeti hovatartozásra való tekintet nélkül.

A belépés szabályai elég szigorúak voltak, s az ajánlással és a titkos szavazással eleve kizárták a nem kívánatos személyek körbe kerülését. Azoknak, akik felvételt nyertek, bármi kor jogukban állt a kör helyiségeiben megjelenni, s az ezzel együtt járó előnyöket élvezni és gyakorolni.

A tagokra kötelességek is hárultak, amelyeket az Alapszabályok 7–10. paragrafusai tartalmaztak.⁷ Ezek szerint minden rendes tag belépéskor köteles volt beíratási díjat fizetni: ötven éves koráig 60 krajcárt, ötven évtől hatvan évig 1 forintot, hatvan éven felül pedig 2 forintot. A következő években az évi tagsági díjat, a 40 krajcárt negyedévi részletekben kellett befizetni. A körtagság saját kilépési szándék, feljelentés alapján hozott közgyűlési határozat és elhalálózás esetén szűnt meg.

Szervezeti kérdések

A kör szervezeti felépítésének megfelelően a tisztségviselők, a választmány és a közgyűlés volt hivatott a döntések meghozatalára, illetve az ügyek vitelére. A közgyűlés rendes, vagy rendkívüli lehetett. A rendes közgyűléseket rendszerint év elején tartották, amikor is az elmúlt évről szóló jelentéseket és számadásokat ismertették. Ez utóbbiak átvizsgálására egy 3 tagból álló bizottságot választottak, amely egyúttal köteles volt az azon évi

költségvetést is összeállítani. A rendes közgyűlés hatáskörébe tartozott az alapszabályok módosítása is. Határozatképességének feltétele – a tisztségviselőkön kívül – a körtagok kétharmadának jelenléte volt.⁸

Rendkívüli közgyűlést annyiszor tartottak, ahányszor tíz választmányi tag, vagy a tagság fele annak összehívását kívánta. Ilyenkor azokban a kérdésekben határoztak, amelyek megtárgyalására a gyűlést soron kívül összehívták.⁹

A választmányi tagokat és a tisztségviselőket titkos szavazás útján, általános többséggel egy évi időtartamra választották.¹⁰ A *választmány* az összes tisztségviselőből, valamint a közgyűlés határozatától függően legalább 20, legfeljebb 40 tagból és 5 póttagból állhatott. Az elnöki tiszten kívül a választmányi tagság is kiténtetést, megtiszteltetést jelentett az egyes személyeknek. Ebben főleg az idősebbek részesültek, de az arra érdemes fiatalokat is bevették a választmányba. Itt az üléseket egyébként havi rendszerességgel tartották. A vezetőségi tagok megválasztásánál demokratikus szempontok uralkodtak. Ha az elnök iparos volt, akkor az alelnökök rendszerint a kereskedők, vagy a tisztviselők soraiból kerültek ki. A tagok arra törekedtek, hogy minden réteg képviseltesse magát a körben.

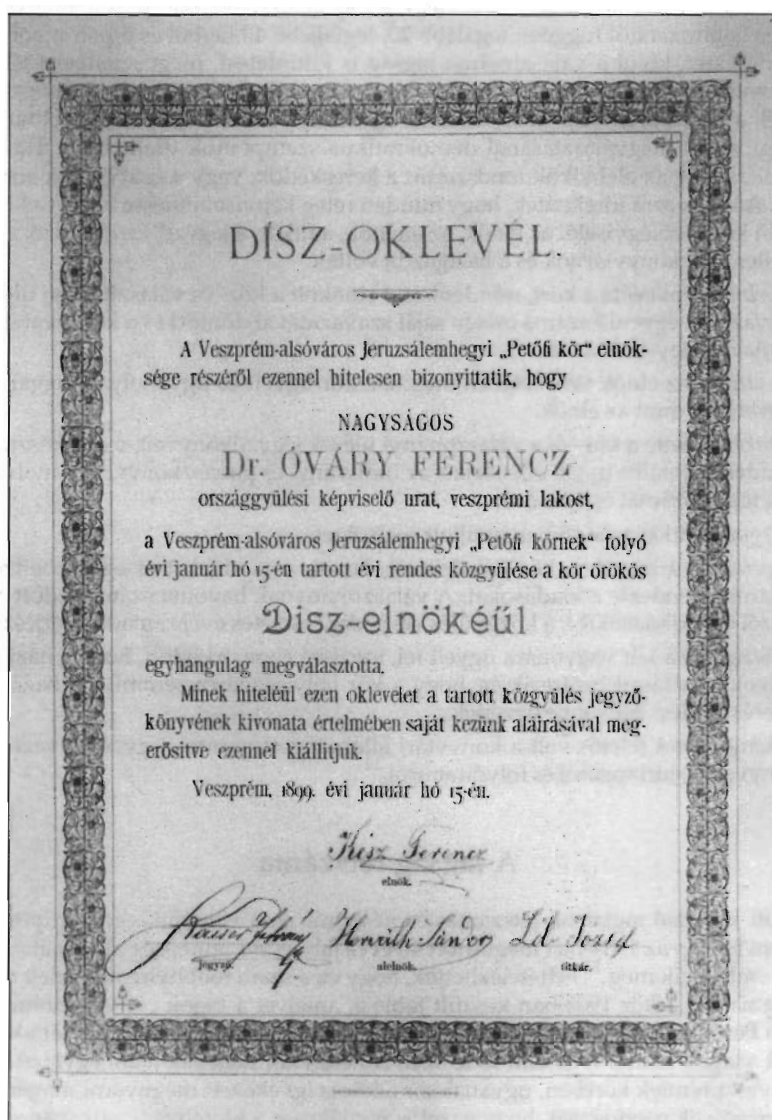
A Petőfi kör tisztségviselői az elnök, az alelnök, a titkár, a jegyző, az aljegyző, a pénztárnok, az ellenőr, a könyvtárnok és a házigazda voltak.

- Az *elnök* képviselte a kört, mindenkor ő elnökölt a köz- és választmányi üléseken. A szavazatok egyenlő száma esetén saját szavazatával döntött és a kör hivatalos iratait a titkárral együtt írta alá.
- Az *alelnök* az elnök távollétében intézte a kör ügyeit és ugyanolyan joggal és hatáskörrel bírt, mint az elnök.
- A *titkár* vezette a köz- és a választmányi ülések jegyzőkönyveit, ő szerkesztette a kör minden hivatalos iratát, ellenőrizte az indítvány- és panaszkönyveket, nyilvántartotta a tagok számát és névsorát.
- A *jegyző* a titkár teendőiben nyújtott segítséget.
- A *pénztárnok* kezelte a kör jövedelmeit, átvette a tagdíjakat és egyéb befizetéseket, valamint rendezte a kiadásokat. A választmánynak havonta számot adott a bevételekről és a kiadásokról, a közgyűlés elé pedig részletes évi számadást terjesztett elő.
- A *házigazda* a kör vagyonára ügyelt fel, továbbá azon őrködött, hogy a házi rendszabályok utasításait betartsák és, hogy a kör helyiségeiben semmilyen hazard-, vagy nyerészkedési játékot ne üzzenek.
- A *könyvtárnok* felelős volt a könyvtári állományért, pontos jegyzéket vezetett a kör könyveiről, hírlapjairól és folyóiratairól.¹¹

A tagság létszáma

A Petőfi kör első tagjainak létszámát és névsorát nem ismerjük egészen pontosan. A Veszprémi Hírlap az 1934-ben megtartott 40 éves jubileumi ünnepség alkalmából 35 alapító tagról emlékezik meg.¹² Feltételezhetjük, hogy ez a szám többnyire megfelelt a valóságnak. Megmaradt a kör 1906-ban készült tablója, amelyet a tagok „A Veszprémi Jeruzsálemhegyi Petőfi kör Elnökének 10 éves fennállása emlékére 1906” felirattal láttak el. E tábló szerint a tagok száma 1906-ban 93 fő volt. A Petőfi kör tagjának lenni egyfajta rangot jelentett a veszprémiek körében, ugyanakkor a kör is igyekezett megnyerni magának a fontosabb személyek pártfogását, hogy ezzel is növelhesse tekintélyét a városban. Az elnökségben és a tiszteletbeli tagok között neves városi vezetőket találunk.

A kör tagjai 1930-ban is készítettek egy tablót „A Petőfi kör 35 éves Fennállása Emlékére 1895–1930” felirattal. Ezen a tablón a vezetőséggel együtt a tagok száma már 150 fő, vagyis majdnem duplája a huszonnégy évvel előbbinek. Ezek a tárgyi emlékek rendkívül értékesek az utókor számára, mert – korabeli jegyzőkönyvek és iratok hiányában – a főbb tisztségek viselőinek neveit is csak a fényképfeliratokból tudjuk megállapítani. Dr. Óvári Ferenc ezúttal is mint örökös díszelnök szerepel. Itt tüntették fel először a „zászlóanya”

Dr. Óvári Ferenc, a Petőfi kör díszelnökének oklevele

megjelölést, bár feltételezhető, hogy korábban is volt ilyen megbízottú tisztségviselője a körnek. Ellátására egy jómódú körtag köztisztviselőben álló feleségét kérték fel, aki inkább csak reprezentálója volt a körnek, amelyet nagylelkű adományaival segített.

Gazdasági ügyvitel

Az Alapszabály 5. paragrafusára szerint a Petőfi kör vagyonát a „tagdíjakból befolyt jövedelemből szerzett ingó vagy ingatlan vagyon, adományok és a rendezendő estélyek, s mulatságok által befolyandó jövedelem” képezték. A kör a többi egyesülethez hasonlóan kezdetől fogva elsősorban saját erejére, néhol egy-egy pártfogó jóindulatú segítségére támaszkodhatott a gazdasági ügyeit illetően. A bevételi források között elsősorban a tagdíjakat kell megemlíteni. A pártoló tagoknak a tagsági díj felét kellett csak befizetni.

A kör Zámbo János Ács utcai vendéglőjében talált végleges otthonra

Az 1912. szeptember 6-án tartott rendes közgyűlésen került sor az alapszabályok módosítására. Új beíratási díjat – a rendes tagoknak húsz évtől negyven évig 1 korona 60 fillért, negyven és ötven év között 2 koronát, ötven és hatvan év között 4 koronát, s hatvan éven felül 6 koronát – állapítottak meg, s az évenkénti rendes tagdíjat 80 fillerre emelték.¹³ Ezen kívül a belépő tag a könyvtári jegyzékért 30 fillért, az alapszabály egy nyomtatott példányáért 10 fillért fizetett. Az egyesület a tagdíjakat szigorúan vette, befizetésük elmaradásakor azoknak bírói úton szerezhetett érvényt.

A tagdíjak mellett az évenként megrendezett táncvigalmak jelentős bevételi forrásai voltak a körnek. Az összetartás elősegítése és a szórakozás miatt rendezett bálók egyben a működés anyagi alapjául szolgáltak. A korabeli eseményekről a Veszprémvármegye és a Veszprémi Hírlap című újságok gyakran közöltek tudósításokat. A tagok a báli rendezvények bevételeit különféle célok – könyvtáralapítás, dalárdafejlesztés stb. – megvalósítására fordították.

A többféle forrásból befolyt pénzt a kör elsősorban a különböző kiadásaira fordította. Ebből finanszírozták a fenntartási költségeket: a világítást, a fűtést, az adót (pl. vigalmi), ebből kapott tiszteletdíjat a dalárda karnagya, a jegyző, a beparancsoló. Temetéskor ebből fizettek a Szent Mihály lova kiviteléért, ez fedezte a kör különböző – beruházási tárgyak, tablók, képek, jelvények, díszszászló, szalagok, meghívók – vásárlásait. A könyvtár bővítésnek is ez volt az állandó forrása: könyveket vásároltak, újságokra fizettek elő, s ebből fizették ki a Georgi Lajos-féle könyvkötőműhelynek a megrongálódott kötetek rendbehozataláért kiállított számlákat.

A fennmaradó pénzüsszeg egy részét a kör vezetősége takarékbba tette. A kör még 1949-ben, a feloszlatakor is rendelkezett takarékbetétkönyvvvel.

A könyvtár

A kör működésének megkezdése után a legelső feladatok között szerepelt a könyvek, újságok beszerzése, a könyvtár létrehozása. Az állomány gyarapítását nem csupán a táncmulatságok felülfizetéseiből végezték: egyes személyek, vagy intézmények ajándékozása útján is szaporodtak a könyvek.

A könyvtárra vonatkozó legfontosabb dokumentumok mind megsemmisültek, ezért az állomány nagyságát és összetételét csak hozzávetőlegesen lehet megállapítani. Végaktusként, az 1949. szeptember 20-án felvett jegyzőkönyv szerint, a Petőfi kör az MDP városi szervezetének – a többi ingóság mellett – 600 kötet könyvet adott át. A visszaemlékezők szerint viszont a könyvállomány maximális darabszáma elérhette a 800, esetleg az 1000 kötetet is.

A tagok szempontja az volt, hogy mindenki megtalálhassa a maga számára az érdeklődésének legmegfelelőbb könyveket, ezért a rendelkezésre álló művek a legkülönbözőbb műfajt képviselték. Népszerűek voltak a történelmi könyvek, a szépirodalomból a versek, regények, színművek, továbbá a földrajzi és utazással kapcsolatos írások és egyéb ismeretterjesztő művek. Őriztek lexikonokat, jónéhány almanachot, térképet, naptárt, kottát. A legkeresettebbek Jókai Mór regényei voltak, s Petőfi és Vörösmarty versei is nagy népszerűségnek örvendtek.

Az adományozó magánszemélyek között *Georgi Lajos* könyvkötőmester, dr. Dréher Imre államtitkár, dr. *Óvári Ferenc* felsőházi tag, *Bauer Károly*, az Ipartestület elnöke jártak az élen. A társulatok sorában mindenekelőtt a budapesti Petőfi Társaság és a Dunántúli Közművelődési Egyesület ajándékai érdeemesek a megemlítésre. A tagok műveltségének növelését, ismereteik szélesítését a hírlapok, folyóiratok is segítették. Országos lapokat is járattak, pl.: a Tolnai Világlapját, a helyi sajtó termékei pedig elmaradhatatlanok voltak.

A könyvekhez és az újságokhoz a tagok a szokásos vasárnap délutánonkénti könyvtári órákon díjmentesen juthattak hozzá. Ezek az órák kellemes színfoltjai voltak a körnek. A vezetőség télen is gondoskodott arról, hogy a termék fűtve legyenek, ezáltal a tagok még kellemesebb környezetben olvashassanak, beszélgethessenek egymásközt saját dolgaikról és a világ eseményeiről.

A könyvtárost – ha jól végezte a dolgát –, hosszabb időre is megbízhatták: Tiszinger János például közel egy évtizedig végezte ezt a munkát.¹⁴

Hazafias tevékenység a körben

A kör megalakulásának és egész működésének egyik elsődleges célja a haladó hagyományok ápolása, hazafias jellegű tevékenységének kiszélesítése, „a hazafiúi közérzés terjesztése és erősítése” volt. A tagok a kör nevének megválasztásával is igyekeztek ezt a törekvésüket kifejezésre juttatni.

A haladó hagyományok ápolásában Petőfi szellemének ébrentartása került az első helyre. 1899. augusztus 6-án Petőfi Sándor halálának 50. évfordulóját díszközgyűlés közepette ünnepelték meg a tagok. Ez alkalomból felolvasó és szavaló estélyt rendeztek, amelynek programja a következőkből állt: először az elnök megnyitóbeszéde hangzott el, amelyet Szász Ferenc ünnepi felolvasása követett. Ezután Bénéis Lajos Eötvös Józseftől a „Búcsú”, Schusztér Károly Petőfitől az „Egy gondolat bánt engemet”, Tósoki Kálmán Eötvös Józseftől a „Végrendelet” című verset szavalta el. Ismét felolvasás következett: Szilva Béla „Mozdul a nemzet” c. írását Bénéis Lajos tolmácsolta. Erdélyi Zoltán „Petőfi”, Pethő József „Petőfi szobra előtt”, Petőfi Sándor „Lesz-e gyümölcs a fán” és „A vándorlegény”, valamint Jókai Mór „Apotheózis” című versét Pollák Géza, Nagy Antal és Morvai István adták elő. A hazafias érzés szép megnyilvánulása volt, hogy a kör elnöksége a segesvári országos Petőfi-emlékünnep alkalmával a budapesti Petőfi Társaság koszorúköltéségeihez szép levél kíséretében 5 forinttal járult hozzá. A pénzt és a levelet a társaság elnökének, Jókai Mórnak küldték el.¹⁵

További kiemelkedő esemény volt – a város közönségével együtt – a Petőfi-emléktábla leleplezése a Korona szálló falán 1913 márciusában,¹⁶ majd Petőfi Sándor születésének 100. évfordulója alkalmából a budapesti Petőfi Társaság vezetőségével közösen tartott emlékünnep 1922. november 5-én.¹⁷

A tagok a jelentős történelmi eseményekre és évfordulókra is nagy figyelmet fordítottak. A rendezvényeken vagy maguk, vagy más egyesületekkel karöltve adóztak egy-egy nagy hazafi emlékének. Ünnepélyes alkalmak voltak ezek a körnek, amikor is a résztvevők díszvacsora közben hallgathatták a szónokokat, előadókat, vagy tapsolhattak a szavalóknak, színi előadóknak. Ezekről az eseményekről a sajtó gyakran közölt tudósításokat, amelyekből mindig kiérződött a rendezvények fűtött, lelkes hangulata.

Október 6-a és március 15-e megünneplése rendszerint a többi helyi egyesülettel közösen történt. Olyan alkalmakkor, amikor nagyszámú résztvevőre számítottak, az ünneplést a Korona szálloda nagytermében, vagy a színház épületében tartották. A Petőfi kör dalárdája több alkalommal önálló műsorral is szerepelt ilyen esetekben.

A hazafias ünnepek – különösen a 30-as években – időnként irredenta töltést kaptak, ami a korszellem átvételének és általánosságban a kispolgári magatartás megnyilvánulásának volt a kifejeződése, s ez alól ez az egyesület sem volt kivétel.

Egyéb rendezvények

A Petőfi körben folyó tevékenység belső jubileumi ünnepekkel, jótékony célú rendezvényekkel, adományozásokkal, valamint különféle előadások megtartásával bővült. Az első, a tízéves jubileumi ünnepségre 1906. március 18-án került sor, amelyen Szeglethy

György polgármester és dr. Óvári Ferenc mondott beszédet. Ez alkalommal leplezték le a nagyteremben Petőfi Sándor képét.¹⁸

E rendezvények nevezetes állomása volt a kör fennállása 40 éves évfordulójának (az alakulás évének ez alkalommal 1894-et vették!) megünneplése 1934-ben. A Veszprémi Hírlap tudósítója mint a legtöbb tagot számláló veszprémi egyesületről írt igen lelkesen.¹⁹

Nagy eseménynek számított a díszzászló felszentelése 1927. szeptember 4-én. Az ünnepségsorozat reggel zenés ébresztővel vette kezdetét. Dél előtt az érkező vendégeket – a társadalmi, dal- és sportegyesületek tagjait – a kör helyiségeiben fogadták, ahonnan a menet az ajkai bányászzenekar vezetése mellett a Szentháromság-szoborhoz vonult. A zászlót egyházi szertartás keretében megáldották, majd Heidekker Lászlóné zászlóánya beütötte a zászlószeget és felszalagozta a zászlót. Az ünnepség közben az Iparos Dalárda énekelt. A nagyszámú közönség a várból a Petőfi Színházba ment és itt került sor a díszközgyűlés megtartására, majd a társegyesületek zászlószegeinek a díszzászló nyelébe történő beverésére. Délután bankettet tartottak, majd a napot jól sikerült táncmulatság zárta.²⁰

A jótékony célú tevékenység már a kezdetektől fogva ugyancsak jellemzője volt a körnek. Összejöveleteket rendeztek és a befolyt összeget a szegénysorba jutott tagok, az elhunyt tagok családtagjai és a szegénygyerekek megsegítésére fordították. Az adományozásokban mindenki a lehetőségei szerint vett részt. *Bognár Kálmán* elnök karácsonykor rendszeresen ruhát és ünnepi élelmiszert ajándékozott egy sereg szegénysorsú gyerekeknek. Ez a szokás az elnök 1936-ban bekövetkezett halála után is megmaradt a körben. Amikor Bauer Károly, az Ipartestület elnöke segélyalapot hozott létre az elaggott iparosok támogatására, az akcióhoz a Petőfi kör azonnal hozzájárult.

Az I. világháború kitörése a tagokat is súlyosan érintette. Közülük sokat elvittek katonának, a bevonultak közül pedig többen idegen földön haltak meg, vagy nyomorékon tértek haza a katonaságból. Ezekben a nehéz években a körben alig folyt tevékenység, azonban az itthon maradottakat még jobban ösztönözte a bajba jutottakon való segítség szándéka. A Veszprémvármegye 1918. január 20-i száma azt jelentette, hogy a tagság a körben megtartott szilveszter-estély alkalmával befolyt jövedelem felét, azaz 262 korona 60 fillért a Veszprémben létesítendő hadiárvaház céljaira tette letétbe. A szeptemberi jótékony célú rendezvény tiszta jövedelmének 75%-át a veszprémi m. kir. 31-es honvéd gyalogezred hősi halált halt árvái részére tette ugyancsak letétbe.²¹

Az egyéneknek történő közvetlen segélynyújtásra is többször volt példa: gyűjtéseket szerveztek, s általában a karácsony előtti választmányi ülésen határozták el, hogy a gyerekek kivül az öregeknek, vagy az özvegyeknek milyen arányban nyújthatnak támogatást. Még a II. világháborús években is gyűjtöttek a szegényeknek. 1940 karácsonyán a kör a szegénysorsú tagoknak 175 pengőt, a jeruzsálemhegyi óvodának játékszerre 15 pengőt, két iparostanoncnak szintén 15 pengőt adományozott, a gyerekeknek pedig édességgel kedveskedett.²²

A jótékony célú rendezvényeken gyakran szerepelt a kör műkedvelő gárdája, amelynek előadásait vendégek is megtekinthették, ily módon ők is hozzájárulhattak a bevételek növeléséhez.

A kör igyekezett a tevékenységét minden olyan irányban kiterjeszteni, ami hasznos ügyet szolgált. Mivel tagjai jórészt iparosok voltak, a vezetőség az iparral kapcsolatos minden pozitív ügyet támogatót. Ilyen volt például a Veszprémben megtartott iparoskongresszusok és iparkiallítások eredményes lebonyolításának elősegítése. A hazai, ezen belül a veszprémi iparosok helyzetének javítása érdekében iparoskongresszussal egybekötött iparkiallítás nyílt a megyeszékhelyen 1923. január 29-én. A júniusi bálból befolyt tiszta jövedelem felével a kör tagok a kiállítás megrendezéséhez járultak hozzá.²³

Előadások a körben

A kör megvalósítandó céljai között tudományos, társadalmi és közgazdasági kérdések ismertetése is szerepelt, ezért a sokszínű programban számtalan ilyen témakörű felolvasásra, ismeretterjesztő előadásra találunk utalást. Az előadások megtartására általában a vasárnap esti órákban került sor egy-egy neves helybéli, vagy meghívott szakértő közreműködésével. Ezek a rendezvények egyébként az év elején összeállított, hónapokra lebontott tematika szerint zajlottak le úgynevezett „kultúrest” keretein belül, amelyeket a legtöbb esetben más egyesülettel, vagy szervvel karöltve rendeztek.

Ezeket a vasárnap esti kultúr-összejöveleteket a tagok színes, változatos műsorral kapcsolták össze. Az előadásokról részletes információt a sajtó tudósításai révén kapunk, sokszínűségükre az alábbi példákat idézzük: 1923. március 4-én a Trianon utáni Magyarország gazdasági helyzetéről és jövőjéről,²⁴ 1926. október 17-én – dr. Schreiner Károly, a kör ügyésze tolmácsolásában – Petőfiről,²⁵ novemberben egészségügyi kérdésekről hangzott el előadás.²⁶ Az 1928. december 2-án tartott kultúrestre Rhé Gyula múzeumi igazgatót hívták meg a „Veszprém város őskori története” című előadás megtartására.²⁷

A 30-as években gyakoribbak a tudósítások, s még színesebbek az előadások, pl.: 1930. júliusában dr. Zsigmond János nyugalmazott kegyesrendi tanár olvasta fel az „Afrika partjai” című útleírását,²⁸ decemberben Hajda Gyula református lelkész szólt a társadalom szociális feladatairól.²⁹ 1932 januárjában dr. Molnár János adóügyi tanácsos „Az adófizető polgárok jogai és kötelességei” című előadásában a házzal, földdel, általános kereseti adóval kapcsolatos összes tudnivalót ismertette.³⁰

A december 4-i kultúrest kezdete volt az Iskolánkízüli Népművelési Albizottsággal közösen tartott előadássorozatnak. Ebből kiemelkedik dr. Vass Károly gimnáziumi tanár „Széchenyi és az emberismeret” című, 1936. április 4-én tartott előadása,³¹ illetve a „Városunk régi iparosainak élete és a városi társadalomba való bekapcsolódás” című előadás, amely 1938. február 20-án hangzott el.³² Az előbbin az Iparos Dalárda tagjai is szerepeltek, az utóbbit pedig szavaltok és a köri gyermekkar énekszámai tették emlékezetessé.

A kör története a II. világháború után

Az utolsó újsághír a kör világháború alatti működéséről 1942. december 30-án jelent meg. A háborús állapotok súlyosbodásával mindinkább halványult az élet a körben. A tagok közül sokan a fronton harcoltak, az egyesület helyiségeit pedig – különösen a Veszprémért folytatott harcok során – katonai célokra használták fel. Először élelmiszerraktár volt, majd sebesülteket szállítottak oda. Eközben a berendezési tárgyak nagyon megrongálódtak, az értékes iratanyagok mind megsemmisültek.

A hadi események befejeztével, 1945. március 23-a után a pusztulás és a romok között lassan megjelentek az új élet csirái. Az egyletek működése azonban még váratott magára.

A gyökeresen megváltozott viszonyok között új intézkedések meghozatalára került sor. Mivel az egyletek a közművelődési célokra túl bizonyos tekintetben politikai fórumok is voltak, s országos viszonylatban nagyon sok embert tömörítettek, ezért működésük felülvizsgálására mihamarabb sort kellett keríteni.

A 20.165/1945. BM. I. számú belügyminiszteri rendelet alapján a Petőfi kör vezetősége is jelentést tett a kör 1939. január 1. óta folytatott tevékenységéről.³³ A központilag nyomtatott kérdőív pontjaira adott válaszok a működés politikamentes, demokratikus, hazafias jellegét hangsúlyozták, s ebben a szellemben történt a kulturális és karitatív célok megva-

lósítása is. A „demokratikus szellem” a 30-as évek végére ugyanakkor már nem pontosan azt jelentette, mint korábban: a kör vezetésében a hivatalnok, tisztviselő réteg került túlsúlyba, s az iparosok közül csupán a vigalmi elnök, a háznagy és a könyvtáros kapott tisztséget. Ezek a funkciók pedig a kör vezetése szempontjából csak másodrendű jelentőséggel bírtak.

Az egyesületek tevékenységének felmérését követően az életképtelen, vagy politikai szempontból nem kívánatos társulatokat feloszlatták, de a működni továbbra is kész társulatok hivatalosan is megkezdhatték a munkát.

Egy volt köri tag, Zámbo Gyula vendéglős és családja az 1930-as években

A Petőfi kör újból 1947. február 18-án kezdte el működését, amikor is a kör vezetősége ezt hivatalosan is bejelentette a polgármesternél. Ettől az időponttól kezdve rendelkezésünkre állnak a választmányi ülések jegyzőkönyvei, egy titkári jelentés és az 1948-as év zárszámadása. A hiteles dokumentumok birtokában pontosan tudjuk rekonstruálni a körben annak feloszlásáig folyt tevékenységet. Az 1947. május 3-án tartott választmányi ülésen a vezetőség még azon fáradozott, hogy a tagokat felrázza a nemtörődömségből. Ez persze nem abból adódott, hogy a hozzáállás megváltozott volna, hanem abból, hogy „a munkás tagok a körüli életet a megváltozott viszonyok között nem tudták támogatni”.

A jegyzőkönyvekből kitűnik, hogy a vezetőség mennyit fáradozott a Petőfi kör régi tekintélyének visszaállításáért. Felújították az összes olyan rendezvényt, amely ezt a célt szolgálta: havonta kultúresteket tartottak, karácsonykor gyűjtést szerveztek a rászorulóknak, s közhasznú adakozásképpen pedig a Lánchíd újjáépítési költségeihez járultak hozzá.

1948. március 14-én sor került az új díszszálló-avatás ünnepélyére, amely jelentős társadalmi eseménye volt a megyeszékhelynek. Jó néhány egyesület, pénzintézet és üzem

pénzadománya tette lehetővé, hogy a kör újjáéledését és működését e demonstratív jelkép is kifejezze. A zászló beszerzése a körnek még az adományok mellett is jelentős anyagi megterhelést okozott, mégis, az 1948-as év mérlege jól alakult. A kiadások mellett – új rádiót is vettek –, még takarékbba is tudtak pénzt tenni.³⁴

A Petőfi kör 1948 végére eljutott odáig, hogy kitűzött céljainak megvalósítását tekintve emlékeztetni tudott a korábbi eredményes évekre. Nem a lelkesedés hiánya, hanem az akkori viszonyok okozták, hogy a kör megszűntette működését.

Belügyminiszteri utasításra újból országos felmérést végeztek, s ezt követően született meg az elhatározás, hogy az egyesületek számát csökkenteni kell. Legfőbb indokul az szolgált, hogy „a pártokban és szakszervezetekben mindenki megtalálhatja a maga elhe-

Az 1948 márciusában felavatott új díszzászló

lyezkedését”. Hamarosan megszületett a hivatalos rendelet – 546.632/1948. IV/3. B.M. –, amely az egyesületek feloszlását, vagy más szervbe történő beolvastását mondta ki Veszprémben is sok egyesületet érintve.

A Veszprémi Jeruzsálemhegyi Petőfi kör feloszlásának körülményeit a polgármesteri hivatalban 1949. március 25-én felvett jegyzőkönyvből ismerjük.³⁵ Az egyesületet az államvédelem helyi szerve még ez év januárjában feloszlatta, illetve az elnökséget a kör feloszlására szólította fel. Helyiségét a Magyar Dolgozók Pártjának jeruzsálemhegyi szervezete vette át, ahol a kör ingóságai is voltak: 6 db temetési lámpa, 2 db Petőfi kép, 1 db Kossuth kép, 2 db tabló, 1 db gyászszászló rúddal, 1 db nemzeti színű zászló rúd nélkül, 1 db János vitéz kép, 1 db 1861. évi országgyűlési kép, 2 db szekrény, 5 db veszprémi kiállítási kép, 1 db elnöki rézcsengő, 600 kötet könyv. A 6 db elnöki képet az érdekelt családok visszakapták, a díszszászlot pedig a rúddal együtt a zászlóanyánál, *Korpáczy Bélánénál* helyezték el megőrzés végett. Ugyanilyen okból vitték el az 1 db Philips típusú 8 lámpás rádiókészüléket *Széphegyi Endre* veszprémi lakoshoz, aki a rádiódíjat fizette.

A vagyontárgyak leltárán kívül *Wagner Károly* elnök az alapszabály egy példányát, a háború óta készült 9 db jegyzőkönyvet, s a 22 forint 70 fillérről szóló takarékbetétkönyvet is beszolgáltatta a polgármesteri hivatalba. Az egyesület készpénzét, 486 forint 22 fillért a kör pénztárosa, *Mórocz János* adta át.

Az alispán a polgármesterhez intézett, 1949. április 25-én kelt levelében az 550.293/1949. B.M. sz. rendelet végrehajtására utasította a kört, amelynek értelmében az ingóságokat át kellett adni a Magyar Dolgozók Pártjának. Erre 1949. szeptember 20-án került sor, amikor is *Bodó Vilmos* városi hivatali titkár a közigazgatási hatóságok nevében átadta az ingóságokat és a takarékbetétkönyvet *Lennert Antalnak*, az MDP titkárnak.³⁶

A Petőfi kör működése ezzel az aktussal végképp lezárult. Céljaink nagy részét – negyven év múltán – jogutódja, az 1990-ben alakult Jeruzsálemhegyi Baráti Kör tűzte maga elé. A Petőfi kör megalakulásának 100 éves és a jogutód 5 éves jubileumát 1996 szeptemberében ünnepelte a város.

JEGYZETEK

Rövidítések: Alapszabályok – A Veszprémi Jeruzsálemhegyi Petőfi kör Alapszabályai

VH – Veszprémi Hírlap

Vvm – Veszprémvármegye

Pi – polgármesteri iratok

VmL – Veszprém Megyei Levéltár

LDMK – Laczkó Dezső Múzeum Könyvtára

1. VmL., Pi.
2. VH. 1920. aug. 10.
3. Alapszabályok 1896. LDMK.
4. U.o. 3., 4. §
5. U.o. 4., 6. §
6. VH. 1925. dec. 13.
7. Alapszabályok 1896. 6., 7. §
8. U.o. 9., 13. §
9. U.o. 9., 12. §
10. U.o. 10., 15. §
11. U.o. 12–14., 23–30. §
12. VH. 1934. nov. 4.

13. Alapszabályok 1912. 6., 8. §
14. Temesvári Károly visszaemlékezése
15. Vvm. 1899. aug. 13.
16. Vvm. 1913. márc. 16.
17. VH. 1922. nov. 12.
18. Vvm. 1906. márc. 25.
19. VH. 1934. nov. 4.
20. VH. 1927. szept. 11.
21. VH. 1918. aug. 25.
22. VH. 1940. dec. 22.
23. VH. 1923. júl. 8.
24. VH. 1923. márc. 11.
25. VH. 1926. okt. 10.
26. VH. 1926. nov. 7.
27. VH. 1928. dec. 8.
28. VH. 1930. júl. 6.
29. VH. 1930. dec. 7.
30. VH. 1932. nov. 6.
31. VH. 1936. márc. 29.
32. VH. 1938. febr. 20.
33. Magyar Közlöny 78. 1945. júl. 17.
34. Titkári jelentés, 1948. április 11. TD. 94.87.1.
35. VmL.Pi. 1948. okt. 1.
36. VmL.Pi 1949. ápr. 25.

Mindszenty-levelek 1944–1945

MÉSZÁROS ISTVÁN

MINDSZENTY JÓZSEF veszprémi püspök, majd esztergomi érsek sok levelét őrzik a levéltárak. Ezekből készült válogatásunk.

1944. március 25-i püspökké szentelése után nyomtatott lapon köszöni meg a jókívánásokat „1944. évi húsvét havában” dátummal: „Hálásan köszönöm veszprémi püspökké történt kinevezésem alkalmával küldött megemlékezést és jókívánásokat. Bízom, hogy a Szentlélek kegyelme továbbra is támogatja majd munkámat, amellyel az Anyaszentegyház és magyar Hazánk ügyét elősegíteni szándékozom.”¹

1944. május 3-án Udvardy Jenőnének válaszol: „Néhány napra visszavonultam Sümegre és itt készülök első bérmakörutamra.” Kellenek „e csendes percek”, mert „igen nagy szükségem van a Mindenható segítségére, hogy valóra tudjam váltani azokat a terveket, amelyeket magam elé tűztem.” Ugyancsak neki üzent Révfülöpre **1944. szeptember 11-én**: az említett zalaegerszegi zsidó ügyvéd érdekében levelet írt Nagykanizsára, ahová Sárvárról vitték. A nagykanizsai esperest is felhívta: keresse meg, legyen segítségére.²

1944. október 31-én kelt az ismert memorandum a miniszterelnök-helyetteshez, amelyet rajta kívül Apor Vilmos, Shvoy Lajos és Kelemen Krizosztom is aláírt. Ebben a keresztény erkölcsre és emberiségre hivatkozva követeli: kíméljék meg a német–magyar hadseregek a Dunántúl területét a hadműveletektől.³

1945. január 8-án Sopronban, az Isteni Megváltó Leányai zárdájában őrizetben tartott Mindszenty püspök Sümegre üzent Götz László püspöki uradalmi intézőnek. Kéri, hogy maga és a vele együtt raboskodó 26 papja élelmezésének biztosítására küldje el a sümegi gazdaságból a felsorolt élelmiszereket. A háborús körülmények közötti veszélyekre is felhívja a figyelmet. **1945. február 16-án** újabb élelmiszer-szállítmányt kér, hozzátéve: Mikes János püspöknek is juttassanak Répceszentgyörgyre megfelelő élelmet. Götz intézőnek „a nehéz körülmények között teljesített szíves szolgálataiért” hálás köszönetet mond.⁴

Soproni fogságából Veszprémbe érkezése napján, **1945. április 20-án** levelet írt a Vörös Hadsereg veszprémi városi parancsnokának. Bejelenti, „hogy több mint négy hónapi nyilas fogság után a mai napon visszatértem székvárosomba.” Kéri, hogy házát – a püspöki palotát – mentesítsék a katonai igénybevételtől, mert szolgálata teljesítéséhez szüksége van rá. „A feleslegesnek látszó nagyobb helyiségeket” iskola céljára kívánja átadni.⁵

1945. április 25-én kelt levelében Berchmana nővérrrel, az Isteni Megváltó Leányai soproni főnöknőjével közli, hogy Sopronból – hosszú utazás után – megérkezett Veszprémbe. „Szerencsésen hazavergődve első kedves teendőmnek érzem, hogy hálás köszönetet mondjak azért a jóságos és áldozatos gondviselésért, amelyben magamat és papjaimat oly hosszú időn át részeltetni kegyes volt. Amennyire a szomorú viszonyokra jellemző, hogy hazulról hónapokra elkerültem, mert eltávolítottak, annyira mindenkorra kedves emlékem marad a szomorú internálási keretet kitöltő sok jó példa, szeretet és jóság.”⁶

1945. május 30-án Kovács-Sebestyén Miklósné segítségét kérő levelére válaszol Becsehelyre: ha az orosz parancsnokság foglalta le kúriájukat, akkor nem tud közbelépni. „Házam (a veszprémi püspöki palota) is tífuszos betegek kórháza”, s bevárja, amíg az orosz parancsnokság rendelkezésére onnan a kórház kiköltözik.⁷

Molnár János budapesti mérnöknek 1945. június 19-i levelében köszöni tájékoztatóját. „Visszaemlékezem arra az időre, amikor Gellénháza számára a templom gyönyörű terveit készítette, egészen önzetlenül. És sokszor gyönyörködtem utam folyamán a munori és a lenti iskolákban, amelyeknek tervei a népi jelleg kidomborításával, korszerű elrendezésben készültek. Adna Isten sok ilyen mérnököt, tervezőt tudás és jellem dolgában a magyar újjáépítéshez, mint Mérnök Úr!”⁸

1945. július 10-i kelettel Drahos János esztergomi érseki helynök levelére válaszol (hogy igényt tart-e Felvidékről kiutasított papokra): „Jelenleg kb. 10 agilis, kifogástalan fiatalabb papra volna szükségem.” „Egyelőre önálló beosztást nem igen tudok biztosítani, de esetleg plébánia is fog akadni. Fiatalabb, vállalkozó szellemű és buzgó papok számára azonban tudok meglehetősen önálló munkakört adni. Egyházmegyémben még több önálló helyi lelkészre volna szükség: az anyagi alap meglenne, csak ember kell, aki kezébe veszi a szervezés és megalapozás munkáját. Fájdalmasan érint papjaink kiutasítása a főegyházmegye északi részéről. Örülök azonban, hogy Méltóságod gondjait kicsit apaszthatom.”⁹

1945. július 11-én a miniszterelnöknek írt. „Hetek óta folyik a visszavonulás az országon keresztül, népünk kimondhatatlan szenvedésével. A főútvonalak mellett kibírhatatlan az élet”, a közbiztonság teljes hiánya miatt. A rendőrség képtelen megakadályozni a fegyveres rablásokat, erőszakoskodásokat és gyilkosságokat. Sürgős intézkedés lenne szükséges.¹⁰

1945. július 15-én levelet küld Sümegre Götz intézőnek: „Egyházmegyém rombadőlt és megrongált templomai, plébániái, kántorlakásai és iskolái helyreállítása érdekében” az egyházmegye tulajdonában lévő téglalegetőkből „egyházmegyei ipari vállalatot” kíván szervezni, az erre vonatkozó intézkedéseket megette. „A téglavetési munkálatokat azonnal indítsa meg, hogy a kedvező nyári száradási viszonyokat még kihasználhassuk.”¹¹

1945. augusztus 10-i – Kerkai Jenőnek, a KALOT vezetőjének szóló – levelében a KALOT fennállásának 10. évfordulója alkalmából köszönti a mozgalmat. „Akár a taglétszámot, akár a helyi szervezetszámot, akár a munka sokaságát és mélyszántását tekintjük, nem volt hazánkban hozzá fogható ifjúsági mozgalom!” A magyar katolikus közösség „a régi büszkeséggel, példás együttérzéssel tekint a mozgalomra, és ennek szabadságát az új idők komoly követelményének tekinti.”¹²

1945. augusztus 20-án ismét levél Berchmana nővérnek Sopronba. Értesült arról, hogy szerzetességének ötven éves jubileumát ünnepli. „Bármennyire csendben is történt ez, nem lehet akadály annak, hogy atyai meleg szívvel köszöntsem a hivatás kegyelmének ritka szép ünnepén és püspöki áldásomat küldjem. Lelkemben újra élednek azok a hónapok, amelyeket soproni anyaházukban töltöttem papjaimmal együtt. Jóság, gondosság és együttérzés övezett bennünket Tisztelendőséged és az egész anyaház részéről. Szentmisémbe foglalom Tisztelendőségedet, hogy mostani küzdelmeit az Úr könnyítse meg és odaát jutalmazza meg hűségés szolgálóját.”¹³

*

1945. szeptember 8-án kereste fel Mindszenty püspököt Veszprémben Grósz József kalocsai érsek XII. Pius pápa üzenetével: őt kívánja kinevezni az esztergomi érseki székbe. Hosszabb gondolkodás után válaszolt a beleegyező „igen”-nel. Részlet Grósz érsek naplójából:

„1945. szeptember 8-án teherautó szívességéből átvitt Veszprémbe. A püspök Andocson volt. Este fél 9-ig vártunk rá. Fél tíztől fél 12-ig tárgyaltam vele. Sehogysem akarta kimondani a beleegyező igent; hiába magyaráztam és bizonyítottam, hogy a Szentatya rendelkezésének eleget kell tenni és a nehéz keresztet vállaira venni; a püspök 48 óras gondolkodási időt kért, és ehhez, álmattamul eltöltött éjszaka után, 9 óraker is ragaszkodott... 1945. szeptember 14. Levélben és sürgönyileg végre megjött a veszprémi püspök beleegyezése; erre kinevezését publikáltam.”¹⁴

Mindszenty püspök **1945. szeptember 20-án** latin nyelvű levélben írja a pápának: „A legmélyebb tisztelettel fogadtam Szentséged nagy kegyét, amellyel engem, érdemtelen szolgát, az esztergomi érseki székbe emelni méltóztatott. Csak három nap elteltével tudtam beleegyezésemet adni, mivel igen nehéz ennek a méltóságnak a terhe ezekben az időkben Magyarországon. Megnehezedett az Isten keze fölöttünk. Harminc éven át tanítottam a híveket a Szentszék iránti engedelmességre, most nekem is engedelmeknek kell. Jóllehet alkalmatlan vagyok e méltóságra és gyenge e teher viselésére, nem vonakodom sem a munkától, sem attól, hogy odaadjam magamat a juhokért – az egyházért és a hazáért – a körülöttünk ólálkodó farkasok között.”¹⁵

Még Veszprémből válaszol az érseki kinevezéséhez gratulálóknak.

1945. szeptember 18-án kelt az Erdélyi Iréneusz premontrai gimnáziumi tanárnak Szombathelyre írt levél: köszöni jókívánságait. „Nekem, a tanítványnak kellett volna megelőznom a mestert. Ha megfordítva történt, annál jobban esik a távirati üdvözlés. Premontrai tanáraitól kaptam lelki, szellemi útravalóból éltem papi munkámban. Róluk a hercegrímási székben sem akarok megfeledkezni.”¹⁶

Novák Béla premontrai gimnáziumi tanárnak **1945. szeptember 20-án** Túrjére megye az üzenet: „Igazán csak meghatódottan tudom megköszönni Méltóságodnak, volt kedves tanáromnak hozzám intézett üdvözlését. Élénken lelkemben él mindaz, amit a szombathelyi gimnázium tanárai követendő példaképpen elénk adtak. Az ember sajnos csak később tudja értékelni mindazt, amire az iskola tanítja. Akkor, amikor már nem csókolhat kezét azoknak, akik mint nevelők önzetlenül a legjobbat akarták. A Gondviselés megadta Méltóságodnak, hogy én ezt megtehetem. Örömmel teszem.”¹⁷

Ugyanezen a napon válaszol Pákay Arnoldnak, a gimnázium igazgatójának is: „A szombathelyi premontrai gimnázium nevében küldött üdvözlése igazán jól esett. Az intézet falai között tanultam meg öntudatosan hinni, itt neveltek rá a becsületes, komoly munkára és annak szeretetére. Itt oltották szívembe az otthagatlan hazaszeretetet. Ragaszkodás csak engem kötelez, a hálával együtt. Igen boldog lennék, ha az életben csak hajszálnyit is tehetnék a szeretett Alma Mater érdekében. A nevelő intézet emlékeit mindig kegyelettel őrzöm.”¹⁸

1945. szeptember 21-én elbúcsúzik hűséges uradalmi intézőjétől, Götz Lászlótól, aki nyugdíjba ment. A földbirtokreform következtében „sok régi, hosszú éveket szolgáló gazdaszt öreg napjaira nehéz gondokkal küzd, s ezeken a volt birtokosok nem tudnak úgy segíteni, ahogyan szeretnének.” Mindent elkövetett, hogy a három illetékes minisztérium kedvező nyugdíjat állapítson meg, erre kedvező választ kapott. „Nagyon köszönöm a püspöki uradalom érdekében hosszú éveken át kifejtett buzgó szolgálatait.”¹⁹

1945. szeptember 29-én több válaszlevél indul Veszprémből az ország különböző tájaira.

Kővágó József alpolgármesternek, Budapest: „Örömmel olvastam ki soraiból a vágyat, amely egész országunk kívánsága is, az erkölcsi élet megújulása után. Meggyőződésem, hogy igazi és maradandó újjáépítés az emberi méltóság kölcsönös megbecsülésén, az igazság és szabadság feltétlen szeretetén alapszik, melynek ezután is harcosa akarok maradni.”²⁰

Hajdu György polgármesternek, Esztergom: „Székvárosom, egyben ezeréves hazánk dicsőséges múltjának kőbe faragott tanúja, különösen is közel áll szívemhez. Bizom benne, hogy egyházunk és hazánk javára vállalt munkámban első között találok a segítőtársak között.”²¹

Kapi Béla evangélikus püspöknek, Győr: „Szolgáltatomat Urunk akarata irányítja, mely akarat egy táborba szólít minden igaz embert.”²²

Brückner Józsefnek, a Papnevelő Intézet rektorának, Esztergom: „A szeminárium valóban »cor dioecesis« (=az egyházmegye szíve), s ha a szív tiszta s a szeretetnek otthona, az igazi boldogság és derű árad belőle. A szeminárium előljáróinak, tanárainak, kispapjainak s a segédkező nővéreknek erre irányuló munkájára a jövőben is számítok.”²³

Geiszbühl Máttyás fegyintézeti lelkésznek, Fertőrákos: „Szívesen gondolkodom Főtisztelendőségére, aki kőhidai szomorú napjaimban iparkodott előzékenységgel és figyelmével számomra az életet elviselhetővé tenni. Ha erre gondolok, kettőzötten jól esik üdvözlése. Most, amikor a szenvedés helyett nagy munkára hívtam el, kérem, támogasson imádságával, hogy a magyar nemzetért, a magyar katolicizmusért valamit tehessünk.”²⁴

Még két levél kelt Veszprémben.

1945. október 2-án Teleki Géza vallás- és közoktatásügyi miniszternek ír. Ebben ellenzi a különböző felekezeti iskolák állami rendeletre történő egyesítését az egyházi iskolafenntartó hozzájárulása nélkül. Ez ellenkezik az egyházi tanügyi autonómia törvényben biztosított jogával.²⁵

1945. október 3-án a Független Kisgazdapárt országos elnöksége a címzett. Érseki kinevezését üdvözlő táviratukat „épp a magyar faluban végzett bérmakörutam befejeztével köszönettel vettem. A falu a testi, lelki egészség otthona, védjük és őrizzük azt mi, magyarok.”²⁶

*

A következő köszönő leveleket már Esztergomból küldi a címzetteknek **1945 október elején**, miután 1945. október 7-én ünnepélyesen elfoglalta az esztergomi érseki széket.

Shvoy Kálmán ny. altábornagynak: „Úgy látom, közös fogságunkban töltött napok után sem feledkezett meg rólam. Jólesően említettem ezt. Úgy érzem, ma minden magyar megértésére szükség van az ország lábraállításához. Bízom benne: elmúlnak ezek a nehéz napok és élünk még jobb időkkel is!”²⁷

Mulon József ny. alispánnak, Rum (Vas m.): „A régi iskolatárs és szülőföldem egykor vezető tisztviselője részéről érkezett üdvözlés érthetően igen közel érintette szívemet. A magas méltóságot nem kerestem. Ha most teljesítenem kell a vele járó kötelességeket, nyugodtan teszek, amennyit tudok, éppen abban a tudatban, hogy más akaratából kerültem ide. A jövőben számítok értékes személyre és tevékeny közreműködésre, mert a jövő a magyar katolikus hívek hitén és agilitásán fog felépülni. Szükség lesz tehát elsősorban a hitéből élő intelligens vezető rétegre.”²⁸

Schmidt Ferenc egyetemi magántanárnak, balatonfüredi igazgatófőorvosnak: „Egerszegi származású férfi, ha üdvözlő volt egerszegi plébánosát hercegprímásá történő kinevezése kapcsán, természetesnek találom. Méltóságod üdvözlésében mégis valami többletet látok, amit éveken keresztül ismétlődött találkozásunk fejlesztett ki. Az ország erőforrása és támasza személyem és működésem csak akkor lesz, ha körém csoportosul az ország katolikusainak színe-java. Szeretném Méltóságodat ezek között látni. A katolikus egyháznak a jövőben minden katolikus családra számítania kell.”²⁹

Gidró Bonifác bencés apátnak Tihanyba: „Hagyományos bencés szellem a felebarát megbecsülése. Méltóságod üdvözlő levele ennek a szellemnek újabb megnyilatkozása. Mindig szeretettel gondolkodom a bencésekre. Zalaapáti házukban többször tapasztaltam és éreztem lelkiük melegét és szeretetét. A tihanyi apátságban is hasonlólt éreztem. Nagyszerű bencés elődöm örökébe lépve továbbra is szeretetüket kérem abban, hogy imádkozzanak értem. A magyar katolicizmus küzdő munkáján akkor lesz eredmény, ha Isten kegyelme bőségesen öntözi. Ezt biztosíthatják elsősorban szerzetesházaink.”³⁰

1945. október 10-én két levelet ír. Egyiket Teleki Géza kultuszminiszternek: intézkedést kér arra vonatkozóan, hogy a politikai pártok maradjanak távol az iskoláktól, ne avatkozzanak az ifjúság iskolai nevelésébe.³¹ Erdei Ferenc belügyminiszter figyelmét a jogcím nélkül, törvénytelenül fogságban levők magas számára hívja fel. A veszprémi börtönben „a nyilas világban 50-ed magammal voltam fogoly. Ez a szám 1000–1400 között mozgott az utóbbi hónapokban.” „A foglyokat hónapokon át tartják elzárva anélkül, hogy egyáltalán közölnék velük, miért foglyok. Ellátásuk siralmas, embertelen.”³²

1945. október 14-én Tóth K. János külügyminisztériumi tanácsostól tájékoztatást és segítséget kér a Németországba hurcolt budapesti műegytemisták és orvostanhallgatók ügyében.³³

1945. október 15-én válaszol az Ahávász Reim Országos Izraelita Szeretet Egylet elnökségének Budapestre, akik ezt írták neki: „Hercegrímási méltóságába való beiktatása alkalmából engedje meg, hogy egyesületünk nevében, amely emberbaráti teendőit a Szentírás hagyományain alapuló előírások alapján teljesíti és a felebaráti szeretet gyakorlását írta fel céljaként, szeretetteljesen üdvözljük Eminenciádat. Adja a Gondviselés, hogy főpásztori tiszttségéből kisugárzó szeretetből boldogság, nyugalom, békesség származzék minden egyes hívőre, a magyar haza minden becsületes polgárára és az egész emberiségre.” Mindszenty érsek őszinte hálával köszöni: „A jelenlegi nagyon súlyos viszonyok között elsősorban a Szentírásból táplálkozó igaz felebaráti szeretetre van szüksége nemcsak ennek a szerencsétlen nemzetnek, de a szeretetben annyira megfosztott egész emberiségnek is. Erős hittel hiszem, hogy a Mindenható bőséges áldásával gazdagítja mindazokat, akik az igaz szeretet minden akadályt legyőzni képes találfelkészültségével sietnek minden embertársuk megsegítésére és felemelésére.”³⁴

1945. október 17-én Csehimindszent község bírójának válaszol. „Szülőfalum lakosságának igen jóleső megemlékezését különös örömmel olvastam s őszintén köszönöm. Csehimindszent lakossága mindig közel állt lelkemhez s új hivatásomban megsokszorozódott munkám és gondjaim közepette sem feledkezhetem meg imáimban arról a közösségről, ahonnan az isteni Gondviselés akaratából elindultam. Bár látszólag messze kerültem, lélekben mégis gyakran el-ellátogatok oda. Szeretettel küldöm áldásomat a község minden lakójára.”³⁵

1945. október 25-én kelt az újjáépítési miniszternek címzett levél. „Az Apostoli Szentszék nunciásának követi lakása és hivatala Budán a Dísz tér 4–5. számú házban volt, amíg a nuncius vissza nem tért a közelmúltban Rómába. Minthogy remélhetőleg a Szentszék követsége munkáját folytatni fogja, szükségesnek tartom, hogy a nunciusi palota állagának megvédésére minden lehető intézkedés megtörténjen.”³⁶

1945. október 28-án a kultuszminisztert keresi meg: „Értesülésem szerint a Pázmány Péter Tudományegyetemen a tanári állások nagyobb mérvű szaporításáról van szó, és pedig bizonyos, az új helyzet érvényesítése szándékával. Úgy tudom, hogy ily értelemben máris történtek kinevezések. Indokoltnak látom, hogy Miniszter Úr nagybecsű figyelmét felhívjam a nagynevű alapítónak, Pázmánynak alapítólevelére, mint amellyel századokra és mindenkorra kijelölte az egyetem útját és szellemi világát.”³⁷

1945. október 27-én három oldalas levélben fordul a Szövetséges Ellenőrző Bizottság tagjaihoz: a püspöki kar nevében kéri „az Európa különböző államaiban visszatartott magyar hadifoglyok százazreit még a tél előtt hazaengedni és övéikhez hazaszállítani.”³⁸

1945. október 31-én a kultuszminiszternek: „Hálásan megköszönöm Miniszter Úrnak a tanulmányi újságnak a pártpolitikától való távoltartása tárgyában 64.306/1945. III. szám alatt küldött megnyugtató sorait. A Bereczky államiújság által szept. 27-én kiadott rendelethez okt. 9-én kiadott póttintézkedés is megnyugvással tölt el.”³⁹

1945. november 3-án kéressel keresi meg valamennyi magyar érseket és püspököt: beszámolót kér egyházmegyéjük területére vonatkozóan az 1944/45-i hadműveletek okozta károkról, a fogságba esett, illetve elhurcolt papokról és hívekről. Szükséges egy könyv kiadása „A magyar katolikus egyház tíz éve (1936–1945)” címmel, „a külföld és belföld helyes látása érdekében, újságírói stílusban magyar, latin, angol és francia nyelven”. Ebben arra is ki kell térni, hogy mit tett a magyar katolikus egyház az üldözött zsidóság megmentése érdekében.⁴⁰

1945. november 8-án két terjedelmes latin nyelvű iratot küld Rómába a Szentatyának. Az egyikben javaslatait foglalja össze a veszprémi és a győri püspöki székek betöltésére. A

másikban felhívja a figyelmet a prágai nunciatura elhamarkodott intézkedésére, amellyel az esztergomi főegyházmegye Dunától északra eső területén megszüntette az esztergomi érsek joghatóságát. „Ugyanis nincs még békeszerződés, így a Szentszék olyan színezetbe kerülhet a világ előtt, mintha már eleve Csehszlovákiának ítélnék ezt a területet.”⁴¹

1945. november 14-én ír Bakay Szilárd altábornagynak. „Az ítéletnek, amely a megelőző bántó sérelmet jóvátette, őszintén örülök és annak birtokában melegen köszöntelek. Bízom abban, hogy a hazánk jövőjéért folyó küzdelemben az élen köszönhetünk. Meleg szeretettel köszönt barátod.”⁴²

1945. november 21-én három oldalas levél a budapesti angol és amerikai követnek a szovjet hadsereg katonáinak garázdálkodásáról a veszprémi egyházmegyében, konkrét esetek ismertetésével.⁴³

Ugyancsak terjedelmes levél megy **1945. november 23-án** Tildy Zoltán miniszterelnöknek. Ebben a „háborús bűnösség” fogalmát az erkölcs, az emberi élet védelme és a jogszerűség vonatkozásában elemzi, kapcsolatban a nagy számban meghozott halálos ítélettel. „Olyan cselekmények minősülnek háborús bűnöknek, amelyek elkövetésekor azt sem tudta és tudhatta az illető, lesz-e és mikor háború. Visszaható erejű statáriumról van szó; mégpedig a cselekmény csak akkor eshet statárium alá, ha előbb azt már kihirdették.”⁴⁴

1945. november 26-án a Szövetséges Ellenőrző Bizottság angol és amerikai tagjához fordul a Szovjetunióban levő hadifoglyok érdekében. „Újabb adatok jutottak birtokomba, amelyek a hadifoglyok sorsának embertelenségét és tarthatatlanságát mutatják.” Ezek felsorolása után kéri: sürgősen szállítsák haza őket. „Addig is angol–amerikai bizottság járja végig az összes hadifogoly-tábor (bár félok, hogy a legrosszabb, az ún. haláltáborokat nem mutatják meg).”⁴⁵

1945. december 6-án XII. Pius pápához fordul. Az egyházi törvénykönyv 250. kánon 3. pontja az egyházi vagyon világiak kezébe kerülésének esetéről szól, amely vonatkozik a hazai földosztásra is. Mivel ez végleges és visszafordíthatatlan, ezért ennek kánonjogi feloldására kér felhatalmazást.⁴⁶

1945. december 19-én Tildy Zoltán miniszterelnöktől karácsony alkalmából amnesztiát kér „a kisebb politikai bűnösöknek”. Igen sok embert jogcím nélkül, törvénytelenül tartanak fogva a rendőrhatalóságok. Ezek kivizsgálását kéri.⁴⁷

1945. december 28-án megköszöni Raffay Sándor ny. evangélikus püspök levelét, amelyben „állást foglal XII. Pius pápának a tridenti zsinat 400 éves jubileuma alkalmából kifejezésre juttatott nagy és üdvös gondolatai mellett.” A protestáns testvérekhez való közeledés pápai kezdeményezését „a magam részéről a magyar katolicizmus elé a lehető és szükséges munkát mint sürgős teendőt napirendre fogom tűzni. E munkában minden segítségnek és minden összefogásnak örülni fogok, és amiben lehet, ez összefogó munkának útját mindenképpen egyengetni fogom.”⁴⁸

1945. decemer 31-i kelettel levelet küld az igazságügyminiszternek. Ebben a püspöki kar nevében a politikai indoklással ártatlanul lefogottak és elítéltek mellett emeli fel szavát. A püspöki kar az ártatlanokat védi, ez a kötelessége. „Ha tettük ezt a múlt évben a zsidóság érdekében, elmaradhatatlan, hogy ugyanezt megtegyük a magyarságért is.”⁴⁹

*

1945 utolsó három hónapjában ezeken kívül igen sok levelet írt Mindszenty érsek különféle személyekhez, testületekhez, különböző ügyekben. Szót emelt a felvidéki magyarság érdekében, a hazai németiséggel szemben az állami hatóságok részéről foganatosított embertelen intézkedések ügyében, az ártatlanul bebörtönözöttek, a hadifoglyok érdekében, külföldi anyagi segítséget kért a magyar nép részére, aggodalmát fejezte ki az állam-

forma megváltoztatását célzó törekvések miatt, sürgette a Szentszékkal való diplomáciai kapcsolatok felvételét stb. Ekkor készült a püspöki kar híres választási körlevele is. A Szentatjának több ízben írásban részletesen beszámolt a magyar katolikus egyház életéről.

*

Végül még két dokumentum. Számos levél tanúskodik arról, hogy a veszprémi püspök karizmatikus egyénisége sok rabtársára maradandó hatást gyakorolt Sopronkőhidán 1944/45 tragikus telén. Sok egykori sopronkőhidai fogolytársa is megkereste levelével őt.

Őszinte, mély tiszteletet fejez ki – akárcsak a többi – a híres művész távirata, amelyet 1945. december 25-én adott fel Budapesten, egy évvel a veszprémi püspökkel eltöltött közös fogság után:

„Bibornoki méltóságának elnyerése alkalmából tiszteletteljes örömeinek kifejezését – kéri – fogadja el Eminenciád, egykori kőhidai fogolytársa: Jávor Pál.”⁵⁰

30		TÁVIRAT.		TÁVIRAT.	
Vezeték szám: <i>tel</i>		<i>Jómagasságú</i>		<i>Mindszenty József</i>	
<i>6.</i>		<i>Bibornok Bibornok</i>		<i>96</i>	
Felvett:		Továbbította:		Továbbította:	
hivataltól	hó és nap	óra, perc	vezeték	hó és nap	óra, perc
<i>1</i>	<i>23</i>	<i>1102</i>			
A távirat osztálya	Szervó hívatal	postai szám	szó	hó és nap	óra, perc
	<i>Opeszt Kap</i>	<i>4050 71</i>		<i>25</i>	<i>1100</i>
<i>„Bibornoki méltóságának elnyerése alkalmából tiszteletteljes örömeinek kifejezését kéri fogadja el Eminenciád, egykori kőhidai fogolytársa.</i> <i>Jávor Pál</i>					
830. sz. ny. Kézbesítendő távirat					
1944. I. r. 400 r. = 85 000 tözsb. 1 luga 9 drb. Ny 60-A/1. p. — 44894. Athenaeum, Bpest					

Jávor Pál színművész távirata Mindszenty Józsefhez (1945. dec. 26.)

Mélyen tisztelt főtitkár úr!
hercegprímási titkár úr!

Tisztelettel kérek bocsánatot, a
miért pár sossal későbbi bántózkodom.
Nagy bánódom az volna, hogy mel-
törtéssel bántózkodni mármint hogy
pár-jórcas andien címet a hercegprímás
úr Önméltóságánál.

Számon alkalmatlan híressel
nem kellene bántózkodnom, csupán egy
fogadalmamat megritűlt megvalósí-
tani. A börtönben töltött bántózkodás idővel
minden estén, a börtönben aludt
ima után, aggodalmosított magam any-
nyálatok, magyar anyáknak megfo-
gátam, hogy amint abban a helyi-
állapotban lennék, tisztelettel jelent-
kerem fogok Önméltóságánál, hogy
a való boldogtalan nevében, jószág-
kerit megérősköljém.

Szíven kérem, teljesítse elő-
csator bántózkodást is megítélve nekem.

Amennyiben megkapom
út a kegyes ajándékot, nagy mel-
törtéssel az időpontot is helyet
a bántózkodás mármint megtelefo-
náltatni: 26-96-96.

Mély tisztelettel, hála-
rettel, aláírató mélyálója

Kézjón a. n. 744.

Fedák Sári

1947. nov. 19.

Budapest
Atilla utca 79 földsz. 1.

Fedák Sári színésznő első levele a hercegprímás titkárához, Zakar Andrásához
(1947. nov. 19-én)

Milyen tisztelt főtisztelendő
 hercegprímási titkárság!

Pár órával ezelőtt látog voltam pár sorral
 imi Máltóságnak kihallgatásom ügyében. Anélkül
 érkeztem pár barátommal, akik arra kérték,
 hogy készítsem későbbi időre audienciámat, mi-
 velő a jelenlegi atmoszféra erre nem megfelelő.
 Engedje meg Máltóságos úrnak, hogy
 alkalmas időben ebben az ügyben innét jelent-
 keskedem.

Mély tisztelettel, alázatos szolgáló
 Fedák Sári

Budapest 1947. XI. 19.

Fedák Sári színész második levele a hercegprímás titkárához, Zakar Andrásához
 (1947. november 19-én délután)

De ide kívánczik az egykor híres színész, Fedák Sári (1879–1955) kétszeri jelentkezése is. Őt a budapesti Népbíróság a második világháború után egy évi börtönre ítélte, amelyet 1946/47 folyamán le is töltött.

Első levelét 1947. november 19-én írta Zakar András primási titkárnak:

„Tisztelettel kérek bocsánatot, amiért pár sorral zavarni bátorkodom. Nagy kérésem az volna, hogy méltóztassék kieszközölni számomra egy pár perces audienciát a hercegprímás úr Öminenciájánál.

Semmi alkalmatlan kéréssel nem kellemetlenkedem, csupán egy fogadalmamat szeretném megvalósítani. A börtönben töltött keserves időnek minden estéjén, a közösen elmondott ima után, agyonkínzott magyar asszonyoknak, magyar anyáknak megfogadtam, hogy amint abban a lelkiállapotban leszek, tisztelettel jelentkezni fogok Öminenciájánál, hogy a sok boldogtalan nevében, jóságos kezét megcsókoljam.

Szépen kérem, teljesítse alázatos kérésemet és segítsen nekem. Amennyiben megkapom ezt a kegyes ajándékot, úgy méltóztassék az időpontot és helyet a következő számra megtelefonáltatni: 26-96-96.

Mély tisztelettel, hálás köszönettel, alázatos szolgálója

Fedák Sári.”

Ez a levél 1947. november 19-én, hétfőn, délután 3/4 4 órakor került ki a művészről tolla alól. De a rapszodikus Fedák Sári ebben az esetben is, ekkor is hű volt önmagához. Még ugyanezen a napon megírta a következő levelet Esztergomba:

„Pár órával ezelőtt bátor voltam pár sort írni Méltóságodnak kihallgatás ügyében. Azóta összejöttem pár barátommal, akik arra kértek, hogy kérjem későbbi időre audienciámat, mivelhogy a jelenlegi atmoszféra erre nem megfelelő.

Engedje meg Méltóságos Uram, hogy alkalmas időben ebben az ügyben ismét jelentkezhessem. Mély tisztelettel, alázatos szolgáló leánya Fedák Sári.”⁵¹

Ere azonban már sohasem került sor.

JEGYZETEK

Rövidítések: PL=Primási Levéltár, Esztergom. Mml=Mindszenty-magánlevéltár. Mek=Mindszenty egyházkormányzati levéltár. Mkgy=Mindszenty-különgygyűjtemény. OSZKk=Országos Széchényi Könyvtár kézírattára. VÉL=Veszprémi Érseki Levéltár. KÉL=Kalocsai Érseki Levéltár. Sz=Szalézi Majthényi-ház Mindszenty-gyűjtemény. Budapest. F=Ferences Levéltár Mindszenty-gyűjteménye. Budapest.

1. OSZKk 107/83.–34. 2. uo. 107/83.–31., 32. 3. PL Mml 1. doboz 4. Sz 47. doboz 5. uo. VÉL 414. 6. F I. doboz 7. VÉL 3548. 8. uo. 3547. 9. PL Mek 2636. 10. SZ 213. dosszié 11. SZ 47. doboz 12. Mozdul a Föld (hetilap) 1990. ápr. 22. 13. SZ. 47. doboz 14. Török József: Grósz József érsek. Szeged 1992. 32–33. old. 15. OSZKk 216/487. 16. PL Mml 42. doboz 17. uo. 18. uo. 19. SZ 47. doboz 20. PL Mml 42. doboz 21. uo. 22. uo. 23. uo. 24. uo. 25. PL Mek 3966. 26. Kis Újság 1945. okt. 7. 27. PL Mml 42. doboz 28. uo. 29. uo. 30. uo. 31. PL Mek 3478. 32. PL Mkgy 5. doboz 33. PL Mml 42. doboz 34. PL Mml 20. doboz 35. PL Mml 42. doboz 36. PL Mek 4023. 37. PL Mek 4131. 38. PL Mek 4147. 39. PL Mek 3478. 40. KÉL 2593. 41. PL Mek 3036., 4040. 42. PL Mek 3712. 43. PL Mkgy 2. doboz 44. PL Mek 3891. 45. PL Mek 4151. 46. PL Mek 4037. 47. PL Mek 4044. 48. PL Mek 4571. 49. Mkgy 5. doboz 50. PL Mml 1. doboz 51. uo. – Vö. Mészáros István: Mindszenty-iratkatalógus és bibliográfia. Bp. 1995. – Szükséges lenne a magántulajdonban levő Mindszenty-levelek felkutatása és számbavétele is.

A veszprémi magyar királyi 31-es honvédgyalozezred története

RAINER PÁL

AZ ORSZÁGSZERTE SOKAT UTAZÓ, járó-kelő ember, amikor egy számára idegen helységbe érkezik, általában a Fő tér környékén, a templom előtt vagy mellett ráakad egy kopott emlékműre vagy emléktáblára, amelynek rohamsisakos-hadiemblémás dísze alatt nagyjából az alábbiakat olvashatja: „X, Y vagy N község hős fiainak emlékére, akik életüket adták Nagy-Magyarországért”, azután általában nevek hosszú sora következik. Esetenként rettenetesen sok név, főleg, ha meggondoljuk, hogy némelyik emlékmű hazánk egyik-másik „istenhátamögötti”, eldugott kis falujában szerénykedik. Ezeknek az emlékműveknek a többsége nem éppen kiváló művészi alkotás. Mégis hozzátartoznak városaink, falvaink külső arculatához. Nélkülük szegényebbek lennénk.

Ilyen emlékmű áll Veszprémben, a Vörösmarty téri benzinkút melletti kis parkban is. A kőből emelt obeliszket – Malasits Ferenc alkotását – 1939-ben állították az egykori m. kir. 31. (veszprémi) honvéd és népfőlkelő gyalozezredeknek az I. világháborúban elesett hősei emlékére. Erről az emlékmű felirata is tájékoztat: A VESZPRÉMI 31-ES HONVÉDEK ÉS NÉPFELKELŐK ÁLDOTT EMLÉKÉRE. HÁLÁS KEGYELETTEL VESZPRÉM MEGYEI VÁROS ÉS A VOLT 31-ES BAJTÁRSÁK”.

Az emlékmű sorsa jószerével Magyarország XX. századi történetét követte kicsiben. A két világháború közötti országnak – amelynek vezetői mindenképpen az 1918 előtti Magyarországgal vaó jogfolytonosságot hangsúlyozták –, szükséges volt arra, hogy I. világháborús hőseit példaként állítsa a Trianonban megalázott nemzet elé, s az ő helytállásukból merítsen büszkeséget és erőt magának az újjáépítéshez. A magyar országgyűlés már 1917-ben, még a háború alatt, majd 1924-ben ismételten törvényt hozott arról, hogy a világháborúban életüket adó honfitársaink nevei megörökítendőek. Ennek megfelelően az 1939–1945 közötti években az emlékmű környezete számos hivatalos megemlékezés, koszorúzás helyszíne volt. Így pl. 1941 áprilisában itt ravatalozták fel a Délvidék visszavívására induló, s eközben szerencsétlenül járt ejtőernyős-vállalkozás – *vitéz Bertalan Árpád* őrnagy és bajtársai – résztvevőit. (Más kérdés, hogy ugyanezen korszakban, amely kevéssé volt fogékony szociális kérdések megoldására, hány hadirokkant és hadiözvegy meg árva tengette szűkösen életét.)

A II. világháború után alapjaiban változott meg a helyzet. Ismét vesztesek lettünk, de átalakult az ország politikai arculata is. A Moszkvából irányított vezetés csak bűnös nemzetet ismert, hősokról szó sem lehetett. Ekkor távolították el a veszprémi emlékműről is a turulmadarat, nyilván azért, mert azt a revíziópolitika egyik jól látható attributumának ítélték.

Az emlékmű *Kacz József* egykori 31-es százados – maga is elesett a háború idején, az ezred első csatájában, a galíciai Uhnów-nál, 1914. augusztus 28-án – kedvenc nótájának részlete: MA MÉG PIROS ÉLET, HOLNAP FEHÉR ÁLOM. (A kezdő sorok: „*Vihar a levelet ideoda fújja. A szegény honvédnek szomorú a sorsa.*” és a csattanó: „*Ne sajnáld a csókot tőlem, gyönyörű virágra!*” nem került rá az oszlopra.)

A valóság rosszabb lett Kacz kapitány nótájánál, fehér álmom helyett sűrű ködny juttott osztályrészüln a 31-es bakáknak. Veszprém város jelenlegi lakói között alighanem sokan vannak olyanok, akik nem tudják, hogy milyen emlékmű ez tulajdonképpen?

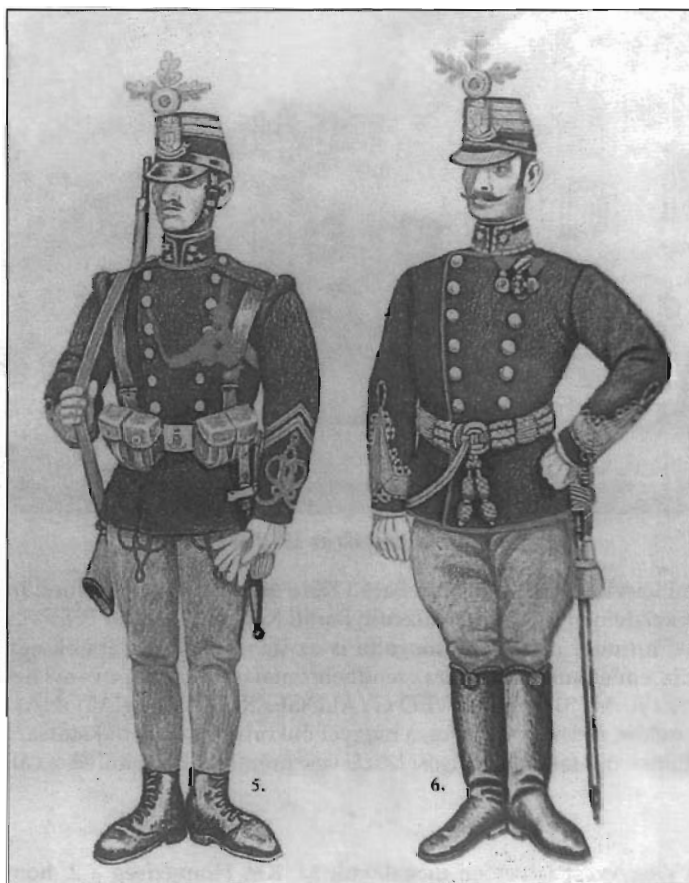
A gyalozezred laktanyája az 1910-es évek elején

A veszprémi Laczkó Múzeum Baráti Köre és a Vármegyei Nemesi Insurgens Huszáregyesület kezdeményezésére a Múzeum Baráti Köre és *dr. Polgár Péter* veszprémi ügyvéd – aki 5000 forinttal mindjárt támogatta is az ügyet – mint alapítók egy alapítványt hoztak létre az emlékmű felújítására, rendbehozatalára. Az alapítvány neve: ALAPÍTVÁNY A VESZPRÉMI 31-ES HONVÉD GYALOGGEZRED HÓSI KATONAI EMLÉKMŰVÉÉRT, képviselője: *Debreczenyi János*, a megyei önkormányzat munkatársa. Az emlékmű kopott részleteinek újrafaragását *Lugosi László* veszprémi szobrászművész vállalta.

*

Az 1867-es kiegyezést követően megalakult M. Kir. Honvédség a 2. honvédsége volt Magyarországnak (az 1. sz. 1848/49-es volt) s 1918-ig állt fenn. A cs. és kir. közös hadsereg mellett az osztrák honvédséggel (cs. kir. Landwehr) együtt jó ideig csak afféle 2. vonalbeli pótlók hadsereg szerepét játszotta, s a hivatalos vezetés egy része szerette volna, ha továbbra is megmarad a közös hadsereg amolyan kiegészítő részeként. A XIX. század 2. felében a honvéd alakulatoknak békeidőben igen alacsony létszámuk volt. A honvédség csaknem az I. világháborúig csak gyalogságból és lovasságból állott. A honvédtüzérség megszervezésére csak 1912/1913-ban került sor. (Eredetileg jórészt éppen Veszprémben és a közeli Hajmáskéren.) A világháborús készülődés azonban egyre inkább megkövetelte, hogy a honvédséget lehetőleg minden tekintetben a cs. és kir. hadsereggel azonos színvonalra hozzák, ami a századforduló éveitől kezdett is megvalósulni. A világháború során

honvédségünk a közös hadsereggel azonos feladatokat oldott meg, s „élesben” is kiállotta a próbát. Honvédeink igen jó hírnevet vívtak ki maguknak a felső vezetés és szövetségeseink, de az ellenség előtt is. Jellemző, hogy sok német katona a közös hadseregbeli magyar alakulatok katonáit is egyszerűen honvédeknek titulálta. A világháború során természetesen a közös, a honvéd, vagy éppen az osztrák honvédcsapatok sokszor összekeveredve harcoltak.

*Továbbszolgáló honvéd gyalogos szakaszvezető és őrnagy díszöltözetben 1911–1918 között
(Somogyi Győző rajza)*

Amikor Veszprém ezredének, a 31-es honvédeknek a sorsát akarjuk nyomon követni, tulajdonképpen igen kedvező helyzetben vagyunk. Az ezred történetét ugyanis vitéz *Herczegh Géza* alezredes – a világháború folyamán 31-es honvéd százados, század-, majd zászlóaljparancsnok – eredeti levéltári források és bajtársai visszaemlékezései alapján, „A veszprémi 31. honvéd gyalogezred története” címen megírta, s a 448 oldalas vaskos munka, amelyet számos térkép vázlat, fényképmelléklet, valamint az ezred számos tisztjének és katonájának életrajzi adatai és arcképei egészítenek ki, 1936-ban Cegléden meg is jelent.

A gyalogezred ezredjelvénye

A gyalogezred ezredjelvénye
1917-ből

A kék vászonkötésű munka egyik példánya Veszprém rendezett tanácsú városa 1939. évi letétjeként került a múzeum könyvtárába, ahol az ma is megvan és tanulmányozható. (Adataim túlnyomó részét magam is e műből vettem.)

A 31. honvéd gyalogezred az I. világháború előtt, az ekkor összesen 32 ezredet számláló honvédegyezred egyik legújabb regimentje volt. Az ezred 1913 februárjában alakult meg három zászlóaljjal. I. és II. zászlóalját a székesfehérvári 17. honvéd gyalogezred III. és IV. zászlóaljaiból, III. zászlóalját a 13. pozsonyi honvéd gyalogezred IV. zászlóaljából szervezték meg. Korábban ugyanis némelyik honvéd gyalogezred 4 zászlóaljból állott. Ezután minden ezred egységesen 3-3 zászlóaljra oszlott. Az ezredtörzs Veszprémben, a Búzapiac tér 8-as számú Reviczky-házban volt. (Ez az épület ma már nincs meg.) Az I. és II. zászlóalj Veszprémben, a III. zászlóalj Tatatóvárosban állomásozott. A 31-es gyalogezred légnységét Veszprém, Győr, Komárom és részben Nyitra vármegyékből kapta.

*

A 31. honvéd gyalogezred I. és II. zászlóalja 1914. augusztus 18-án Veszprémből, a III. zászlóalj augusztus 19-én Tatatóvárosból indult a galiciai harctérre. Az ezred parancsnoka ekkor *Weeber Ede* ezredes volt, aki 1915-ben dandárparancsnokként hősi halált halt. Az I. zászlóalj fölött *Budahegyi Pauer Miksa* őrnagy, a II. zászlóalj fölött nagyváradi *Istvánffy Miklós* őrnagy, a III. zászlóalj fölött sárói *Szabó Lajos* alezredes parancsnokolt. Minden zászlóalj 4 századból és 1 géppuskás osztagból állt. A hadbavonuló ezred 72 tisztből, 12 tisztjelölből, 3365 légénységi személyből, összesen 3449 főből állott. (A tisztikar pontos névsorát az ezredtörténet tartalmazza.)

Az ezred 1558 napig volt távol békehelyőrségétől. Ebből 13 napig utazott vasúton, illetve 15 napot menetelt gyalogosan hazafelé a háború végén. A fennmaradó 1530 napot a harctéren töltötte. 1914 augusztusától 1916 decemberéig 860 napot az orosz, majd 1916 decemberétől 1918 novemberéig 670 napot az olasz harctéren. Az orosz fronton 636, az olasz harctéren pedig 490 napig, azaz összesen 1126 napig állott ellenséges tűzben.

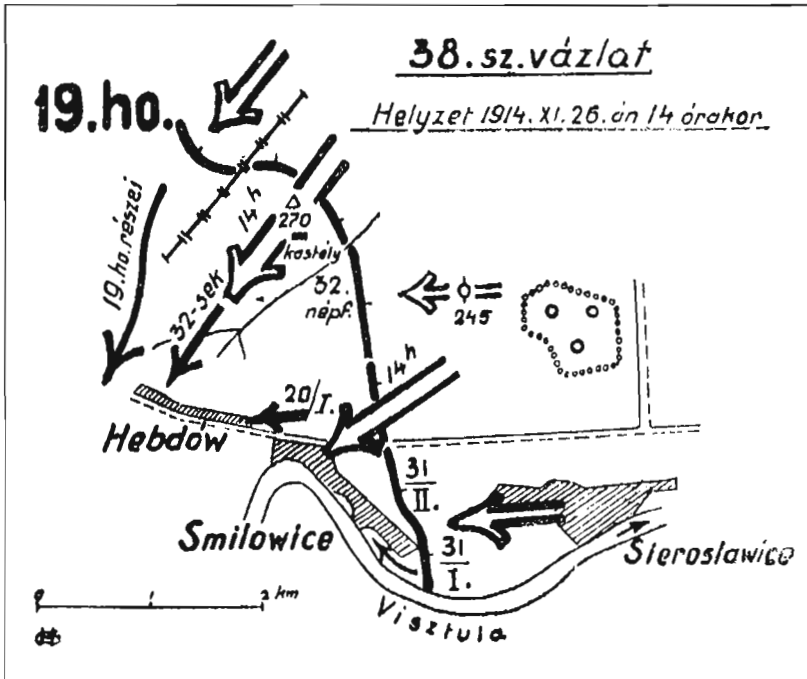
A háború folyamán 80 ütközetben vettek részt, amelyek a következők:

Orosz harc tér:

1915-ben:

1914-ben:

1. Uhnow	17. Dunajec menti állásharcok
2. Podlódow–Pieniany	18. Kárpáti harcok
3. Laszezów–Podhajce–Czerkasy	19. Zebrak
4. Dumyce–Komanicha	20. 906-os magaslaton
5. Rzyczki–Zaborze	21. Maguryczne
6. Senkowice	22. Hluboki
7. Urzejowice	23. Maguryczne–Chryszczata
8. Jaroslaw–Misztale	24. 906–860 vonalban
9. Lazy–Fw. Kostków	25. Za Balanda
10. Wola Buchowska	26. Kraglice–Dilec vonalban
11. Gorzków	27. Dilec–Dilec vonalban
12. Mokrzycka	28. Kicera
13. Przyborów	29. Telepóc
14. Biskupice	30. Skura vrch
15. Sieroslawice	31. Rostyllice–Niekurzów vonalban
16. Smilowice	32. Kraszków–Truskolasy mjr.
	33. Lówca
	34. Wola–Ponikiewska
	35. Giedzew

Hadihelyzet Smilowicénél (Lengyelország) 1914. szeptember 26-án (Az ezred bekerítése)

36. Zakrzówek
37. Bystrzyca patak mentén
38. Kajetanówka mjr.
39. Krcznica Jara
40. Marysin–Helenów
41. Kozłowska–Nw. Dwor
42. Chomejowa Wola
43. Zabikowa–Bicla
44. Wolczyn–Kotera
45. Riasno
46. Bogusławka
47. Karpilówka

1916-ban:

48. Karpilówka védőállásban
49. Berestjani védőállásban
50. Kol. Ignatówka
51. Wiszenki–Kol. Zapost-i hídfő
52. Kol. Ceben
53. I. Gruzziatyn-i ütközet
54. Liniewka
55. Mylsk
56. II. Gruzziatyn-i ütközet
57. Nawoz–Styr Holes
58. Stochod könyök
59. Mielnica előtt
60. Wielick

Olasz harctér:

1917-ben:

61. Kostanjevica-i állásharcok (Doberdo)
62. X. Isonzo csata
63. Korite–Selo-i állásharcok
64. Sternkuppe
65. XI. Isonzo csata
66. XII. Isonzo csata
67. Stino di Livenza – Torre di Mosto
68. Testadura
69. Piave mentén
70. Piave vech. mentén
71. La Castaldia–C. Serpo között
72. C. Serpo–Macchina Idrovora között
73. Testadura–La Castaldia között

1918-ban:

74. Moriago–Fontigo
75. Montelloi csata, Nervesa –S. Andrea–Sovilla
76. Villa Jacur–Mercedelli–Mina vonalban
77. Soligo-i kapcsolásban
78. Rua di Felette–C. Guizza vonalban
79. Sacile
80. Majanc

Az ezrednek a megalakulástól a háború végéig 56-szor változott a parancsnoka. Valójában azonban csak 26 ezredparancsnok volt, mert többségük több ízben is állt az ezred élén. A súlyos, háborús viszonyokra jellemző, hogy több ízben átmenetileg századosok, sőt 1918 novemberében néhány napig egy főhadnagy (*Zucker Károly*) vezették a 31-eseket.

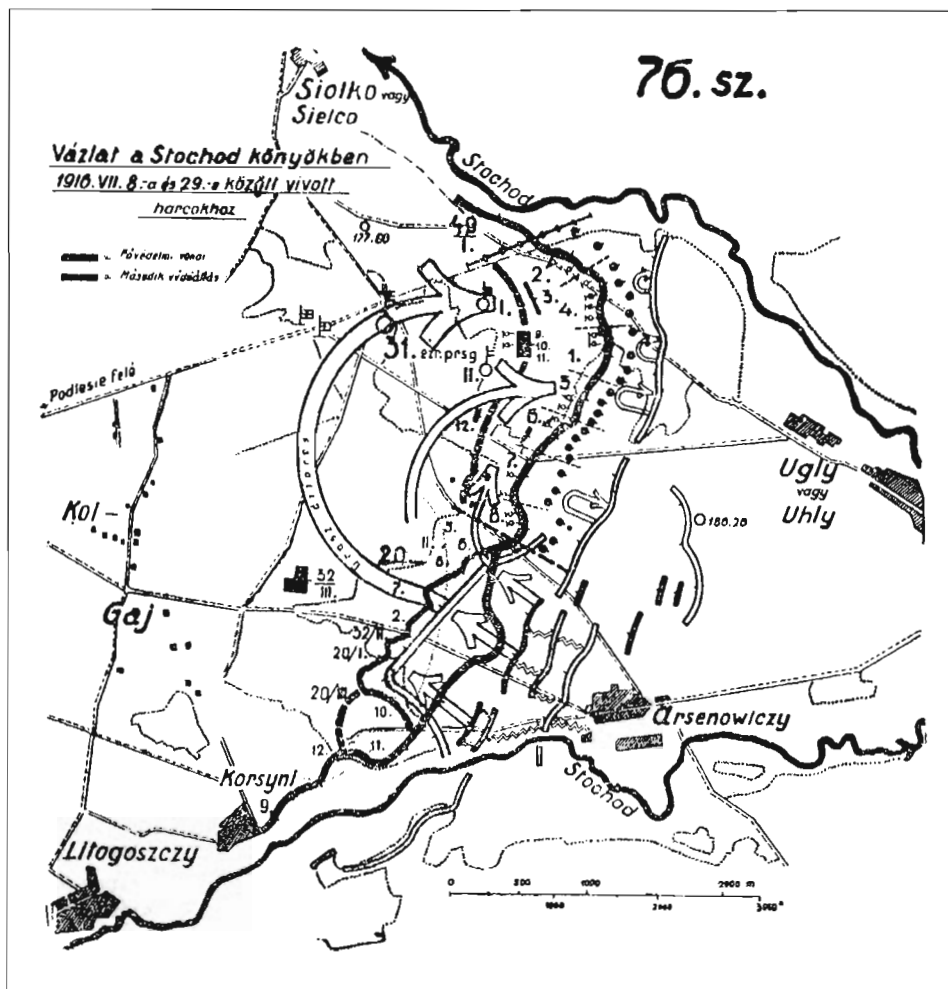
*

Az ezred egyik legsúlyosabb veszteségét 1914. november 26-án, a Visztula-menti Smilowice helységnél szenvedte. A túl későn elrendelt visszavonulás folytán az oroszok az ezredet bekerítve három oldalról támadtak. A negyedik oldalon a jeges Visztula zárta el a menekülés útját. Mindössze 3 tisztnek (*Kemény fhdgy., Baráth és Rosenfeld hdgy.* – utóbbi még 1936-ban is életben volt) sikerült 36 fő legénységgel kitörnie. Rajtuk kívül megmaradt az ezredtörzs és az utász osztag. Így az ezred ekkor mindössze 114 puskát számlált, azaz gyakorlatilag csaknem egészen megsemmisült. A többiek elestek, kisebb részük hadifogságba került.

Ügyszintén súlyos veszteség érte az időközben újjászervezett 31-eseket 1916. július 29-én, a Stochod-könyöknél, Lucktól kb. 50 km-nyire É-ra. Az oroszok áttörve a jobbszom-

széd 20. (nagykanizsai) honvéd gyalogezred vonalát, hátába kerültek a 31-eseknek. Jóformán meglepetésszerűen, rövid ellenállás után elfogták *Schramek Ferenc* alezredes ezredparancsnokot törzsével együtt, majd hátulról visszafelé kanyarodva a zászlóalj- és századparancsnokokat – némelyiket kedélyes telefonbeszélgetés mellett –, s végül az ezred nagy részét is. A veszteséget jól mutatja az alábbi kimutatás. Július 25-én még 97 tisztet és 2148 fő legénységet számolt az ezred. Ebből a veszteség (halottak, sebesültek, eltűntek, fogságba esettek) 63 tiszt és 1840 fő legénység volt. Az ezred 14 géppuskájából mindössze egyet sikerült megmenteni.

A 31-es nem volt reklámezred – írta 1936-ban *Herczegh Géza*. Katonái csendben végezték kötelességüket. Pontos kimutatásaink nincsenek, de becslés szerint kb. 7000–9000 főre tehető a regiment hősi halottainak a száma. Ez azt jelenti, hogy az ezred csaknem három-

Az ezred fogságba ejtése a Stochod könyöknél 1916 júliusában

szor elfogyott! A 31-es népfelkelők veszteségeit pedig egyáltalában nem ismerjük! Gondoljunk erre is, ha a Vörösmarty téri emlékmű mellett megyünk el!

Az emlékművet egykor az ezredjelvény díszítette. A jelvénynek 2 féle változata ismert, apróbb eltérésekkel. Ezekből ma összesen 3 példányt őriz a Laczkó Dezső Múzeum. A jelvény az ezred tábori felszereléssel rohamra induló katonáját ábrázolja, a háttérben támadáshoz fejlődő rajvonallal. Alsó szegélyén: 1914. M. kir. veszprémi 31. honv. gy. ezred 1918. – felirat, a jelvény peremén pedig a harcterek, ütközetek nevei: GALICIA. KÁRPÁ-TOK. OROSZ–LENGYELORSZÁG. SZERBIA. ALBÁNIA. VOLHYNIA. ROMÁNIA. ISONZO. KOSTANJEVICA 1917 – olvashatóak. Fémlemezből készült. A tábori sapkán oldalt feltűzve viselték.

*

A veszprémi emlékmű a 31-es honvédek mellett a m. kir. 31. (veszprémi) népfelkelő gyalozezred emlékét is őrzi. A népfelkeléshez a tényleges katonaidejüket már kiszolgált, idősebb korosztályokat sorozták. A békeidők elképzelése szerint feladatuk a tényleges hadsereg segítése (hátszági szolgálat, vasútbiztosítás, hadtápvonalak, hadifoglyok őrzése stb.) lett volna. A valóságban azonban a háború alatt gyakran az aktív korosztályokkal azonos feladatokat láttak el. (Az 1916-os erdélyi román betörés kezdetén pl. csendőr- és népfelkelő csapatok látták el a határbiztosítást.)

A 31-es népfelkelők története nagyobb részt máig feltáratlan. A Herczegh-féle ezredtörténetből megtudjuk, hogy a háborút Galiciában kezdték, s egy Kőszegh Zoltán tart. zászlós, komáromi városi számvevő tollából származó függelék fejezet ismertette a 31. népfelkelő ezred I. zászlóaljának 1918. évi albániai harcait. Az albán fronton nem csak az ellenség, de a gyilkos időjárás – nappal 50–60 °C hőség, éjszaka erős hideg és a malária is alaposan megtizedelte ezen idősebb katonáinkat. 1918-ban már többnyire fehérenemű – gatyá,

Dr. Scherer János (1895–1975) későbbi zirci szolgabíró mint honvédhadnagy 1916/1918 táján

ing – nélkül, csupasz testükön viselték elnyűtt csalánszövet egyenruhájukat. A századok valójában sokszor már csak nevükben voltak századok, mert tényleges létszámuk – 30 fő körül – valójában csak 1–1 szakaszt tett ki.

Úgy látszik, hogy az ezredjelvény ALBÁNIA felirata nem a gyalog-, hanem a népfelkelő ezredre vonatkozik. Feltehetően szintén a népfelkelők harcaira utalhat a SZERBIA és ROMÁNIA felirat is, mert nem tudok róla, hogy a 31. gyalogezred e harctereken is szerepelt volna.

*

Éri István igazgatósága idején évekig dolgozott a veszprémi Bakonyi (most Laczkó Dezső) Múzeumban dr. Scherer János – egykor (1927-től kezdve) zirci főszolgabíró, az I. világháborúban 31-es tart. hdgy. – mint adattáros. Az 1960-as években ő leltározta újra a múzeum numizmatikai gyűjteményét. Gyöngybetűs sorait gyakran látom ma is a leltárkönyvekben napi munkám során. A múzeumi adattár számos dokumentuma szintén az ő kezvonásait őrzi. Számtalan kisebb-nagyobb hivatali ügy „lenyomozásában”, kiderítésében járt el, rendszerint lényegében önállóan. Könyvtári, levéltári kutatás, adatgyűjtés és helyszíni terepszemle egyaránt szerepelt a praxisában. Bármiféle munkát aprólékos szorgalommal és körültekintéssel végzett el, amiről fennmaradt jelentései tanúskodnak.

1895. augusztus 25-én Zircen született kereskedő családból. 1915. május 15-én vonult be egyéves önkéntesként. A tartalékos tiszti iskolát elvégezve kikerült az orosz, majd az olasz frontra. Összesen 32 hónapot szolgált. Részt vett a lucki áttörésben, a X. és XI. isonzói csatában, a Piave és a Montello körüli harcokban. Több ízben volt zászlóalj segéd tiszt. 1918 júniusában megbetegedett. Felgyógyulása után a karhatalmi zászlóaljhoz került. Az összeomlás Turócszentmártonban érte. Amikor a helyi szlovák nemzeti mozgalom önállósodási szándékát látva, az általános felfordulásban Budapestre telefonált mihez tartás végett a Honvédelmi Minisztériumba – múzeumi kolléganője szerint, akinek ezt többször elmesélte –, onnét azt a kurta választ kapta, hogy cselekedjen belátása szerint.

Scherer János jól dekorált tiszt volt. A III. oszt. Katonai Érdemkereszt, az Ezüst- és a Bronz Katonai Érdemérem, a II. oszt. Ezüst (kétszer) és a Bronz Vitézségi Érem és a Károly Csapatkereszt díszítette a mellét. 1924-ben Péccett az államtudományok doktorává avatták.

Amikor 1917 májusában Kostanjevicánál (Doberdo) az olaszok már betörték állásainkba, s onnét csak elkeseredett kézitusa árán tudták őket kivenni, Scherer megjegyezte bajtársainak: „pedig az előbb már azt hittem, hogy megyünk Rómába” (azaz a hadifogságba). Kortársai szerint szolgabíróként szegénynek, tehetősnek egyformán szolgálatára állott. Akik ismerték, jó szívvel őrzik ma is emlékét. 1978-ban halt meg. Sírja a Veszprém-al-sóvárosi temetőben található.

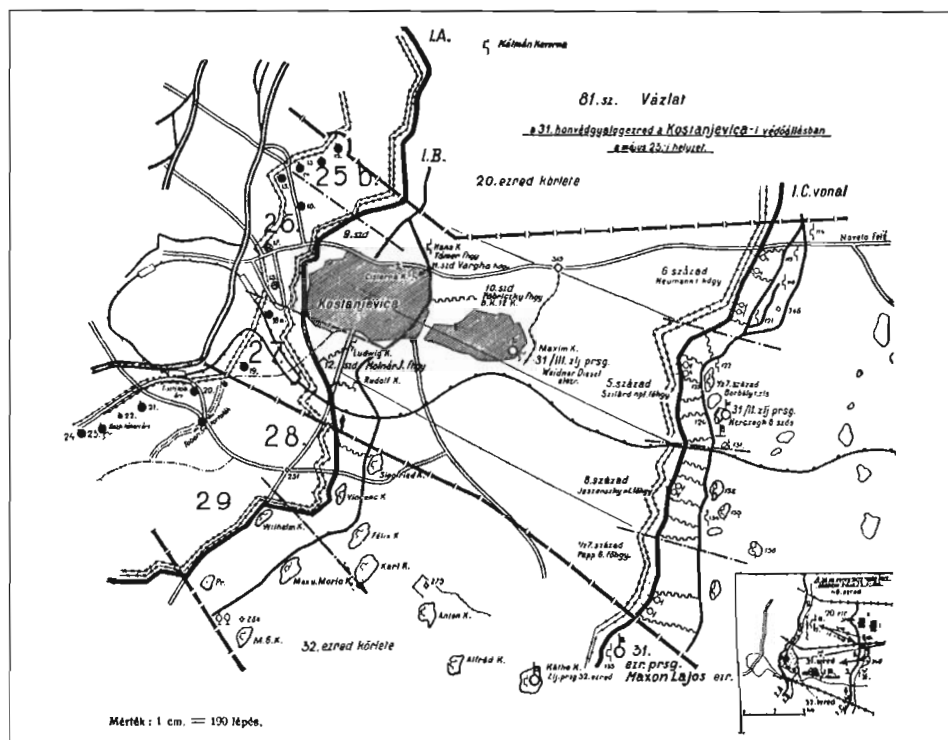
*

Néhány éve Budapesten, a Hadtörténeti Múzeumban láttam a „Dávid csillag és kétfejű sas – zsidó katonák a Habsburg-Monarchia hadseregében” c. kiállítást. Ott figyeltem fel egy táviratra, amelyet rövidi Maxon Lajos ezredes, a 31. honvéd gyalogezred parancsnoka küldött egyik tisztjének, Szilárd Béla főhadnagynak, aki haslövessel sebesülten feküdt egy hadikórházban. A táviratban Maxon ezredes gratulált alantasának magas kitüntetéséhez, s mielőbbi felépülést kívánt neki.

Ez a távirat irányította a figyelmemet Szilárd Bélára, akinek adatait és fényképét rövidesen megtaláltam az ezredtörténetben. Önkéntesi évét 1901/1902-ben töltötte ki a cs. és kir. 26. (esztergomi) gyalogezrednél. Ezek szerint 1880 táján születetett. A háború idején már tart. hadnagy volt. A 31. népfelkelő gyalogosezreddel ment 1914. augusztus 14-én az

orosz harctérre. Utóbb átkerült a tábori ezredhez, s soraikban harcolt 1917. május 23-ai kostanjevicai sebesüléséig. Kostanjevicánál, mint az 5. század parancsnoka fő szerepet játszott az olaszok elleni sikeres ellentámadásnál, állásaink visszafoglalásánál. Bátor helytállásáért a Lipót-rend lovagkeresztjét nyerte. (A világháború előtt ezt a kitüntetést jobbra csak tábornokok kapták. A háború alatt is inkább tábornokok és törzstisztek nyerték el, s igen szépen dekorált tisztnek számított, aki viselte. Tartalékosnál pedig egyenesen ritkaság volt. Ehhez a kitüntetéshez gratulált Maxon ezredes.) Szilárd Béla megkapta még a Tiszti Arany Vitézségi Érmét (talán felesleges mondanom, hogy szintén rendkívül ritka kitüntetés), az Ezüst és a Bronz Katonai Érdemérmét, a Károly Csapatkeresztet, a Sebesülési Érmét, utóbb a Háborús Emlékérmét is. Így a törzstiszteket leszámítva, valószínűleg a legszébben dekorált 31-es tiszt volt. Tartalékos létére összesen 26 hónapot töltött a harctéren.

A háború végén már százados volt. 1919 májusában nyugdíjazták. Nyugdíjáról időközben az állam javára lemondott! Az ezredtörténet összeállításakor (1936) Budapesten élt, ahol a Nagymező utcában az ország legnagyobb autófelszerelési üzletének volt a tulajdonosa. Fényképéről nyakkendő-söltönyös ún. „beérkezett ember” tekint ránk. Az ekkor már Magyarországon is érezhető antiszemitizmus ellenére, az ezredtörténet szerzője – Herczegh alezrdes – megbecsüléssel, elismeréssel írt érdemeiről. Tevékeny részt vett a Bajtársi Szövetség életében. További sorsa ismeretlen előttem. Nem tudom, hogy a borzalmas 1944-es esztendő megkímélte-e Doberdó hősenek életét?

Az ezred állásai Kostanjevicánál (1917. május 23.)

*

Idős veszprémiek még emlékezhetnek rá, egykor fogalom volt a „Mészáros-fotó”. A múzeum gyűjteményében – és nyilván magánszemélyeknél is –, jócskán fellelhetők még az 1919-től 1947-ig Veszprémben dolgozó fotográfus képei. Azt azonban nyilván kevesebben tudják, hogy alkotójuk, *Mészáros István* a 31-es ezred tart. szakaszvezetője volt. A Komárom megyei Ekelén született, 1888. február 5-én. A fényképész szakmát Budapesten tanulta. 15 hónapot töltött az orosz és az olasz fronton, közben megsebesült (Magierow 1914. szeptember 12.), majd megbetegedett. Elnyerte az I. és II. oszt. Ezüst Vitézségi Érdeemet, a Károly Csapatkeresztet, a Sebesülési Érmét, utóbb a Háborús Emlékérmét is. 1924-ben vitézzé avatták.

A háború után a Bajtársi Szövetség számvizsgálója volt. Idővel veszprémi műterme (Szabadi u. 2.) mellett, Zircen, Balatonalmádiban és Hajmáskéren is fióközletet nyitott. Több generációt tanított a fényképész szakmára, kiképző altisztként pedig számos 31-est a „bakamesterség” csínjára-binjára. 1947-ben hunyt el.

*

A közismert nevek után had idézzem fel egy ismeretlen 31-es katona emlékét is. A múzeum régi Szerzeményi Naplójában (mai szóval leltárkönyvében) akadtam rá az alábbi – Laczkó Dezső igazgató úr kezétől származó – bejegyzésre: „Folyószám: 4428. Érkezett: 1914. dec. 8. Miként és kitől szereztetett: *SULKA* (vagy *Sutka* – *Laczkó* írása nehezen olvasható) *JÓZSEF* a 31. honv. gyalogezred közvitéze. Tárgy: 1 orosz rézpénz (ajándékozótálta az északi harctéren, orosz földön Zosephi /Joseph?) előtt fedezékásás közben és megőrizte a múzeum részére”.

Sulka Józsefről semmi egyebet nem tudok. Talán egy Veszprém környéki földműves volt civilben. Esetleg ismerte korábról a múzeumvezető Laczkó igazgató urat, akinek barátságos, közvetlen modora indíthatta fenti cselekedetére. Nevét tette őrizte meg számunkra. A véletlen által kezére juttatott apró értéktárgyat megőrizte, s hazakerülve átadta szűkebb patriája múzeumának.

Ez is hozzátartozik a 31-es honvéd portréjához.

*

Négy 31-es katona alakját próbáltam meg több-kevesebb részletességgel feleleveníteni. Vajon mi az a vonás, ami közös volt bennük? Egyikük sem volt hivatásos katona. A polgári életből kerültek a háború sűrűjébe, akárcsak számtalan kor- és sorstársuk. A rendszeres, szorgalmas, becsületes mindennapi munka életemük volt. Lényegében ugyanezt folytatták csukaszürkébe öltöztetve, számukra rendkívüli, megváltozott viszonyok között is. Pontosan teljesítették a kötelességüket, napi feladataikat. Úgy gondolom, helytállásuknak egészen egyszerűen valahol itt kereshető a magyarázata.

*

Vajon hány veszprémi tudja ma, hogy hol van Kostanjevica? Ez a kis település, olaszul Castagnevizza, az olasz–szlovén határvidéken, a doberdoi karsztfennsíkon található, neve magyarul Gesztenyészfalut jelent. Itt történt a világháborúban a 31-es honvédek legkimagaslóbb helytállása a X. Isonzo-csatában, 1917 májusában.

Az orosz fronthoz képest – ahol mintegy két és fél évet töltött el az ezred –, most merőben más, nehezebb körülmények közé kerültek a 31-esek. A sziklás terepen, ahol az állandó tüzérségi tűz az amúgy is gyér növényzetet csaknem teljesen kipusztította, gyalogsági ásóval nem lehetett árkot, lövésztechnót ásni. Itt csak a kőfúrógép segített. Ennek híján az állások itt nem lefelé a földbe, hanem felfelé a föld fölé épültek, egymásra rakott kő- és szikladarabokból. Szokatlan volt az élénk légitevékenység, nyomasztó az ellenség tüzérségi fölénye. A bevágódó lövedékek hatását a százfelé „spriccelő” kőszilánkok is tetemesen megsokszorozták. Ezért állandóan szükség volt a rohamsisakra, esetenként védőszemüvegre. Gyakran alkalmazták a harci gázt is.

Az olasz harctérre átkerült honvédeket 1916. december 17-én, a Sezanna–Opcina-i országot mentén megszemlélte IV. Károly király, aki ekkor még nem volt megkoronázva. Akkoriban a köpenyen nem viselték a kitüntetések. Ezért a király előzőleg kérte a zászlóaljparancsnokot, hogy minden kitüntetettre hívja fel a figyelmét. Velük röviden elbeszélgetett. Szilárd Béla tart. fhgy. alig tudott szóhoz jutni meglepetésében, hogy a király tudta, neki milyen kitüntetései vannak. A géppuskás osztag parancsnokától Károly király azt akarta kérdezni, hogy mi fölött parancsnokol, de nyelvbotlásból, vagy mert ritkán beszélt magyarul, e helyett azt kérdezte: mit parancsol hadnagy úr? A fiatal hadnagy erre kővé meredve nézett, s zavarodottságában egyetlen szót sem tudott kinyögni.

A király szemléje után rövidesen megtörtént az ezred felvonulása állásaikban. Általában egy zászlóalj volt a vonalban, a többi tartalékban, s menetrendszerűen váltották egymást. „Irigylem az Ábelesz Mórt, aki a pótsorozáson untauglich vót...” – énekelte a II. zászlóalj legénysége. Bizony irigyelhettek is, sokan itt látták közülük utoljára feljönni a napot.

Kostanjovicánál az ezred állásai – amelynek arcvonala 3 km, majd a támadás idején 1200 lépés volt –, mélységben 3 vonalra tagozódott. Az I.A. vonal (főellenállási vonal) esett legközelebb az olaszokhoz. Ne gondoljuk azonban, hogy ez állandó jelleggel, folyamatosan megszállt állás lett volna. A védővonal támpontokból, kisebb-nagyobb őrhelyekből állt. Előtte tábori őrsők helyezkedtek el. A vonalban rendszerint csak a figyelőőrsők tartózkodtak, s a zöm csak az ellenség közeledtére szállta meg az állásokat, egyébként inkább a tüzérségi tűz ellen jól-rosszul védelmet nyújtó szűk, nedves, sötét és levegőtlen kavernákba zsúfolódva tartózkodott. Éjjelente pedig természetesen a szétlőtt állások újjáépítésén dolgoztak. Az I.A. vonal mögött, 100–150, helyenként 400–800 lépésre, Kostanjevica Ny-i szélén húzódott a második (I.B.) vonal, amelyben a század és zászlóalj tartalékok helyezkedtek el. Kostanjevicitől K-re, az I.B. vonaltól mintegy 2000 lépésre épült ki a 3. (I.C.) vonal, az ezred és dandár tartalékok elhelyezésére. Roppant kedvezőtlen momentum volt, hogy a terepadottságok miatt sem az ezred-, sem a zászlóaljparancsnok(ok) harcálláspontjairól nem tudták a környező terepet teljesen belátni. Így a csa-

IV. Károly király Draganics Ferenc hadnaggal beszélget (St. Daniel, 1917. június 2.)

patokkal való érintkezés kizárólag telefonon és küldöncök útján történhetett. A vezetés így csak időeltolódással nyert tudomást a harci helyzet változásáról.

A fenti állásokban elhelyezkedő 31-eseket május 23–24-én borzalmas tüzérségi előkészítést követően 48 óra alatt 17 ellenséges roham érte. Ennek során az olaszok áttörve az I.A. vonalat behatoltak állásainkba, elfoglalták Kostanjevicát, s beszárvagva az I.B. vonal mögé elfogták a III. zászlóalj törzsét. A részünkről indított sikeres ellentámadást a II. zászlóalj intézte. A zászlóaljparancsnok Herczegh Géza százados érdeme volt, hogy a válságos helyzetet idejében felismerve öntevékenyen intézkedett az ellentámadásról. Az ellentámadás során különösen kitűnt az 5. század, amelynek parancsnoka Szilárd Béla tart. fhgy. maga is súlyosan megsebesült. Végül is állásaikat visszavették, az ellenséget visszavetették. Mintegy 1200 foglyot ejtettek, 9 géppuskát, 4 aknavetőt, 2 szétlőtt ágyut zsákmányoltak. Kiszabadítottak 120 saját ezredbeli hadifoglyot is. Tetemesek voltak veszteségeink is, de az ellenségétől (ez volt a támadó fél) elmaradtak.

Május 27-én a vezérkari főnök hivatalos jelentése is kiemelte a 31. ezred helytállását. A legénység ekkor összesen 1010 vitézségi érmet – közte 7 arany – kapott. A tisztikar is számos kitüntetést nyert. A szembenálló olasz csapatok – a Barletta-dandár elit egységei – szintén derekasan küzdöttek. A dandár ezredeinek zászlóit az olasz király az arany vitézségi éremmel díszítette föl.

Nagy Lajos (1891–1985) mezőlaki lakos,
később berhidai főjegyző zászlósként
(Lublin, 1915. szeptember 15.)

Az események hatására Veszprém város 1917. június 6-án tartott rendkívüli közgyűlésén ezüst ezred díszkürtök adományozását határozta el a 31-eseknek és a város másik ezredeinek, a m. kir. 7. honvéd táborigyűs ezrednek.

A díszkürtök átadása 1918. május 23–24-én, Vittorióban, a kostanjevicai ütközet első évfordulóján történt ünnepélyes külsőségek között József főherceg vezérezredes jelenlétében. Ez alkalomból Veszprém város küldöttsége – dr. Komjáthy László polgármester, dr. Óvári Ferenc főrendiházi tag, Perényi Lajos kanonok, Berger Antal szállító, Radocza Vince MÁV-állomásfőnök, Boór Lajos mézeskalácsos és mások – tisztelgett a 31-eseknél. (Tudomásom szerint a háború alatt két hasonló eset történt, amikor az otthoniak küldöttségei felkeresték a fronton harcoló katonáikat: a debreceni 39. és a békéscsabai 101. közös gyalogezredéknél.)

A 31-es ezredkürtöt az alábbi bevéssett felirat díszítette:

„Veszprém rendezett tanácsú város közönsége, 1917. évi június 6-án dr. Komjáthy László polgármester elnöklete alatt tartott rendkívüli díszközgyűlésén ünnepelt hős m. kir. veszprémi 31. honvéd gyalog ezrednek a X. Isonzó csatában 1917. évi május hóban Kostanjevicánál rövidi

Maxon Lajos ezredes parancsnoksága alatt aratott nagy győzelme emlékezetére.

Legyen ez a kürt a hős 31-es honvédek, népfelkelők és az ő hűségükben gyönyörködött Legfelsőbb Hadurunk, Károly király Őfelségének örök dicsőségére mindenkor, midőn ünnepelni, Istent imádni, hazát szeretni sorakoznak hős fiaink.

Múltunkat féltve becsüljük, szemünk a jövődőre figyel."

1921. június 28-án az utód 4. honvéd gyalogezred veszprémi zászlóaljparancsnoksága a kütöt a városnak megőrzés végett visszaadta, s azt a múzeumban helyezték el letétbe. (Múzeumi leltári száma 5581. a 1922. volt.) Sajnos a kürt nem maradt korunkra, feltehetően a II. világháború alatt veszett el. (További sorsáról esetleges információkat, valamint egykori fényképét, rajzát, ha maradt ilyen, szívesen vennénk, mert semmiféle ábrázolását nem ismerjük!)

Kostanjevica jelentőségére utal az is, hogy amíg a többi harctérnek csak a neve került rá az ezred jelvényére, addig Kostanjevica esetében maga a helységnev is szerepel azon, túl az Isonzó megnevezésen.

1917. június 2-án IV. Károly király St. Danielben meglátogatta a X. Isonzó-csata hőseit. A 31-es honvédek küldöttségét *Draganits Ferenc* tart. hdgy. (az 1930-as években a győri ipariskola helyettes igazgatója) – aki a III. oszt. Vaskorona-rendet kapta –, vezette. A király személyes benyomásairól, a legénység hangulatáról kérdezte. *Draganits* a valóságnak megfelelően jelentette, hogy maga még csak megvolna, de a legénység erősen kimerült.

*

Az összeomlás az olasz harctéren érte a 31-eseket. Az 1918. október 28-i frontáttörést követően szakadatlan harcok közben visszavonulva váltak le a Piavétól. Ekkor kerültek szembe a háború során először angol csapatokkal. Nem mondható, hogy lovagias ellenfélnek bizonyultak volna. A 31-es hadifoglyokkal több ízben rövid úton, tarkólövessel végeztek, ahogyan erről az ezred katonái visszafoglalva korábbi állásaikat, a saját szemükkel győződhettek meg. Az általános bomlás, a lazuló fegyelem elérte a 31-eseket is. Ennek ellenére fegyverzetüket még mindig megőrizték. A géppuskások – málhásállatok hiányában – erejük végső megfeszítésével maguk cipelték gyalogmenetben fegyvereiket. Az ezred erejéből még mindig tellett rá, hogy időnként kisebb ellentámadásokkal lassítsák az üldöző ellenség előnyomulását, holott az ellátás és a felső vezetés egyre több kívánnivalót hagyott maga után.

Ilyen körülmények között történt meg november 3-án a paduai fegyverszünet megkötése. A fegyverszünet életbelépésének idejét – közismert módon – eltérően értelmezte az olasz és a saját hadvezetés, s ennek következtében több tízezer osztrák–magyar katona került harc nélkül az olasz fogságba. Gemonában az ezred maradványait bekerítették az olaszok és némi tárgyalás és huzavona után a 31-esek kénytelenek voltak fegyvereiket, fel-

Rövidi Maxon Lajos altábornagy
(A fényképen ezredes),
1916 november–1917 augusztus közötti
ezredparancsnok

A gyalogezred tisztjei pihenőben Kostanjevice környéki hegyekben

szerelésük és állataik (málhás és vágó) túlnyomó részét átadni az ellenségnek. A tisztok megtarthatták fegyverüket. A fegyverletételre november 5-én délelőtt, a gemonai vasútállomás melletti gyárudivaron került sor. Így még örülhettek is, hogy nem kerültek hadifogságba.

Végül november 8-tól november 20-ig tartó, mintegy 350 km-es gyalogmenet után Fehring mellett lépték át az osztrák–magyar határt, majd Szentgotthárdtól – Szombathely–Celldömölk vonalon – vasúti szállítással érkeztek vissza Veszprémbe november 22-én 5 órakor. Amikor 1914 nyarán elindultak a háborúba, lelkesen ünneplő tömeg, virágok, ünneplős leányok, szónokok búcsúztatták őket. Most senki sem fogadta az ezredet. Nem így képzelték el a hazatérést, amelyre 5 esztendő során annyiszor gondolhattak kínos sóvárgással. Szeles, esős, barátságtalan hideg időben, csendben történt a kirakodás. Időközben a november 11-én még mintegy 850 főt számláló ezred elmaradás, szökések folytán 13-ára 280 főre olvadt le, alig többre, mint egy gyalogos század. A hazafelé tartó gyalogmenet jó részt vasútvonal mentén vezetett, ami igen nagy csábítást gyakorolt a teljesítőképessége végéhez közeljaro legénységre. A halálosan kimerült emberek nem értették, hogy nekik miért kell még mindig gyalogosan menetelniük, míg mások vasúton utazhatnak.

*

A világháborút – akkor még röviden így nevezték, mert nem gondolták, hogy lesz egy 2. is –, elvesztettük. Feloszlott a honvédség, így a 31-es gyalogezred is. A volt bajtársak azonban továbbra is fenntartották összeköttetéseiket. 1921-től kezdve csaknem minden hónapban egyszer összejöttek a budapesti Symplon-kávéházban. A Bajtársi Szövetség megalakításának gondolata 1930. június 26-án, a budapesti Tiszti Kaszinó egyik gyűlésén

vetődött fel. Az Intéző Bizottság rövidesen megkezdte működését, majd hamarosan, 1930. október 5-én, Veszprémben, a Petőfi Színházban megalakult a Bajtársi Szövetség, amelynek nemsokára létrejöttek veszprémi, budapesti, győri, komáromi és tatai tagozatai is.

A Bajtársi Szövetség tisztikara és választmánya az alábbiakól állott: ügyvezető elnök *v. Kutassy Ignác ny. tbk.*, 1934-től *Beóthy Dezsó ezrds.*, majd *tbk.*, csoportelnökök: *Schlemmer Ödön őrgy.* (Veszprém), *dr. Endrényi Tivadar tart. fhgy.* (Budapest), *Draganits Ferenc tart. hdgy.* (Győr), *Szulacsik Lajos tart. szds.* (Komárom), *Pesthy Károly ny. ezreds.* (Tata), főtitkárok: *Papp Géza* és *Zucker Károly szdsok*, titkár: *v. Beleznay István írnok főmester*, pénztárnok: *Kiszely János ny. alezrds. gt.*, ellenőr: *Harmath Jenő tart. fhgy.*, ügyész: *dr. Steiner Elemér tart. fhgy.*, számvizsgálók: *Fehér Andor tart. hgy.*, *Beóthy Pál tart. hdgy.*, *v. Mészáros István tart. szkv.* Díszelnökök: *Rövidi Maxon Lajos*, *v. Balogh Sándor altbngy-ok*, *v. Dobák Géza*, *Ghyczy Zoltán tbk-ok*, volt ezred pk-ok, 1934-től: *Kutassy Ignác tbk. is.*

Vitéz Mészáros István (1888–1947)
szakaszvezető, későbbi veszprémi
fényképész-mester (az 1930-as években)

Az ezred emlékműve a két világháború közötti időben (helye: a mai Vörösmarty tér)

Az ezred emlékműve a Vörösmarty téren (1996-ban készült felvétel)

A Bajtársi Szövetség évente szeptember utolsó vasárnapján Veszprémben tartotta az ünnepélyes keretek között megrendezett ezrednapot. Az 1931. szeptember 27-i ezrednapon megalakították az ezredmúzeumot. (Vajon hová lehetett ennek az anyaga?) 1936 júniusában megjelent *Herczegh Géza* – már többször is említett – ezredtörténeti munkája, amelynek megírására a szerző az 1934-es ezrednapon tett ígéretet. Ez a könyv – leszámítva néhány akkoriban kötelező hazafias frázist – lényegében igen jó és tisztességes, használható szakmunka, amelynél méltóbb módon aligha lehetett volna emléket állítani a 31-es honvéd ezrednek. 1939. június 4-én, a trianoni békekötés 19. évfordulóján ünnepélyes keretek között felavatták a 31-es emlékművet. Az avatóbeszédet eredetileg *Jány Gusztáv* altábornagynak (1883–1947) kellett volna elmondania. A tábornok más irányú elfoglaltsága miatt – ekkoriban került a kormányzó katonai irodájának az élére –, végülis, a trianoni revízió jegyében fogant beszédét *Kiskéry Lóránd* ezredes, a jutasi csapataltisztképző iskola parancsnoka olvasta fel. Az ünnepségen a helybéli polgári és katonai előkelőségeken kívül részt vettek a visszacsatolt felvidéki területekről érkezett bajtársak is. (Az avatásról részletesen beszámolt a Veszprémi Hírlap 1939. jún. 14-iki száma.)

*

A Bajtársi Szövetség 1945 után természetesen már nem folytathatta munkáját.

Napjainkban jóformán csak az elfelejtett ezredtörténet és az emlékmű őrzi a 31-es bakák emlékét. Elkallódott az ezredmúzeum anyaga, s elveszett – valószínűleg a II. világháború alatt – a Veszprém város által az 1917-es kostanjevicai vitéz helytállásért az ezrednek adományozott ezüst díszkürt is. (1936-ban még biztosan megvolt a múzeum őrzetében.) Is-

meretlen az ezredzászló sorsa is, amelyet 1914. augusztus 17-én, a frontra indulás előtt a veszprémi hölgyek nevében *Csapóné* egy szalaggal ékesített fel. A zászló nem található a budapesti Hadtörténeti Múzeum gyűjteményében. Veszprém múzeumában, a Laczkó Dezső Múzeumban az ezredtörténeten és 3 db ezredjelvényen kívül jóformán semmi sem őrizi a város egykori ezredének emlékét. Legfeljebb a Múzeumbaráti Kör egyik tagjának, a nemrégiben elhunyt *Lakó Istvánnak* (1925–1994) 1988-ban „Kostanjevicai hősök” címen írt dolgozatát említhetem még kivételként, mint kései főhajtást.

Ezért ezúton is kérjük, akinek a tulajdonában a 31-es ezredhez köthető bármilyen emléktárgy (egyenruha-, vagy felszerelés tartozék, fegyver, kitüntetés, jelvény, fotó, tábori levelezőlap, iratanyag vagy egyéb) van, tegye lehetővé annak múzeumba való bekerülését!

*

A két világháború közötti időszakban a m. kir. 4. „Szt. László király” honvéd gyalopezred veszprémi zászlóalja szerepelt az 1918 előtti 31. honvéd gyalopezred utóadalakulataként, s ápolta annak hagyományait. Vajon mai honvédségünk valamelyik veszprémi alakulata nem tölthetne-e be hasonló szerepet? A 31-es ezred rövid 6 esztendeig állott fenn (1913–1918). Mégis, e rövid időszak alatt számtalanszor bizonyította, hogy méltó örököse a régi magyar katonai tradícióknak. Úgy vélem, itt az ideje, hogy – a 40 éves kényszerzünet után – megújuló honvédségünk folytassa és tovább örökítse e katonai hagyományainkat.

Veszprém meteorológiai viszonyai 1995-ben

KOVÁCS GYŐZŐ

A SOKÉVI ÁTLAGNAK MEGFELELŐ évi középhőmérséklet, és az átlagtól mintegy 30–40 mm-rel több csapadék jellemezte Veszprém és közvetlen körzetének időjárását. Enyhe hónapokkal kezdődött az év, és különösen a február tűnt ki rekord melegével. A tavaszi hónapok az átlagostól néhány tized fokkal hűvösebbek voltak, míg csapadékösszegük az átlag fölött alakult. A nyár is hűvösen és csapadékosan kezdődött, mivel a június középhőmérséklete másfél fokkal maradt el a sokévi átlagtól, a délutáni csúcshőmérséklet mindössze két napon haladta meg a 25 °C-t. Júliusban igazi kánikula volt hőséggel és kevés csapadékkal, a havi középérték több mint kettő fokkal haladta meg az átlagot, a csapadékösszeg nem érte el az ilyenkor szokásos érték 5%-át. A csúcshőmérsékletek öt napon haladták meg a 30 °C-t. Augusztus és szeptember is viszonylag hűvös és csapadékos volt, a szeptemberi csapadékmennyiség csaknem duplája az ilyenkor szokásos értéknek.

Októberben igazi „vénesszonyok nyara” volt az évszagnál magasabb hőmérséklettel, sok napsütéssel, kevés felhőzettel, gyenge légmozgással, mérhető csapadék nélkül. Már a november is téli hónapnak bizonyult, hiszen 4-én leesett az első hó és a hónap folyamán többször havazott, nem egyszer gondot okozva a közlekedésben. A hőmérséklet több mint 3,5 fokkal maradt el a sokévi átlagtól. Decemberben is igazi, hamisítatlan téli idő volt, a csapadékösszeg meghaladta a sokévi átlag kétszeresét, a hóréteg vastagsága helyenként megközelítette az egy métert, aminek következtében Veszprémben ismét többnapos, sőt hetes „hóhelyzet” volt. Szerencsére a nagy hó nem párosult viharos széllel, így hófúvások nem alakultak ki. Az év folyamán 48 napon borította összefüggő mérhető hótakaró a talajfelszínt, aminek kétharmada az utolsó két hónapra esik.

Az átlagosnál melegebb 1994. évi november és december után az 1995-ös JANUÁR középhőmérséklete is a sokévi átlag fölött alakult és mintegy fél fokkal haladta meg az ilyenkor szokásos értéket. (A havi közép: $-1,0$ °C) A hónap elején fokozatosan hűlt le a levegő és a kezdeti esőzést gyenge hószállingózás, majd havazás váltotta föl. Hatására térségünket 12–13-án 6 cm-es hótakaró borította. Január 19-én újabb jelentős havazás indult meg, és ennek eredményeképpen körzetünkben 15 cm vastag összefüggő hótakaró alakult ki. „A tegnapi hajnal kevert égi áldásának receptje: ónos eső jég- és hódarával, ez megfűszerezve zúzmarával és metszően hideg, erős széllel. Ennek ellenére lapzártakor a megye valamennyi közútja járható” – adja hírlól a Napló 1995. január 20-iki száma. „A megyében a legnagyobb havat a Balaton partjáról jelentették: az útburkolatot az északi parton 15–20 centiméteres hóréteg borítja. A Közúti Igazgatóság csütörtökön hajnali négy órakor 40 hókével kezdte meg az eltakarítást, s e munka azóta sem szünetel.” – írja a Pannon Napló ugyancsak január 20-i száma.

„A nagy mennyiségű hó befolyásolja, egyes helyeken akadályozza a közlekedést. A hóeltakarítást, az utak, utcák felszabadítását pedig a szabálytalanul parkoló, várakozó gépkocsik akadályozzák, így hiába járőröznek a hókéek, az autók gátolják munkájukat. – Különösen veszélyes ilyen szempontból a Csermák, a Zrínyi és a Buhim utca, de még sorolhatnám” – nyilatkozta a Napló január 21-iki számában Thury Péter, a veszprémi közterület-felügyelet vezetője. A hőmérsékleti viszo-

Az amerikai–magyar közös kutató-mentő gyakorlat meteorológusai a szentkirályszabadjai bázison

nyokat egyértelműen a hótakaró határozta meg. Ahol volt, ott napközben sem érte el az olvadáspontot a napi maximum, így januárban 16 téli napot jegyezhetünk fel. Éjszaka nem voltak ritkák a -5 és -10 fok közötti minimumhőmérsékletek sem, a leghidegebbet 15-én reggel mutatta a hőmérő: $-11,8$ °C-t, de ugyanekkor a talaj közelében a hófelszín fölött $-16,2$ °C-ra hűlt le a levegő (radiációs minimum). A hónap első napjaiban, amikor nem volt hótakaró, a délutáni hőmérsékletek 1–3 fokkal meghaladták a fagypontot és az éjszák sem hűltek -5 °C alá.

Nagy fordulat következett be 23-án. Meleg levegő árasztotta el térségünket, ismétlődő esők, záporosók és zivatar (27-én a kora reggeli órákban!) kíséretében és olvasztotta el a havat. Az erőteljes hőmérséklet-emelkedés hatására a délutáni hőmérsékletek megkérdőjezték, majd több alkalommal meghaladták a $+10$ fokot, 26-án $13,6$ °C-ig emelkedett a csúcshőmérséklet és a reggeli minimumok sem csökkentek fagypont alá. *„A múlt heti többnapos havazás és jégvizelő hideg után, az elmúlt napokban mintegy varázsütésre, megélenkült a természet. Az áprilist idéző meleg nyomtalanul elolvasztotta a havat, s a jégtáblák is csak mutatóban maradtak meg a tihanyi Belső-tavon. A helyzetet a péntek hajnalban viharosan betört hideg sem változtatott, így hát a hét végére legfeljebb sétát ajánlunk a felszíni csendben.”* – tudósít képes beszámolójában „Korcsolyázás helyett séta” címmel a Napló január 28-iki száma.

A január sem bővelkedett csapadékban, a havi összeg 34 mm, néhány mm-rel elmaradva a sokévi átlagtól. Szerencsére a hó alig fagyott talajra hullott, így olvadáskor a vízkészlete az esőkkel együtt jól hasznosult. A csapadékos napok száma 11 , a legtöbb csapadék 19-én hullott hó formájában: $12,0$ mm. Összefüggő, mérhető hótakaró 13 napon át borította a talajfelszínt, maximális vastagsága 20-án elérte a 15 centimétert. A napsütéses órák száma viszonylag kevés: 57 óra, az átlagos borultság mértéke ennek megfelelően magas: 75% . A derült napok száma csak egy, a borult napoké: 14 , a napsütés nélkülieké: 15 . Nyolc

ködös és hat viharos napot jegyeztünk fel, a legerősebb szellőkést 27-én 7 óra 16 perckor mértük 340 fokos irányból: 25 m/sec.

Ha a tél első két hónapját enyhének neveztük, akkor a FEBRUÁR bizvást megérdemli a meleg jelzőt. A havi középhőmérséklet: +5,0 °C; és ez több mint öt fokkal(!) magasabb a sokévi átlagnál. A nappalok igen enyhék, nagyrészt szinte melegek voltak. A hónap 11 napján a 10 fokot, öt esetben pedig a 13 fokot is meghaladta a hőmérséklet maximuma. A legmelegebb 7-én volt: 17,0 °C-os csúcshőmérséklettel. Miután mégiscsak tél volt, éjszakai fagy 9 esetben fordult elő, de még a hónap eleji erősebb lehűlések sem eredményeztek –3, –6 foknál alacsonyabb értékeket. A havi minimum 2-án volt –5,6 °C-os értékkel. Ugyanekkor a talaj közelében –6,8 °C-t mutatott a hőmérő, ami 11-én reggel megismétlődött. Beszédesebb tény az is, hogy az úgynevezett téli napból (amikor egész nap fagyponthoz alul marad a hőmérséklet), térségünkben egy sem fordult elő, és a legalacsonyabb délutáni hőmérséklet is 4,6 °C volt, amit 4-én mértünk. Mindezek koronájaként szokatlanul magas volt a fagymentes éjszakák száma.

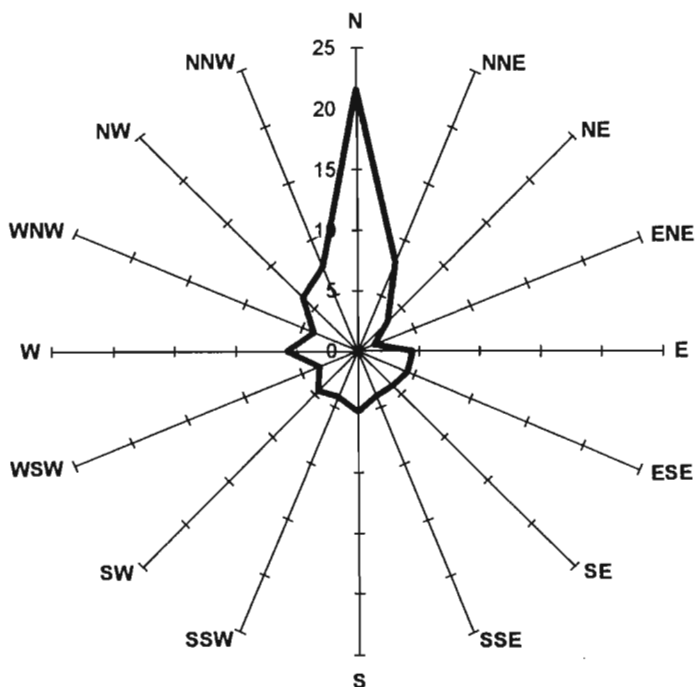
Február folyamán három hullámban volt eső és végre bőséges csapadékról számolhatunk be, hiszen a havi csapadékösszeg 57 mm, ami több mint 10 mm-rel haladja meg az ilyenkor szokásos értéket. Az első, az 5-ike körüli nem hozott számottevő mennyiséget, csak csapadéknymként jelentkezett. A következő esőzés épp a hónap közepén volt: a csapadéksáv nyugatról kelet felé haladva mintegy 20 mm csapadékkal végigpásztázta térségünket. A legjelentősebb csapadékmennyiséget mégis a harmadik, a 23–27. közötti hullám hozta, mivel körzetünkben több mint 35 mm-nyi eső esett. A csapadékos napok száma a hónap folyamán tíz, ebből két alkalommal a napi összeg meghaladta a 10 mm-t. 26-án a napi csapadékösszeg elérte a 27,8 mm-t. A bőséges csapadék, meg a nem túl jelentős párolgási viszonyok hatására a talajok felső egyméteres termőrétegében kedvező talajnedvesség értékek alakultak ki a hónap végére, és megkezdődhetett a leszivárgás a mélyebb rétegekbe.

A hónap első dekádjának csapadékszegénysége és a rendkívülien magas hőmérsékletek miatt: *„Szinte a megye minden részén kigyulladtak a bozótok, száraz füvek a felmelegedés miatt. Tegnap a veszprémi útgárdán melletti fenyveshez, várpalotai, ajkai, külsővati szárazfű- és bozótűzekhez riasztották a tűzoltókat. Szerencsére anyagi kár sehol sem keletkezett.”* – tudjuk meg a Napló 1995. február 9-iki számából. Egy derült, kilenc borult és kilenc napsütés nélküli nap mellett az átlagos borultság mértéke: 64%, a napsütéses órák száma: 109. A ködös napok száma: 4, a viharos napoké: 8. A legerősebb szellőkés 5-én 13 óra 39 perckor volt 360 fokos irányból: 20,2 m/sec-os értékkel.

1995-ben a gyertyaszentelői „medve” jóslata bevált. MÁRCIUS hónap középhőmérséklete: +4,0 °C; egy fokkal alacsonyabb, mint a februáré, és 0,1 fokkal maradt el a sokévi átlagtól. A napi középhőmérsékletek csak ritkán mozdultak el a +5 fok környezetéből és a hőmérséklet maximuma is csak egy napon, 25-én közelítette meg a 20 fokot, és mindössze 10 napon emelkedett a délutáni csúcshőmérséklet 10 °C fölé. Fagyos nap sem volt sok, mindössze tíz alkalommal volt a reggel hőmérséklete 0 °C alatt, de két napon, 15-én és 16-án a maximumok is fagyponthoz alul maradtak. A legerősebb fagy március 16-án volt –4,2 °C-os hőmérséklettel, de a hónap utolsó napjaiban is előfordultak hasonló hidegek, a talajközeli értékek megközelítették a –5 fokot.

Csapadék dolgában elég szerencsések voltunk, bár a havi összeg (34 mm) kissé elmarad a sokévi átlagtól. A csapadékos napok száma: 13, ebből hat alkalommal fordult elő havas eső, hózápor, vagy kisebb havazás. Március 14-ikén kitartóan havazott, így *„Március idusán fehér hólepel borította megyénk egy részét. A téli idő azonban nem bizonyult tartósnak.”* – adja hírül a Napló március 16-iki száma. *„Nem okozhat gondot megyénk útjain a havazás, hiszen a hőmérséklet napközben nulla fok fölé nem marad. A Bakony legmagasabb pontjain 3–5 cm hó esett, de*

A SZÉLIRÁNYOK GYAKORISÁGA (%)
Veszprém, 1995

ÖSSZES ESET: 2920=100%

SZÉLCSEND: 222=7,6%

az állandó olvadásnak köszönhetően az utakon nincs fennakadás. Az éjszaka folyamán azonban a nedves útburkolat megfagyhat, így a szakemberek kérnek mindenkit, hogy óvatosan és körültekintően vezessenek.” – írja a Pannon Napló március 17-ikén, pénteken. Szeles volt a március, a viharos napok száma: 14, ezzel arányosan kevés a ködös napoké: 2. Különösen szelesek voltak a hónap utolsó napjai, ekkor a szellőkések értéke órákon át a viharos fokozat fölött maradt. „A viharos erejű szél miatt tegnap a Balatonon nem indult el a komp 11.30-kor Tihany-révtől, illetve 13 órakor Szántódról. Baleset a hirtelen támadt vihar miatt szerencsére nem történt, s a váratlan időjárásváltozás az utasok körében sem okozott különösebb riadalmat. Biztonsági okokból azonban a kompforgalmat 17 órakor leállították.” – tudjuk meg a Napló március 28-iki számából. A legerősebb szellőkések egyébként 27-én késő délután 16 és 19 óra között fordultak elő, nem egy esetben meghaladták a 23 m/sec-os értéket. A havi átlagos borultság mértéke 68%, három derült, 11 borult és 15 napsütés nélküli napot jegyeztünk fel, a napsütéses órák száma: 88.

Az 1995-ös ÁPRILIS időjárása „közhelyesen” szeszélyes volt. Volt fagy, hőség, eső, hó, zivatar, sőt az ország egyes részein jégeső is előfordult. A hőmérséklet menetét akár a hullámvasutak tervezői is megirigyelhették volna: volt úgy, hogy a kora délutáni hőmérsék-

A szerző, Kovács Győző őrnagy, meteorológiai szolgálati főnök felhőmozgás-megfigyelést végez

letek több mint 5 fokkal is elmaradtak a sokévi átlagtól, de olyan napok is akadtak, hogy közel 10 fokkal is meghaladták azt. Az első két napot követően két napig 20–22 fokos fölmelegedésnek lehettünk tanúi, de utána ismét az évszaknak megfelelő idő lett. Április 9-től erősen lehűlt a levegő: éjszakára 0, –1 fokos, a talaj közelében –2 fokos fagyok is kialakultak. Ebben az időben mindennaposak voltak a záporok, hó- és darazáporok és a délutáni hőmérsékletek csak alig emelkedtek +3 °C fölé, de 15-én a napi maximum csak 2,6 °C-ig emelkedett. A hideg és csapadékos idő 18-ával abbamaradt és kezdetét vette egy melegebb periódus. Olyannyira, hogy pár nap múlva napközben a hőmérséklet meghaladta a 25 fokot. Ez a hullám eltartott 24-ikéig, mikor is nyugat felől zivatarfront érkezett, a nappali hőmérsékletekben több mint 10 fokos lehűlést, bőséges esőt valamint fagymentes éjszakákat eredményezve. Ekkor a négy nap alatt lehullott csapadék mennyisége meghaladta a 45 mm-t.

A hónap utolsó napjaiban további csapadék már nem hullott, a hőmérséklet normalizálódott és a délutáni maximumok ismét megközelítették, illetve a hónap utolsó napján meghaladták a 20 fokot. Az éjszakai lehűlések 8–10 °C között alakultak. A hónap csapadékosága kedvezően alakult, hiszen a lehullott mennyiség (57 mm) több mint 10 mm-rel haladta meg az ilyenkor szokásos átlagértéket. Érdekességnek számít, hogy a hónap első felében szinte minden nap hullott több-kevesebb csapadék, de a havi csapadék háromnegyede mindössze négy nap alatt (24–27. között) hullott le. A csapadékos napok száma: 13; ebből öt alkalommal hullott hó, vagy havaseső és két napon zivatar kísért a csapadékhullást. Az átlagos borultság mértéke 65%-os volt, a derült napok száma: 4, a borult napoké és a napsütés nélkülieké egyaránt nyolc. Köd mindössze egy napon fordult elő, a napsütéses órák száma 144. Meglehetősen szeles volt az április, hiszen a viharos napok száma: 15, a széllokések erőssége nyolc napon meghaladta a 15 m/sec-os, három napon pedig a 20 m/sec-os értéket. A legerősebb széllokés 8-án 13 óra 35 perckor volt, 360 fokos irányból: 25 m/sec (90 km/óra).

Nem unatkoztak az időjárás-előrejelzők MÁJUSban sem, mert erősen változékonyak bizonyult a tavasz utolsó hónapja is. Annak ellenére, hogy hat nyári napunk volt és a havi csúcsérték 27,6 °C-t mutatott, a középhőmérséklet közel egy fokkal maradt el a sokévi átlagtól (14,1 °C). Ez pedig annak köszönhető, hogy voltak napok, amikor a hőmérséklet kora délután nem érte el, vagy csak alig haladta meg a 10 fokot. A minimum hőmérsékletek 17 esetben sülyedtek 10 fok alá, a leghűvösebbet 3-án reggel mértük: 1,8 °C-t, de ekkor a talaj közelében -1,5 °C-ig csökkent a hőmérséklet.

Csapadékos volt a tavasz utolsó hónapja, hiszen a havi összeg 69 mm, kevéssel meghaladta a sokévi átlagot. Összesen 13 napon hullott mérhető mennyiség és három napon – zivatarok kíséretében – meghaladta a 10 mm-t is. Különösen kitűnt csapadékoságával a hónap utolsó napja, amikor az esti órákban több mint 20 mm esett heves zivatar kíséretében. Az átlagos borultság mértéke 61%, a derült napok száma 3, a borult napoké 6, a napsütés nélkülieké pedig négy. Ködös nap nem volt, a napsütéses órák száma 201. A szellőkések nyolc napon haladták meg a viharos fokozatot (12 m/sec), és négy napon a 15 m/sec-os értéket. A legerősebb szellőkés 20 m/sec 14-én a késő délelőtti órákban volt 360 fokos irányból.

A HŐMÉRSÉKLETI ADATOK ÖSSZESÍTÉSE Veszprém, 1995

HÓNAPOK	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.	IX.	X.	XI.	XII.	Év	
HAVI KÖZÉPHŐM. °C	-1,0	5,0	4,0	10,1	14,1	16,9	22,7	19,4	14,0	11,8	1,4	-1,8	9,7	
ABSZOLÚT MAX	°C	13,6	17,0	18,0	26,0	27,6	28,0	31,6	30,7	25,2	22,6	14,3	9,0	31,6
	dátum	26.	7.	25.	23.	30.	21.	14.	1.	13.	7.	1.	24.	VII. 14.
ABSZOLÚT MÍN.	°C	-11,8	-5,6	-4,2	-1,0	1,8	8,0	13,0	7,6	4,9	-2,8	-9,1	-15,0	-15,0
	dátum	15.	2.	16.	15.	3.	23.	7.	31.	30.	25.	23.	19.	XII. 29.
NYÁRI NAPOK SZÁMA / max. >= 25 °C/	-	-	-	2	6	2	28	18	1	-	-	-	57	
HŐSÉG NAPOK SZÁMA / max. >= 30 °C/	-	-	-	-	-	-	5	1	-	-	-	-	6	
FAGYOS NAPOK SZÁMA / max. <= 0,0 °C/	25	9	10	3	-	-	-	-	-	3	20	25	95	
TÉLI NAPOK SZÁMA / max. <= 0,0 °C/	16	-	1	-	-	-	-	-	-	-	3	17	37	
ZORD NAPOK SZÁMA / min. <= -10 °C/	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2	3	

Tovább folytatódott az időjárás változékonyága a nyár első hónapjában, JÚNIUSban is. A havi középhőmérséklet 16,9 °C volt, ami másfél fokkal maradt el az ilyenkor szokásos értéktől. A délutáni csúcshőmérsékletek 10 napon nem érték el a 20 °C-t, de két esetben (24–25-én) még a 15 fokot sem haladták meg. A minimum hőmérséklet menetében is érződött a hőmérséklet hullámsága, hiszen a hónap első és utolsó napjaiban is találunk 10 °C alatti értékeket. Mindössze kettő nyári nap volt és a hőmérséklet csúcsértéke sem emelkedett 28,0 °C fölé.

A hőmérséklet erős hullámságát a gyakori időjárási frontoknak köszönhetjük, amelyek három nagyobb hullámban vonultak át térségünk fölött. Az első periódusban, 5–7. között több mint 25 mm eső esett heves zivatarok kíséretében.

A második csapadékos hullám 10–13. között vonult át térségünk fölött heves záporosók, zivatarok és szélvihar kíséretében több mint 35 mm-es csapadékkal. A harmadik hullám kissé szelídebben és lassabban 21–26. között vonult el, mintegy 12 mm-es csapadékkal és csak elvétve fordultak elő kisebb zivatarok. A havi csapadékösszeg 78 mm, 10 mm-rel ha-

ladja meg a sokévi átlagot. Az átlagos borultság mértéke 60%, a borult napok száma 5, napsütés nélküli és derült nap egy-egy alkalommal fordult elő. A sok zivataros front átvonulása ellenére a viharos napok száma kevés: 7, a legerősebb szellőkést 11-ikén 16 óra 30 perckor mértük 230 fokok irányból 23,0 m/sec-os értékkel. Ködös nap egy volt, a napsütéses órák száma 198.

JÚLIUSban megérkezett az igazi nyári idő, olyan, amelyet az elmúlt években megszoktunk: hőséggel és az átlagtól kevesebb csapadékkal. A havi középhőmérséklet 22,7 °C, több mint kettő fokkal múlta felül a sokévi átlagot. A csúcshőmérséklet 31,6 °C-ig emelkedett. Nem dőltek rekordok, de a meleg az egész hónap folyamán tartósan bizonyult. Három gyenge időjárási front vonult át térségünk fölött, amelyekből csapadék alig hullott és a hőmérséklet menetében sem történt számottevő visszaesés. A délutáni csúcshőmérsékletek többnyire 30 °C közelében alakultak és a napi közepek is nagyon gyakran meghaladták a 25 °C-t. Enyhék voltak az éjszakák is, hiszen a minimum hőmérsékletek csak négy alkalommal sülyedtek 15 °C alá.

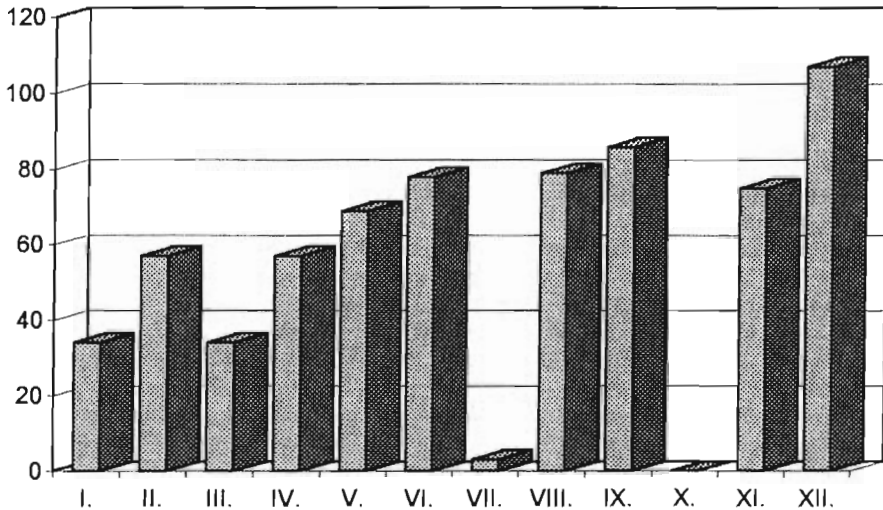
Csapadékban valóban szegény volt a július, hiszen a havi összeg mindössze 3,2 mm, nem éri el a sokévi átlag 5%-át sem. Három csapadékos nap fordult elő és egy nap volt zivataros. Kevés felhő volt az égen, hiszen az átlagos borultság mértéke: 38%-os; ennek megfelelően magas a napsütéses órák száma: 303. Az egy-egy borult és napsütés nélküli nappal szemben a derült napok száma 12. Gyenge volt a légmozgás, a viharos napok száma 3, a legerősebb szellőkést 23-án 23 óra 35 perckor jegyeztük fel 360 fokok irányból: 15 m/sec-ot. Júliusban köd nem volt.

AUGUSZTUS első felében is folytatódott a nyári idő, bár a hőmérséklet menetében kisebb ingadozások előfordultak. A szabályos hőmérséklet-elosztásra jellemző, hogy a napi maximum elsején volt: 30,7 °C, míg a legalacsonyabb értéket 31-én reggel mutatta a hőmérő: 7,6 °C-t. 19-étől az erős változékonyság, és a majd mindennapos csapadékok jellemezték augusztus időjárását. A hőmérséklet fokozatosan csökkent és a maximumok a hónap utolsó napjain csak 15 fok körül alakultak. A havi középhőmérséklet 19,4 °C, fél fokkal alacsonyabb a sokévi átlagnál.

A csapadékelátottság tekintetében, főként a hónap második felében napirenden voltak a kis területeket érintő 20–30 mm hozamú záporok, mint például 28-án, amikor rövid idő alatt több mint 30 mm csapadék hullott térségünkre heves zivatar kíséretében. A havi csapadékösszeg 79 mm, 20 mm-rel több az ilyenkor szokásos mennyiségnél. A csapadékos napok száma 10, ebből, valamennyi esetben zivatar kísérte a csapadékhullást. Az átlagos borultság mértéke 56%, kettő-kettő borult és napsütés nélküli nap mellett a derült napok száma 5. Mérsékeltlen szeles volt az augusztus, a viharos napok száma 8, a legerősebb szellőkés 29-ikén 15 óra 10 perckor volt 360 fokok irányból: 15 m/sec. A napsütéses órák száma 221. Mindent összevetve elmondhatjuk, hogy az 1995-ös nyár nem volt túlságosan meleg és elég tisztességes mennyiségű csapadékot hozott, legalábbis az elmúlt néhány év átlagához viszonyítva.

SZEPTEMBERben is folytatódott az évszaktól hűvösebb és csapadékosabb időjárás. Az augusztus második felében kezdődött csapadékosabb periódus tovább folytatódott, a napi középhőmérsékletek a hónap elején alig haladták meg a 10 fokot. Mindössze 7. és 14. között volt egy enyhébb periódus 15 fok fölötti napi középhőmérsékletekkel, 13-án a csúcserték kevéssel meghaladta a 25 °C-t. A hónap utolsó napjaiban a lehülés folytatódott és az utolsó két napon a közepek már 10 fok alatt maradtak és a maximumok sem érték el a 15 fokot. A havi középhőmérséklet 14 °C, több mint másfél fokkal maradt el a sokévi átlagtól. Feltűnően kevés a nyári napok száma és magas (10) azoké, amikor a minimum hőmérséklet 10 °C alá sülyedt.

HAVICSPADÉKÖSSZEGEK
Veszprém, 1995

Csapadék dolgában a szeptember is kitett magáért, hiszen 12 csapadékos napon összesen 86 mm eső esett, ez csaknem duplája az ilyenkor szokásos mennyiségnek. Három napon haladta meg a csapadékösszeg a 10 mm-t, hat esetben pedig zivatar kísérte az esőzést. Az átlagos borultság mértéke 58%, négy borult és négy napsütés nélküli nap mellett kettő derült napról szólnak a feljegyzések. A napsütéses órák száma 163. Viszonylag gyenge légmozgás jellemezte a szeptembert, hiszen a viharos napok száma mindössze 3, a ködös napoké hét. A legerősebb szellőkést 9-én 12 óra 40 perckor mértük 360 fokok irányból: 16 m/sec-ot.

Az évszaknál magasabb hőmérséklet, csapadékszegénység, sok napsütés, kevés felhőzet, gyenge légmozgás, igazi „vénesszonyok nyara” jellemezte OKTÓBER időjárását. A havi középhőmérséklet 11,8 °C, közel másfél fokkal haladta meg a sokévi átlagot. A középhőmérsékletek a hónap első felében elcsúsztak kivéve megközelítették és kilenc esetben meg is haladták a 15 °C-os értéket. Ebben az időben még előfordult néhány 20 fok fölötti csúcshőmérséklet is, de a hónap második felében a 10–15 fok közötti értékek lettek a jellemzőek. Október 22-ikén megjelent az első talajmenti fagy, 23–25. között pedig légköri fagy is kialakult. 25–26-án a talaj mentén –6,0 fokra csökkent a hőmérséklet. Az utolsó néhány napon lassú melegedés kezdődött, a fagyok megszűntek.

A csapadék mennyiségét tekintve a hónap folyamán negatív rekord született, hiszen a feljegyzett két napon a lehullott mennyiség nem érte el a mérhető mennyiséget (0,1 mm-t sem). Nem példa nélküli ez a csapadékszegénység, hiszen 1965 októberében is 0,0 mm volt a havi csapadékösszeg. Kevés volt a felhőzet is, az átlagos borultság mértéke: 33%, az egész év folyamán a legalacsonyabb. 14 derült nappal szemben egy borult és egy napsütés nélküli napot jegyeztünk fel, a napsütéses órák száma: 184, húsz órával több mint szeptemberben. Viharos nap nem volt, a legerősebb szellőkés 21-én 14 óra 15 perckor volt 360 fokok irányból: 11 m/sec. A ködös napok száma 8.

Nem volt rendkívüli, de mégis kitett magáért a NOVEMBER. A havi középhőmérséklet

1,4 °C, több mint 3,5 fokkal múlta alul a hónapra jellemző értéket. Húsz napon csökkent a minimum hőmérséklet fagypont alá, és a fagy három napon a délutáni órákban sem engedett fel. Az első hidegebb periódus 4–12. között tartott, ekkor minden nap volt fagy és a csúcshőmérsékletek is +3 fok alatt maradtak. Ezekben a napokban érte el térségünket a tél első hulláma. 4-ikén és 6-ikán az ismétlődő kisebb hózáporok hatására 3 cm-es hótakaró alakult ki és az időnként viharossá fokozódó szélben kisebb hóátfúvások keletkeztek. A tél első kísérlete csak néhány napig tartott, 10-ikére a hó elolvadt, 13-ikától átmenetileg a reggeli fagyok is megszűntek. Ebben az enyhébb periódusban, 16- és 17-ikén a hőmérsékletek meghaladták a 13 fokot. A térségünk fölé áramló nagy nedvességtartalmú enyhe levegőben 17-ikén délután heves zivatark alakultak ki és rövid idő alatt 36,3 mm eső esett és lett az év legtöbb napi csapadéka.

Néhány nap múlva ismét kopogtatott a tél, mert 18- és 19-ikén viharos északi széllel hideg levegő árasztotta el a Kárpát-medencét havazás, hózáporok kíséretében és 21-ikén reggelre ismét közel 10 cm-es hótakaró borította a talajfelszínt. *„Komoly ellenfél volt a hétfőről keddre virradó éjszakán Veszprémben a mínusz 6 fok és a szél. A Városgazdálkodási Rt. húsz dolgozója mellett két szóróautó és három kistraktor próbálta a tömegközlekedési útvonalakat megtisztítani. Amint Pordány Istvántól, a VG Rt. főmérnökétől megtudtuk, 780 mázsányi szóróanyagot terítettek szét, hogy az autóbuszok közlekedését biztosítani tudják. Ez a legfontosabb, s a mellékútvonalakra csak később jut idő. Erre egyébként tegnap az olvadás miatt kevésbé volt szükség, de mint a főmérnök elmondta, napközben negyven emberük dolgozott Veszprém utcáin.”* – tudósít a Napló *„Ki takarítja el Veszprém útjairól a lehullott havat?”* című cikkében. Szerencsére ez a hó sem tartott sokáig, akárcsak az előző, és a hónap utolsó napjaira elolvadt. Az olvadást nagyban segítette az újabb lassú enyhülés és a 28-ikán éjszaka hullott 16,6 mm eső.

A havi csapadékösszeg 75 mm, pontosan megegyezik a sokévi átlagértékkel. A 14 csapadékos naphól hat volt havazásos, két napon haladta meg a lehullott mennyiség a 10 mm-t. Az átlagos borultság mértéke 77%, kettő derült, 15 borult és 22 napsütés nélküliről szólnak a feljegyzések. A napsütéses órák száma nagyon alacsony: 28. A leghidegebb napokon a talaj közelében –10 fok alá csökkent a hőmérséklet, míg a legmelegebb 1-jén volt: 14,3 °C. A hónap első fele szeles, 11 napon fúj viharos szél, hat alkalommal a széllokések meghaladták a 15 m/sec-ot, három alkalommal a 20 m/sec-os értéket. A legerősebb széllokést 7-én 11 óra 40 perckor jegyeztük fel 360 fokos irányból: 24 m/sec-ot. A ködös napok száma viszonylag magas: 16.

DECEMBERBEN is igazi téli idő volt, a hónap középhőmérséklete –1,8 °C; mintegy 2,5 fokkal maradt el a sokévi átlagtól. Az első négy nap fagymentesen indult és 23-ig a minimumok minden nap 0 fok alá sülyedtek. Ebben az időszakban a maximumok is gyakran fagypont alatt maradtak. Rendkívül érdekes, hogy 23–25-én a nappali fölmelegedés +8, +9 fokot ért el, néhány nappal később 28., 29., 30-án pedig a hőmérséklet minimumértéke –10, –15 fokig csökkent. A havi 17 téli nap és a 25 fagyos nap nem tekinthető rendkívülinek, bár számuk az átlagnál magasabb. A leghűvösebb nap december 29-e volt, amikor a talaj közelében –18,5 °C-ig csökkent a hőmérséklet.

Decemberben tovább enyhült az októberi csapadékhány, hiszen bőséges csapadék hullott: 107 mm, a sokévi átlag több mint kétszerese (210%). Az első nagy havazás 4-én kezdődött országos hóborítottságot eredményezve. *„Havat hozott a Mikulás”* – írja a Napló december 6-iki száma. *„Hétfőn havas esővel kezdődött és kedd reggel hólepel borította a megyét... A látási viszonyok kezdetben jók voltak, a délelőtti 7–17 centiméteres hóréteg estére már jócskán meghízott. A Bakonyban Zirc térségében és Porvacsésznek környékén a 25–30 centiméteres vastagságot is elérte... A közúti igazgatóság 17 szórógépe, 16 könnyűkéje és öt rakodógépe folyamatosan dolgozott, így is csak a főútvonalakon győzték a munkát. Lapzártakor még a megye valamennyi útja jár-*

A CSAPADÉKADATOK ÖSSZESÍTÉSE
Veszprém, 1995

Hónap	Napok száma										Havazás	Zivatar	Hótakaró	Kód
	Összeg	24 órai max.		≥0.1	≥ 1.0	≥ 5.0	≥ 10.0	≥ 20.0	≥30.0	mm csapadék				
		mm	dátum											
I.	34	12,0	19.	11	5	2	1	-	-	11	1	13	8	
II.	57	27,8	26.	10	6	4	2	1	-	3	-	-	4	
III.	34	7,0	2.	13	8	3	-	-	-	6	-	1	2	
IV.	57	20,7	26.	13	7	3	2	1	-	5	2	-	1	
V.	69	21,1	31.	13	9	3	3	1	-	-	6	-	-	
VI.	78	20,7	12.	13	11	5	4	1	-	-	9	-	1	
VII.	3	1,4	28.	3	2	-	-	-	-	-	1	-	-	
VIII.	79	31,4	28.	10	8	6	2	1	1	-	10	-	1	
IX.	86	24,4	17.	12	10	6	3	1	-	-	6	-	7	
X.	0	0,0	0	-	-	-	-	-	-	-	-	-	8	
XI.	75	36,3	17.	14	8	3	2	1	1	6	1	10	16	
XII.	107	29,0	13.	18	15	8	3	1	-	14	-	24	15	
Év	679	36,3	XI.17.	130	89	43	22	8	2	45	36	48	63	

ható volt." Veszprém-ben is folyamatosan dolgoztak az utakon a Városgazdálkodási Rt. munkatársai. A belvárosból haladtak a külső területek felé. 6-án nappal nyolcvan, majd éjszaka negyven hóeltakarító munkás dolgozott a megyeszékhelyen.

Még alig töppedt meg a hóréteg, 11-ikétől ismét többnapos havazás kezdődött és a hótakaró egészen a 23–25-iki enyhe napokig megmaradt. „A Bakony és a Balaton-felvidék kapott legtöbbet a szerda délutántól csütörtök délig tartó havazásból: megállás nélkül esett. Az Ütinform megyei ügyelete szerint Veszprém-ben és körzetében legalább 80 cm–1 méter a hóréteg vastagsága. Egész éjjel dolgozott a közúti igazgatóság 45 szóró és hókotró gépe. Ennek köszönhető, hogy Veszprém megyében valamennyi főút járható, a bekötőutakra azonban nem ajánlatos behajtani. A lakótelepek úgy behavazódtak, hogy onnét a személykocsik – ahogy mondják – se ki, se be, a város mellékutcai lényegében reggel járhatatlanok voltak.” – tudósított a Magyar Hírlap „Ráogyott a Bakonyra a vég” című cikkében december 15-ikén.

„Veszprém megyében nincs katasztrófa-helyzet, de a jobb félni, mint megijedni elv alapján dr. Zongor Gábor, a megyei védelmi bizottság elnöke huszonnégy órás szolgálatot rendelt el a helyi védelmi bizottságnál. A közúti igazgatóság, az Édász, az ÁNTSZ, a tűzoltóság, a rendőrség, a polgári védelem és a helyőrség képviselőivel együtt áttekintették a havazás miatt kialakult helyzetet. A veszprémi helyőrség parancsnoka kijelölte azokat az erőket, amelyek életmentés, illetve a lakosság alapellátása érdekében bevetethetők. A megyei védelmi bizottság felvette a kapcsolatot Pápával és Tapolcával is, hasonló segítség érdekében... Kun Sándor személyszállítási igazgató a Veszprémi Volán Részvénytársaságtól elmondta, hogy tegnap reggel csak nehezen, akadályokkal indult a forgalom a megyeszékhelyen. Különösen a csuklós buszok csúsztak meg, ezért valamennyit bevonták a telepre, majd a déli órákban, ahogy javultak az útviszonyok, folyamatosan engedték vissza a forgalomba.” – írja a Napló december 15-iki száma.

A hirtelen lezúdult nagy tömegű hó lassan tömörödni, majd 18-a után olvadni kezdett, de „mégsem akarnak megnyugodni a kedélyek Veszprém-ben. A lakótelepeken és a Dózsavárosban egyenesen szégyent emlegetnek, hogy egy héttel a december 14-iki nagy hóesés után még mindig csak nehezen, húscentis hókásában lehet közlekedni. Ez a pillanatnyi helyzet, amit csak tetőz, hogy olvad a hó és lavinaszerűen zúdul le a háztetőkről.” – tudjuk meg a Napló „Türelem száraz utat terem” című írásából december 20-ikán. Végül is a hóhelyzetet a további olvadás oldotta meg, mert 24-től a meteorológiai állomás is „csak hófoltokat” jelentett. Természetesen ez az örömteli állapot nem tartott sokáig, mert 26-ikán újabb havazás kezdődött és másnap reg-

gelre ismét 9–10 centiméteres hólepel borította be a tájat. „A kedd esti, éjszakai havazás különösebb fennakadást nem okozott a megye közútjain. Köszönhető ez annak is, hogy harminchat kombinált és öt rakodógép dolgozott szerdán egész nap... A kora esti jelentés szerint lényeges változás történt az időjárásban. Pápa–Győr térségében és a Káli-medencében a feltámadó szél hóátfúvásokat okozott, és erőteljes havazás kezdődött az említett helyeken.” – jelenti a Napló december 28-ikán.

Bélafi László (Veszprém, Kinizsi u. 1.), aki 1987 végéig lakásán végezte el az éghajlati megfigyeléseket. 1988-tól társadalmi csapadékmérő állomást működtet feleségével.

Decemberben a 18 csapadékos naptól 14 napon havazott, 24 napon borította összefüggő hótakaró a talajfelszínt. A maximális hóvastagság elérte a 60–70, egyes helyeken a 100 centimétert. A gyakori fronttevékenység miatt az átlagos borultság mértéke magas: 88%. Derült nap nem volt, a borult napok száma 23, a napsütés nélkülieké 25. A napsütéses órák száma 23, a mérések kezdete óta ilyen alacsony érték még nem fordult elő. Szerencsénk a szerencsétlenségben, hogy a tetemes hó nem párosult viharos széllel, így tartós hófúvások nem alakultak ki. Mindössze öt viharos nap volt, a legerősebb szellőkést (15 m/sec-ot) 23-án mértük reggel 6 óra 30 perckor 270 fokos irányból. A decemberi széleloszlás jellemzője, hogy az uralkodó északi iránnyal ellentétben túlsúlyban voltak az északkeleti és a délkeleti szelek, amelyekkel a hideg és viszonylag nagy nedvességtartalmú légtömegek érkeztek a Kárpát-medence fölé és okoztak kiterjedt és tartós havazásokat, elsősorban a Balaton-felvidéken és a Veszprémi-fennsíkon.

KISEBB TANULMÁNYOK

A hatodik Gizella Napok eseményei, 1997

A MÁR HAGYOMÁNYOSAN május első felében megrendezett kulturális-tudományos fesztivál programjai negyedikétől tizenkettedikéig tartottak, s az előző évekhez hasonlóan gazdag tartalommal mutatták be városunk életét, azt az örökséget, amelyet lakói ezer év alatt a nemzetnek adtak tárgyalkotásban, építészetben, tudományban, művészetben és történelmi hagyományokban. Az erre az alkalomra megjelent programfüzet (*Emléklapok és programajánlat*) nemcsak a várható eseményeket közölte, hanem városunk reformkori életét is felidézte korabeli levelek, tudósítások alapján. S ez utóbbiak nem mindig szívderítőek, mint ahogyan a Honderű című lap 1844. május 24-én tudósítja, hogy „*Olvasótársaságunk részvéthiány miatt megbukott...*”, de a mondat másik fele reménységár: „... ellenben casinónk, tagjai folyvást szaporodván, naponkint élénkül.”

1997-ben a fesztivál tervezett eseményei a reményt vetítették előre. S nem is csak erre az esztendőre. Ahogyan *Dióssy László* polgármester a programajánló előszavában írta: „*Az új célkitűzés: 2000-ben megmutatni az ezredfordulót... Az 1997. évi Gizella-napok rendezvényei részben már erre az évfordulóra is figyelnek, amikor a város, a haza állandósult értékeinek legnagyobbjaiból válogatnak... Várjuk a város polgárait, és mindenkit a hazából, s a határon kívülről, akik kíváncsiak a Királynék Városára, annak értékeire, s az ezeket az értékeket felmutató, gazdagító tehetőséges alkotóira, művészeire.*”

A május 7-iki hivatalos megnyitót megelőzően már 4-én, vasárnap megkezdődtek a programok. Az érseki palotánál, a Szentháromság-szobor előtt megtartott nagymisét követően egésznapos zárandoklat volt a Bazilikában őrzött Gizella-ereklyéhez. Ezen a napon nyitotta meg kapuját újjárendezett kiállításokkal az egyházmegyei Gizella Királyné Múzeum. A földszinti helyiségekben főképpen a Gizella királynéval és István királlyal kapcsolatos emlékek, az emeleti részben pedig a barokk szobrok és képek reprezentálták a múltat és a teljes gyűjteményt.

5-én, hétfőn egyetlen programként *Női szerepek-női sorsok* címmel hangoztak el előadások a Veszprémi Nők Kerekasztala szervezésében. (Előadók voltak *Veress D. Csaba* és *Praznovszky Mihály* – utóbbi *A nők Mikszáth Kálmán életében és műveiben* című előadásában az író születése 150. évfordulójára is emlékezett.) Kedden két program adott ízelítőt a művészetekből. *Tamás Ákos* porcelántervező iparművész a Mestermű Galériában mutatta be alkotásait, amelyet *Praznovszky Mihály* ajánlott a nagyszámú érdeklődők figyelmébe. A városi művelődési központban az Alma Mater-gálán változatos műsorral mutatkoztak be középiskoláink diákjai. (A remek hangulatú esten csak egy hiány volt: a felnőttek jelenléte.)

Dióssy László polgármester átadja a Gizella-díjakat

Hagyományosan a megnyitó napi program volt a legváltozatosabb. Dél előtt a Csermák Antal Zeneiskolában tartották a IX. megyei Lantos Magda zongoraversenyt, s a városháza Kossuth-termében V. Fodor Zsuzsa vezetésével folytatódott az évek óta ismétlődő, a város történetét koronként bemutató felolvasóülés, amelyet Dióssy László nyitott meg. Ezúttal a török korról hangzottak el előadások. (Remélhetően az előadások szövegei a következő Gizella-napokon kötetben is olvashatók lesznek.) A helyi eseményekről szólókat Szakály Ferenc A török kérdés Magyarországon a 15–16. században című összefoglalója vezette be. A továbbiak: Török uralom Veszprémben 1552–1566 (Dávid Géza), A veszprémi végvár fő- és alkapitányai a török korban (Pálffy Géza), A veszprémi egyházmegye a hódoltság korában (Molnár Antal), A veszprémi harmincadvám a 17. században (Gecsényi Lajos), Veszprém török helyőrségei (Hegyi Klára), Veszprém és Kara Musztafa 1683. évi hadjárata (Varga J. János), Veszprém a 15 éves háborúban (Veress D. Csaba). Ugyancsak kort átfogó összegzés volt Fodor Pál tanulmánya: Török politikai törekvések Magyarországon.

Egyháztörténeti, múzeumi vonatkozásúak voltak a Bazilika altemplomában a Gizella-emlékkiállítás és a Gizella-kápolna megnyitása. A Művészetek Háza kiállítótermeiben kapott helyet a Közép-kelet-európai Régió Tárlat, amelyen huszonhat képzőművész, a hazaiak mellett osztrák, olasz, szlovák és jugoszláv alkotók munkái voltak láthatók. Fenyvesi Ferenc köszöntőjét követően a tárlatot Vásárhelyi Miklós, a Soros Alapítvány magyarországi elnöke és Hegyi Lóránt, a bécsi Modern Művészetek Múzeumának igazgatója méltatták.

A Gizella-napok ünnepélyes megnyitójára a várban a Szentháromság téren került sor, amelyen Kányádi Sándor erdélyi költő mondott köszöntőt, majd Dióssy László polgármes-

ter adta át az ez évi Gizella-díjat Praznovszky Mihálynak a város érdekében kifejtett kulturális szervező tevékenységéért, *Asztalos Istvánnak* és *Kovács Attilának*, a Gizella című rockopera szerzőinek, valamint *Vándorfi Lászlónak* a mű színreviteléért. Ugyancsak díjat kapott a külföldi úton tartózkodó *Balassa László* a város műemlékei feltárásában végzett munkájáért. A megnyitót a Mandel quartett koncertje zárta.

Ugyanezen a napon került sor a zongoraverseny díjazottjainak gálahangversenyére és a *Derengő* című film vetítésére, amelyet a rendezővel való beszélgetés követett.

A következő napokban művészeti együttesek bemutatkozására, vetélkedőkre, valamint emlékülésekre, konferenciákra került sor. Zenei vetélkedő, növendékhangverseny, a Veszprém Táncegyüttes műsora, a Hóvirág együttes koncertje, rézfúvós kamaragyüttesek találkozója, zenekarok, együttesek hangversenye (és a Csermák-díjak átadása), ünnepi koncert Kodály tiszteletére, szabadtéri festészeti akció, fotókiállítás és fórum, cserkészmajális, gálaműsor az Alapítványi Általános Iskola szervezésében és a Séd moziban filmek vetítése tették változatossá a rendezvényeket. Folklórbemutatót tartottak a német nemzeti-ségű együttesek, kamarazenét játszottak a Gizella Királyné Múzeum udvarán, a Petőfi Színházban bemutatták *A patkány* című Faust-improvizációt és Karl Kraus *Az emberiség végnapjai* című történelmi revüjét.

A vizuális művészeti intézmények, galériák országos konferenciáján Asztalos István Veszprém kulturális jelene és jövőképe, *Réz András* A művészet és fogyasztás – avagy a fogyasztás művészete, *Sinkó Katalin* A kortársak és a kor-társak (A kortárművészet és a fiatalok), *Gopcsa Katalin* Veszprém megye képzőművészete-képzőművészei, *Beke László* Közép-kelet-európai vizuális körkép címmel tartottak előadást. E program – remélhetően – megalapozta azt, hogy a jövőben városunk egyik centruma legyen az ilyen témájú hazai és regionális tanácskozásoknak.

8-án a Mikszáth Kálmán-emlékülésen Praznovszky Mihály megnyitója után *Alexa Károly* A nemlétező magyar polgár, *Nyilasy Balázs* A Beszterce ostroma című regényről, *Brassai Zoltán* Az eltűnt idők kavicsai (Mikszáth, az irodalomtörténész) címmel tartottak előadást. 9-én a Kodály Zoltán-emlékülésen három előadás hangzott el (*Vikár László*: Népzenegyűjtés a magyar őshaza területén, *Forrai Katalin*: Az óvodai zenei nevelés Kodály szellemében, *Lakner Tamás*: Kodály-eszmék helye a 20. század végi iskolákban), majd megemlékeztek a városunk zenei kultúrájában nagy szerepet betöltött Ének-zenei Általános Iskola két kimagasló, egykori tanáregyéniségéről, *Nagy Lidiáról* és *Balogh Elemérmé Rohonyi Katalinról*.

10-én a Gizella-napok történetében másodsorú megrendezett észak-dunántúli neveléstörténeti konferenciára került sor Nemzeti örökségünk és jövőnk: az iskola címmel. Az egyetemen megtartott programon a régió főiskolái, egyetemei oktatói és a megyénkbeli kutatók a 19. és 20. század oktatásügyét vizsgálták. Az elhangzott előadások: Egységesség és differenciáltság a két világháború kö-

Előadások:

Alexa Károly
ALEXA KÁROLY irodalomtörténész:

A NEMLETEZŐ MAGYAR POLGÁR

Nyilasy Balázs
NYILASY BALÁZS egyetemi tanár:

A BESZTERCE OSTROMA CÍMŰ
REGÉNYRŐL

Brassai Zoltán
BRASSAI ZOLTÁN újságíró:

„AZ ELTŰNT IDŐK KAVICSAI”

- Mikszáth az irodalomtörténész -

dr. Praznovszky Mihály
Elnök: **dr. PRAZNOVSZKY MIHÁLY**
irodalmi muzeológus

A Mikszáth-emlékülés programja

zötti iskolarendszerben (*Kovátsné Németh Mária*), A környezeti nevelés előzményei a magyar népiskolákban (*Müllerné Seres Ágota*), Alapvető problémák a századelő családi nevelésében (*Tóth Mariann*), Vargyas Endre kir. tanfelügyelő Győr megyei tevékenysége (*Sipőcz László*), Veszprém és Pápa XX. századi közös neveléstörténet öröksége (*Tungli Gyula*), Egy iskolatörténet tanulságai – a pápai Izraelita Polgári Iskola (*Huszár János*), A tradicionális világkép és a jövő iskolája (*Sebő József*), Ziegler Géza (Gárdonyi Géza) dabronyi róm. kat. tanítói díjlevele (*Szabó Géza*), A neveléstörténeti memoárok és visszaemlékezések gyűjtésének módszerei (*Tölgyesi József*). Az elhangzott előadások szövegei különböző megyei és városi kiadványokban jelennek meg.

Májusban további, a Gizella-napok köré szerveződött programok voltak, amelyek tággabb betekintést adtak a város polgárainak kulturális tevékenységébe, közéletébe, hétköznapijaiba. A városi bélyeggyűjtő szakkör kiállításán a Magyar Posta elsőnap bélyegzőt használt. Sporttörténeti és fotókiállítás (ez utóbbi *Szelényi Károly* képeiből), gyerekek falfestései, gyermekrajz-pályázat, kerékpártúra, diáksport-rendezvény, sajtóbeszélgetés, a Rózsa Úti Általános Iskola 10 éves jubileumának ünnepi rendezvényei színesítették az ideit fesztivált.

*

A Gizella-napok főrendezője ezúttal is a Városi Művelődési Központ volt. Rendezőként vettek részt a Csermák Antal Zeneiskola, a Helyőrségi Művelődési Otthon, a Laczkó Dezső Múzeum, a Magyar Irodalomtörténeti Társaság Veszprém megyei tagozata, a Mestermű Galéria, a Művészetek Háza, a Német Nemzetiségi Önkormányzat, a Petőfi Színház, a Páholy 2000 Bt., a Rózsa úti Általános Iskola, az Alapítványi Általános Iskola és Gyermek Ház, a Veszprémi Egyetem, a Veszprémi Érsekség és a Veszprémi Nők Kerекasztala Egyesület. Több társrendező is közreműködött (középiskolák, a Séd Mozi, a Veszprém Megyei Neveléstörténeti Társaság stb.).

*

A sajtó és más médiák (elsősorban a helyiek) nagy figyelemmel kísérték a programokat és nemcsak tárgyilagos, hanem értékelő formában is beszámoltak az eseményekről. Az alábbi összeállítás – egy kivételével – a helyi sajtóban megjelent cikkekről, tudósításokról ad áttekintést.

TÖLGYESI JÓZSEF

SAJTÓPUBLIKÁCIÓK

- a) *Önálló kiadvány*: 1. Gizella Napok 1997 Veszprém. Emléklapok és programajánlat / (Praznovszky Mihály, Veress B. Zsuzsa) 23 p.
- b) *Cikkek, tudósítások*
1. Gizella-napok (program) = Veszprémi 7 Nap. Május 2. 1+3. p.
 2. Vasárnapról Gizella-napok / sbe (S. Bonnyai Eszter) = Napló. Május 3. 2. p.
 3. Megújult egyházi múzeum / németh-andrónyi (Németh Sándor, Andrónyi András) = Napló. Május 5. 3. p.
 4. Megmaradásunk záloga a nyelv. Ünnepelesen megkezdődtek Veszprémben a Gizella-napok = Napló. Május 8. 1. p.
 5. A Gizella-napok megnyitója / H.É. (Horváth Éva) = Napló. Május 8. 2. p.
 6. Ihletője a természet világa. Tamás Ákos porcelántervező kiállítása a Mestermű Galériában / horváthy (Horváthy György) = Napló. Május 8. 7. p.
 7. Anyanyelvünk a megmaradásunk / L.P. (Laki Pál) = Veszprémi 7 Nap. Május 9. 1+3. p.
 8. Első királynénk példája. Követésre méltó lelki nagyság / Kilián (Kilián László) = Veszprémi 7 Nap. Május 9. 1. p.
 9. Gizella-napok (program) = Veszprémi 7 Nap. Május 9. 3. p.
 10. Veszprém a törökkorban / L.P. (Laki Pál) = Veszprémi 7 Nap. Május 9. 3. p.
 11. Az Adriától Erdélyig. Közép-kelet-európai Régió Tárlat / K.L. (Kilián László) = Veszprémi 7 Nap. Május 9. 3. p.
 12. Átélt hitelességű képek / TÉ (Toldi Éva) = Napló. Május 9. 4. p.
 13. A kultúra városi támogatása. Galériák, művészeti intézmények országos konferenciája / H. Gy. (Horváthy György) = Napló. Május 9. 4. p.
 14. Zongorista növendékek versengtek = Napló. Május 9. 4. p.
 15. Felolvasóülés Veszprémben a török kori „virágzásról” / Toldi (Toldi Éva) = Napló. Május 9. 4. p.
 16. A kiszolgáltatottság kérdései. Színháztudományi konferencia az egyetemen / kgy (Kellei György) = Napló. Május 9. 4. p.
 17. Kórusmuzsikától a kánkánig. Alma mater gálán mutatkoztak be nemrég Veszprém középiskolásai / s. bonnyai (S. Bonnyai Eszter) = Napló. Május 9. 7. p.
 18. A szentté lett Gizella királyné. Hosszas procedúra után, 1976 májusában avatták boldoggá / Csonkaréti Károly = Zalai Hírlap. Május 10. 9. p.
 19. Vastapsokat követelő táncok / üveges (Üveges Sándor) = Napló. Május 10. 3. p.
 20. Alászállt a Hóvirág együttes / üs. (Üveges Sándor) = Napló. Május 10. 4. p.
 21. Mikszáthra emlékeztek / TÉ (Toldi Éva) = Napló. Május 10. 4. p.
 22. Az idei Ranolder-díjasok = Napló. Május 12. 1. p.
 23. Veszprém Európába készül. A múlt értékeinek feltárása a jövőbe vezető utat is jelenti / h.é. (Horváth Éva) = Napló. Május 12. 2. p.
 24. Gizella emlékét megőrizve. Német nezetiségiek színvonalas gálaműsort tartottak Veszprémben / TÉ (Toldi Éva) = Napló. Május 12. 3. p.
 25. Kodály Zoltánt idéző hangverseny / üs. (Üveges Sándor) = Napló. Május 12. 7. p.
 26. Mária-szobor a viadukton. Dr. Szendi József érsek szentelte fel az új kegyeleti jelet / Toldi (Toldi Éva) = Napló. Május 13. 3. p.
 27. Neveléstörténeti konferencia / tölgyesi (Tölgyesi József) = Napló. Május 13. 4. p.
 28. Kodályt jobban elismerik a világban, mint itthon. A módszer tanítását kisgyermekkorban kelle-ne elkezdeni / Üveges Sándor = Napló. Május 15. 7. p.
 29. Átadták a Ranolder-díjakat. Muzsikával ünnepeltek / T. Tóth (Tóth János) = Veszprémi 7 Nap. Május 16. 1+7. p.
 30. Szoborszentelés a Völgyhídnál / K.L. (Kilián László) = Veszprémi 7 Nap. Május 16. 3. p.
 31. Európa-délután tortával / L.P. (Laki Pál) = Veszprémi 7 Nap. Május 16. 3. p.
 32. Új szín a kulturális életben = Veszprémi 7 Nap. Május 16. 7. p.
 33. Zeneiskolai koncertek / Kil. (Kilián László) = Veszprémi 7 Nap. Május 16. 7. p.

A veszprémi Evangélikus Egyházközség története

GYÜLEKEZETÜNK TÖRTÉNETE a XVII. századra nyúlik vissza, amikor a Magyarországra érkező reformáció hatására Veszprémben is a lutheri reformáció követőivé lettek némelyek. Az első evangélikusoknak nagyon nehéz helyzetük volt a városban. Üldözték őket vallásuk miatt. Ezért többen elköltöztek. Csak a legbátrabbak és a legkitartóbbak maradtak Veszprémben. Róluk találjuk az első feljegyzéseket 1732–33-ból. (42, majd később 47 család.) Istentiszteletre Nemesvámosra jártak, melyet a nagyvázsonyi lelkész tartott. Később Ösküre jártak a veszprémi evangélikusok. (1733–83 között.)

II. József türelmi rendelete (1781) változást hozott a gyülekezet életében is. Lehetőség nyílt arra, ami eddig tiltva volt, hogy más faluból igehirdető jöhessen be Veszprémbe az úrvacsora kiszolgáltatására és egyéb feladatok elvégzésére. Ez az igehirdető *Kiss János* nagyvázsonyi lelkész lett. Sőt, engedélyt kaptak arra is, hogy ún. „mestert” válasszanak. (A „mester” a lelkészt helyettesítő személy, aki majdnem minden lelkészi feladatra megbízást kap.)

Ekkor még két nyelven folyt az istentisztelet, magyarul és németül. Mivel azonban istentisztelet tartására alkalmas helyük nem volt, elhatározták, hogy egy ún. „fészert” építenek. Ez az épület a Buhim utca egyik házának udvarán épült fel. Az első istentiszteletet ebben az épületben 1788. február 24-én tartották.

1794-ben a gyülekezet anyagyülekezetté vált, vagyis saját lelkészt választott *Zigán János* személyében. Az ő munkálkodásának az eredménye a veszprémi evangélikus templom, mely torony és harangok nélkül épült fel 1798-ban, akkor még a város peremén. A gyülekezet tanító is alkalmazott a fiatalság nevelésére. Az istentisztelet nyelve ekkor már szinte kizárólag a magyar, bár az itt állomásozó német katonák részére voltak német nyelvű istentiszteletek is.

A gyülekezet kezdettől fogva kicsiny volt és szegény emberek voltak a tagjai. Így a lelkésznek és a tanítónak sem volt anyagilag felhőtlen, könnyű élete. Ez magyarázza azt a tényt, hogy a XVIII–XIX. század folyamán sűrűn váltották egymást a lelkészek és a tanítók Veszprémben (1–2–3–4 évente).

Ez az állandó változás azonban kihatással volt a gyülekezeti életre is: csökkent a templomlátogatottság, lanyhult az adakozási kedv, nőtt a közömbösség. A XIX. század végére széthullóban volt a gyülekezet.

Ekkor került Veszprémbe a gyülekezet lelkészének *Horváth Dezső* (1883-ban). Ő erős kézzel, nagy elszántsággal nekilátott, hogy újraszervezze a gyülekezetet. Róla örökítette meg a gyülekezeti történetírás, hogy egy alkalommal, amikor segílyt kért az egyházi szervektől a veszprémi gyülekezet részére, akkor ezzel a mondattal utasították el őket: „*Veszprémnek pedig nem adunk, mert Veszprém meghalt.*” Horváth Dezső válasza csak ennyi volt: „*Nohát én majd megmutatom, hogy nem halt meg, csak aluszik.*”

Megmutatta. A tanító helyett tanítója lett a gyülekezet ifjúságának. Végezte a lelkészi szolgálatot. Iskolát épített. Renováltatta belülről a templomot. Átalakíttatta a gyülekezeti

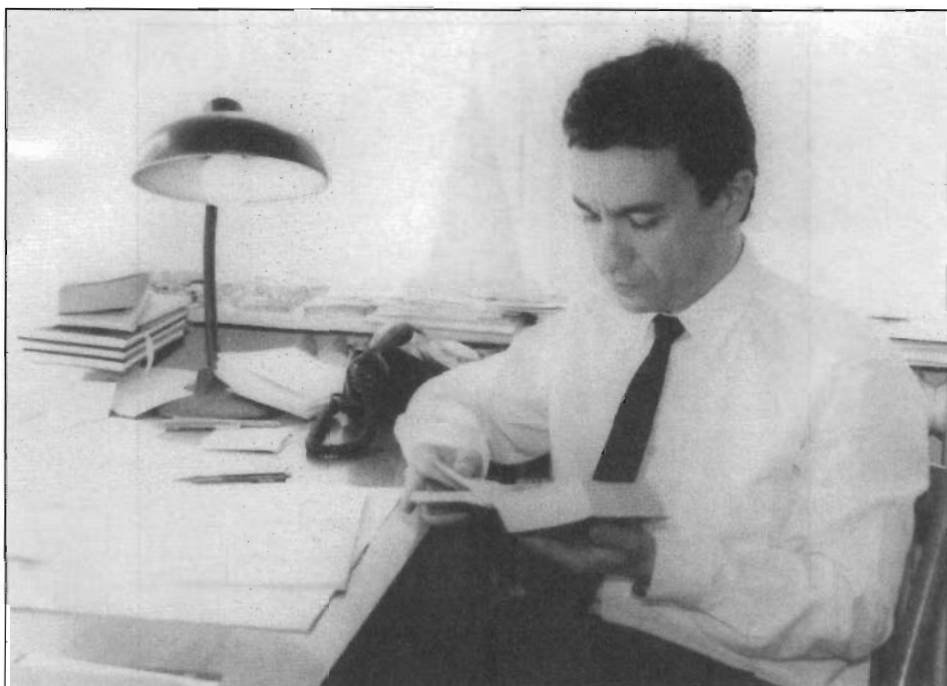

épületeket. Amikor pedig 1893-ban a tűzvész mindent elpusztított, újra kezdte az egészet. 1910-ben újból építkeznek: templomtorony készül. A toronyban pedig három harangot helyeznek el. Horváth Dezső 1914-ig, haláláig volt a gyülekezet lelkésze.

Rövid átmeneti időszak után, mely alatt az egész ország és benne a veszprémi gyülekezet élete is egyre nehezebb lett (I. világháború, és a tanácsköztársaság kommunista hatalomátvétele), 1920-ban *Hering János* lett a lelkész. Személyében ismét egy az Istenhez, a gyülekezetéhez és lelkészi hivatásához hűséges lelkészt kapott a gyülekezet.

Ismét fellendült a hitélet. Egyesületeket szervezett, hogy a gyülekezet különböző helyzetű, korú stb. tagjai mind megtalálhassák azt a feladatot a gyülekezetben, amely egyéniségükhöz közel áll. Így volt nőegyesület, leányegyesület (a VELE), ifjúsági egyesület (a KIE) és diákszövetség.

Gondja volt a szórványokra is. (1897-ben ugyanis missziói körökre osztották az ország településeit. Azokat a falvakat, ahol kevés evangélikus lélek volt, szórványként a legköze-

Isó Zoltán lelkész

lebbi anyagyülekezethez csatolták. Így Veszprém 25 falut kapott szórványként.) Két szórványban – Balatonfűzfőn és Balatonalmádiban – megszervezte a leánygyülekezetet, presbitereket (előjárókat) választatott, Balatonfűzfőn az istentisztelet tartására alkalmas helyiséget rendeztek be a reformátusokkal együtt, Balatonalmádiban pedig imaházat építettek.

1938-ban Hering János alesperes, majd később esperes lesz, s ekkor segédlelkészt is kap lelkészi feladatai elvégzésére.

A templomba fűtést vezetett be, új iskolát, új orgonát épített. Tervezték egy egész egyházi komplexum létrehozását a templom mellett (új lelkészlakkal, új tanítói lakással és vendégszobákkal), ez azonban a háború miatt nem valósulhatott meg.

A háború alatt megrongálódnak az épületek, a templom, lehetetlenné válik a gyülekezeti élet. Újra kellett kezdeni mindent. Helyrehozzák az épületeket, újra indul az iskola (közben a reformátusokkal), habár csak néhány évig működik, mert az állam az egyházi iskolákat államosította. (1953-ban a gyülekezet tulajdonában levő bérházat, amely némi bevételt jelentett a gyülekezetnek, szintén államosították.) 1948-ban kívül-belül tatarozzák a templomot.

Hering János 1953-ig volt a gyülekezet lelkésze, amikor is nyugdíjba kellett vonulnia. Ő írta meg a gyülekezet történetét a kezdetektől 1950-ig, melyet a mai napig is használunk. A további történetírás a jövő feladata, így az ezutáni eseményeket csak nagyon vázlatosan írom itt most le.

Hering János utódja a lelkészségben és az esperességben is *Halász Béla*, aki azonban csak néhány évig lehetett itt, mert az egyházi vezetőség kívánságára tovább kellett mennie Pá-pára.

1956-ban *Vető Béla* lett a gyülekezet lelkésze. Az ő lelkészkedése idejére esett, hogy a város kommunista vezetősége elhatározta, hogy éppen a mi templomunk környékén létesíti az új városközpontot. Ezért minden gyülekezeti épületet kötelezően megvásároltak és ígéretet tettek arra, hogy egy új gyülekezeti terem építésére helyet adnak. Lelkészlakást pedig a kapott pénzből vásárolt a gyülekezet az Arany János utcában. (Meglehetősen nehezítették ezzel a lelkész működését, hiszen a templom és a lelkészlakás így kb. 10 pernyi járással van egymástól.) Az ígéret pedig a gyülekezeti teremre vonatkozólag egyre később. A gyülekezet vezetősége több tervet is benyújtott, de a város vezetősége egyiket sem fogadta el. (Sőt, úgy tudjuk, még a templom lebontását is tervbe vették.)

Végül nem is készült el a gyülekezeti terem, hanem a meglévő pénzből kívül-belül renováltatták a templomot 1975-ben, melyet már *Vető Béla* utódja, *Hernád Tibor* lelkész végzett el.

Ő azután néhány év múlva megoldotta a gyülekezeti terem kérdését úgy, hogy a lelkészlakásra még egy emeletet építtetett. Ez a gyülekezeti terem ma is.

*

Gyülekezetünket mindig, egész története során meghatározta az a tény, hogy római katolikus többségű településen él. (A reformátusok is többen vannak tőlünk.) Sok a vegyesházasság, melyben a gyerekek, különösen a múltban, gyakran elveszítették evangélikusságukat a reverzális miatt.

Összetételét tekintve szegény munkások, iparosok alkották a gyülekezet többségét. Így anyagi szempontból nem volt soha gazdag gyülekezet. (Ezt mutatta az is, hogy a XVIII–XIX. században oly gyakran váltották egymást a lelkészek.)

De azok a lelkészek, akik hosszabb ideig itt maradtak, megszerették ezt a kis gyülekezetet és a várost. A gyülekezetnek története során 24 lelkésze volt. (A mai a 25. lelkész.) Közülük méltó megemlíteni azokat, akik hosszú ideig szolgáltak ebben a gyülekezetben: *Mozgay Sámuel* (1926–54: 28 év), *Krizsán József* (1869–79: 10 év), *Horváth Dezső* (1883–1914: 30 év), *Hering János* (1920–53: 33 év), *Vető Béla* (1956–74: 18 év), *Hernád Tibor* (1975–91: 17 év).

Lélekszámát tekintve, melyről eddig csak azt mondtuk, hogy kis lélekszámú gyülekezet, annyit tehetünk hozzá: 1798-ban a templomot 74 fő építette. Azóta természetesen növekszik a lélekszám – ez összefügg azzal, hogy a városba sokan költöznek be vidékről –, de a lélekszám még a századfordulón is csak 213 fő, a 20-as években 370–380 fő (ebből 168 adófizető), 1943-ra kb. 600 fő. Ma pedig elmondhatjuk azt, hogy gyülekezetünk lélekszáma kb. 1000 fő, akiről tudunk, de sokan vannak még a városban evangélikusok, akik nem jelentkeztek be és még nem tartoznak a gyülekezethez.

Mégis, bármilyen kicsi volt is a múltban a veszprémi gyülekezet és az ma is, dicsekedhet azzal, hogy benne növekedett és innen indult el lelkészi útjára *Haubner Máté*, aki 1848-ban mint szuperintendens híveit híres körlevelében a szabadságharc mellé állásra buzdítja. Ezért később megfosztják hivatalától és Kufstein várába zárják.

A gyülekezet mai helyzetét meghatározza az, hogy két központja van. A templomban folynak az istentiszteletek, a lelkészlakban és a gyülekezeti teremben pedig a hivatalos ügyek, a hittanórák, szeretetvendégségek és más egyéb összejövetelek.

A gyülekezetnek van egy erős magja, akik szeretik templomukat és gyülekezetüket, templomlátogatók és a gyülekezet fenntartására is szívesen áldoznak. Kicsiny templomunk vasárnapról vasárnapra megtelik (kb. 80–90 fő), sőt, nagy ünnepeken már alig férünk be.

A város közepén egyedül, magányosan álló templom szükségessé teszi, hogy a templom köré egy sekrestyét építsünk. Az építkezést a közeljövőben szeretnénk végrehajtani.

Három éve ismét működik közös evangélikus–református iskolai tagozat Veszprémben. Habár még a kezdeti nehézségekkel küszködünk, mégis fontosnak és jónak tartjuk a protestáns iskolát, mert a jövő gyülekezete indul, fejlődik itt.

Ma is nagy szórványterület központja Veszprém. A szórványban élők gyülekezetbe való szorosabb bekapcsolására és a veszprémi tagok állandó tájékoztatására indítottuk el gyülekezeti újságunkat, melyet évente kétszer jelentetünk meg.

Gyülekezetünknek testvérgyülekezete is van Finnországban: Rovaniemi. A kapcsolat létrejöttében és kiépítésében Hernád Tibor lelkésznek van oroszlánrésze. A mai lelkészi feladat csak annyi ezzel kapcsolatban, hogy a jó viszonyt fenntartsuk és ápoljuk.

Számtalan új – még fehér foltot jelentő – munkaterület adódik a rendszerváltás óta. (Kórház, börtön, állami gondozottak, katonaság stb.) Ezeknek a megszervezése, beindítása és végzése még a jövő feladata, és majd egykor megírandó gyülekezettörténet hasábjait fogja megtölteni.

ISÓ DOROTTYA

A veszprémi római katolikus főgimnázium testnevelése és sportja a két világháború közti időszakban

AZ I. VILÁGHÁBORÚ UTÁN a főgimnázium első, sok tanulót megmozgató sporteseménye az 1919. május 24-ikén megrendezett tornaverseny volt. Az ünnepélyt *Szeiberling Máttyás* halála után a gimnáziumhoz került *Tusnay Kálmán* tornatanár vezette. 1919. december 9-ikén a VKM támogatása mellett a belügyminiszter jóváhagyta a Magyar Cserkész Szövetség alapszabályát, és 1920-tól sorra alakultak az országban a cserkészcsapatok.

A veszprémi főgimnáziumban is megalakították a Szent Imre cserkészcsapatot, amely *Schmidt Mihály* és *Tusnay Kálmán* tanárok vezetésével kezdte meg működését. A cserkészlet az iskolán kívüli testnevelésre és sportra biztosított lehetőséget és szervezeti keretet. Az iskolai testnevelési órák, a cserkészlet sportfoglalkozásai, valamint az évvégi tornaünnepélyre történő felkészülés biztosította a gimnázium diákjainak a sportmozgási lehetőségeket.

Érdekes adalékkal szolgál az 1922–23-as tanév. Köztudott volt, hogy az iskola vezetése nem szerette a futballt. Helyette *Tusnay* irányítása mellett bevezették a „kezes labdajátékot”, mely versenyszámként szerepelt az évvégi tornaversenyen! Helyi sporttörténeti szempontokat figyelembe véve ezt kell tekintetünk a kézilabda veszprémi bemutatkozásának.

Az iskola sportéletében jelentős „mecénás” szerepet vállalt a MOVE. Természetesen nem önzetlenül. S bár a VKM nem járult hozzá, hogy a cserkészlet MOVE irányítás alá kerüljön, az iskolai sport és a cserkészlet tornaórán kívüli testnevelése nem tudta magát kivonni a MOVE hatása alól. A helyi MOVE kezdetben díjakat ajánlott fel a tornaverseny győztesének, később már versenyeket is rendezett, majd 1923–24-től kezdődően céllövő tanfolyamot szervezett a cserkészcsapatnál, helyt adva a burkolt militarista törekvéseknek. Ettől az időtől kap nagyobb szerepet az 1921. évi 53. törvénycikk, mely a tanterv feladatait úgy igyekezett meghatározni, hogy az burkolt módon, de katonai előiskolát teremtsen. Egyre nagyobb szerepet szánt – főleg a nyári időszakot tekintve – a cserkészletben történt testnevelésnek, és tulajdonképpen levante alaptörvénynek is tekinthetjük.

1924. június 19-én a MOVE rendezte azt az atlétikai versenyt is, mely a gimnázium, a kereskedelmi és polgári iskola között zajlott le, és a gimnazisták győzelmével végződött. 1924 szeptemberében jött létre a Középiszkolások Sportköreinek Országos Szövetsége (KISOSZ, 1928. január 31-től KISOK) és sorra alakultak meg a sportkörök. A főgimnázium sportköre 1924. szeptember 29-én alakult meg. A kör tagjai az akkor már engedélyezett futballon kívül az atlétika különböző ágaiban gyakorolhattak. 1925 tavaszán a gimnázium megnyerte a város ifjúsági csapatai részére kiírt futballtornát. A csapatot *Mihálcsik Géza* tanár edzette. Mivel a VKM a sportkörök részére pénzügyi támogatást nem tudott adni, a sportkörök, így a veszprémi gimnázium sportköre is a szülők, sportbarátok, jóakarók tá-

mogatásából tartotta fenn magát. Alapító tag lehetett mindenki, aki legalább 10 koronát ajánlott fel a sportkör számára.

A gimnázium paptanárai ezidőben értékes sporttevékenységet végeztek a város sportegyesületeiben. *Zsigmond János* a Veszprémi Torna Club (VTC) elnöke, *Mihálcsik Géza* a VTC intézője, *Varanics József* a cserkész vízisport, *dr. Ferenczi Zoltán* a repülő szakosztály vezetője volt. Róla meg kell jegyezni, hogy az első magyarországi vitorlázó repülőgépet szerkesztette meg. 1926-ban Tusnay Kálmánt a KISOSZ székesfehérvári tankerület első csoportjának vezetőjévé nevezték ki. Ez évben került kiírásra a gimnáziumban először az osztályok közötti bajnokság futballban, tornában, atlétikában és vívásban.

1927-ben az egyre erősödő sportkör tagjai közül *Horváth Ferenc* VII. o. tanuló az 1000 m-es síkfutásban országos ifjúsági bajnok lett KISOSZ-rekordot javítva. 1928-ban több intézetek közti versenyen vettek részt a tanulók, és első ízben rendeztek házi pingpong-versenyt, és Balatonalmádiban házi úszóversenyt. Egyre jobban tért hódítanak a téli sportok is. Gyors- és műkorcsolyaversenyt rendeztek. 1929 tavaszán megrendezték a kézilabda házi bajnokságot, valamint a vívók a VTC vívóinak meghívására versenyen vettek részt. 1930-ban tenisz házi bajnokságot szerveznek, majd 1931-ben Veszprémben először kosárlabdában is iskolai versenyeket rendeznek. Az 1932–33-as tanévben a megépült uszodában úszásoktatásra járnak a gimnazisták.

1932 nyarán megalakult és egy évig működött a Nyári Kör, melynek keretében a tanulók a nyári vakáció ideje alatt pingpongoztak, úsztak, sakkoztak, kugliztak, játszottak, kirándultak. 1934-ben a gimnázium focicsapata kerületi bajnokságot nyert. 1935-ben a korábban már felsorolt sportágak mellett Veszprémben először a gimnázium tanulói röplabdában és síelésben mérik össze tudásukat. Ugyanakkor rendezik az első úszóversenyt és vízipóló mérkőzést a sportban rendkívül aktív *dr. Szücs Imre* irányításával.

Az elkövetkező évek jelentős változást – a sportok számát illetően – nem hoztak. Az iskola kissé nyitottabb lett az egyesületek felé, néha engedélyezte diákjai számára az egyesületi szereplést. Foglalkozásainak jelentős részét a gimnázium által bérelt MOVE-, illetve VTC-pályán tartotta. 1941-ben Turnay nyugdíjba ment, helyettesítését főiskolai hallgatók-al oldották meg.

1942-ben alakult meg az önképzőkör keretén belül a Széchenyi Szakkör, mely a II. világháború időszaka alatt is működött.

SIPŐCZ JÓZSEF

MEGEMLÉKEZÉSEK

Dr. Cseresnyés József (1867–1944) emlékezete

1944. JÚLIUS 28-ÁN HALT MEG dr. Cseresnyés József, a magyar királyi állami gyermekmenhely (a későbbi gyermekkórház) első igazgató-főorvosa.

Veszprémbe született 1867. július 6-án. Apja Cseresnyés Nándor szolgabíró, édesanyja Vermes Aricidin. Az elemi és a gimnázium hat osztályát Veszprémbe, a VII–VIII-ikat Sopronban végezte, ott is érettségizett. Egyetemi tanulmányait Bécsben, Berlinben és Budapesten végezte. Általános orvosi diplomát a Pázmány Péter Tudományegyetem Orvosi Karán 1891. március 7-én kapott (száma: 97/1891.)

Pályáját Bécsben kezdte, később Heidelbergben és Budapesten is működött. A sebészetet Berlinben Billroth, a szülészet–nőgyógyászatot Baum professzornál sajátította el. Nyelvismerete német és latin.

1893-ban jött vissza Veszprémbe, ahol 1893. július 5-én házasságot kötött Véghegy Saroltával. Felesége 1912-ben tragikus hirtelenséggel elhunyt. Második felesége Véghegy Erzsébet.

A Városi Kórház másod orvosává 1894. március 16-tól nevezték ki, és a MÁV-orvosi állást is elnyerte. Az állami gyermekmenhely felépültekor, 1904. július 1-jétől (megnyílt 1904. okt. 1-jén) annak igazgató-főorvosa lett. Nevéhez fűződik az Ybl-terv alapján épített gyermekmenhelyi főépület nyugat felé történő kibővítése. A maga korában igen népszerű gyermekgyógyász hírében állt. Orvosa volt a Stefánia Szövetségnek, melyet a szegények, a munkásnyak és gyermekeik megsegítésére, egészségügyi gondozására létesítettek. Vállalta az I. világháborúból hazatérő katonák díjtalan kezelését. Elnöke volt a Megyei Orvosszövetségnek, és öt ízben a helyi Nemzeti Kaszinónak. A református egyházmegye tanácsbírója, két évtizeden át a helyi gyülekezet főgondnoka volt. A közegészségügy terén kifejtett eredményes munkásságát Horthy Miklós kormányzó is elismerte, és 1922-ben az egészségügyi főtanácsosi címet adományozta számára.

Gyermekgyógyászati cikkei az akkori szaklapokban jelentek meg. A vörhenybetegség c. műve szlovákul is megjelent. Legismertebb műve Tudnivalók a csecsemő gondozásáról. (Veszprém, 1917)

Gombamérgezés következtében halt meg. Temetése a veszprémi református templomból történt igen nagy részvétel mellett. Családi kriptája az alsóvárosi temető Mártírok úti bejáratánál található.

HOGYA GYÖRGY

VESZPRÉMI KÖNYVEK

Kádenciák negyven évről

Az ünnep időszakát fölvaltják a hétköznapok. Ez még olyan jelentős évfordulón sincs másképp, mint Veszprém Város Vegyeskarának negyvenéves jubileuma esetében. A helyzet specifikumából adódóan azonban eltér egyéb évfordulóktól. Egy kórus a maga nem látványos, felszíni szenzációkban nem bővelkedő aprómunkája, műhelye mindig az ünnep, a *zenei fény* ünnepének van mindenestől alárendelve. Ez az ünnep: egy-egy (sok!) kórusfellépés, CD- vagy hangkazetta-felvétel, rádió- vagy televíziós szereplés – a művészet által megszentelődött emberi hang aranykori ideje. Mindig a kollektívum idejéhez kötődik, sőt, abból indul ki és abban éri el csúcstát, amelyet intim (személyes) megtisztulás követ.

A negyvenéves kórusévforduló egy dokumentatív számvetésre is lehetőséget adott. Megjelent *Négy évtized kádenciája* címmel Veszprém Város Vegyeskarának jubileumi évkönyve. A kiadvány figyelemre méltó és megkerülhetetlen információs bázisa egy – immár európai hírű – veszprémi művészközösség történetének, munkájának, eredményeinek, örömeinek és bánatának. Mondhatnánk: missziójának. A könyvből tetelesen sorjázunk a betanult és előadott – nagyobbára: sikerre vitt – művek. Önmagáért beszélő a bőség mind a magyar, mind a világ kóruszenei repertoárját tekintve. Impozáns a Vegyeskar által bejárt európai térség Barcelonától Tartuig, Marosvásárhelytől Llangollenig. De az elért eredmények, az érmekek, kitüntetések, minősítések hosszú sora is elégedettséggel töltheti el a jubiláló kórust, nemkülönben a kórusát ünneplő Veszprém városát. Az Arezzotól Londonig szép díjakkal kitüntetett énekar krónikáját lapozva szembe tűnik kapcsolataik kontinensünket felölelő hálózata. Sőt: a már másodízben megrendezett Amerikai–Magyar Kórusnapok veszprémi rendezvényei a tengerentúli dalkultúra hangzásvilágával is gazdagították a város zenei életét, növelve ezzel Veszprém kulturális reputációját is. Az évkönyvet válogatott bibliográfia, kóruskrónika, sajtószemelvények és jó minőségű képanyag teszi sokoldalúvá. Természetesen a kórus tagjainak retrospektív és jelenlegi névsora sem hiányzik a könyvből, akár a Vegyeskar Baráti Körébe 1992 óta belépett személyeké.

Az eképpen is igényes összeállítást szellemileg még rangosabbá teszi a jelenlegi kórusvezető (*Erdélyi Ágnes*) éneklőmozgalommal foglalkozó vallomások, szép írása. Jól használható kalauza a Veszprémi zenei múltját bemutató *Zámbó István*-dolgozat, amelyet ugyanő kórustörténeti visszaemlékezése követ (*Felvirágzás*). *Dr. Papp Sándor* töprengése, hogy a Vegyeskar – az ismert városi, országos és történelmi viszonyok között – lehetett-e önálló társadalmi – civil!-szerveződés, a módszeresen körüljárt kérdésre nemleges választ ad. A kérdés ennek ellenére izgalmas, hiszen az énekesek Európa akkori mindkét oldalán utazhattak és szerepelhettek – bár sajátos és hallgatóságos „játékszabályok” alapján. *Fenyvesi Ferenc* a karnagyváltás válságos, de demokratikus módszerekkel „kezelt”, majd meg is oldott helyzetéről emlékezik vissza. Ehhez kapcsolódik *C. Szalai Ágnes* és *Bélafi László* írása, amely a kórusmenedzselés fölmérhetetlen fontosságára hívja föl figyelmünket.

Aki kezébe veszi e jubileumi évkönyvet, részletgazdag és hiteles képet nyerhet... Miről is? *Erdélyi Ágnes* vallomásából idézünk: „Egy közepes nagyságú magyar város hetven-nyolcvan lakója a 90-es évek világtrendítő változásai kellős közepén hetente kétszer találkozik, hogy énekeljen.”

A kötet kiadása a veszprémi Városi Művelődési Központ és Veszprém Város Vegyeskarának Baráti Köre nevéhez fűződik, de a címlap verzőján sorakozó személyek és intézmények

nyek nevei egy ritkán tapasztalható városi összefogás tényével örvendeztetnek meg bennünket zeneélvezőként vagy veszprémi polgárként egyaránt. A könyvet *Somfai Balázs* szerkesztette.

BOTÁR ATTILA

**Bontó Józsefné:
Veszprémi séták.
Forrás Könyv- és Lapkiadó, Veszprém, 1997. 50 p.**

A szerző – számos veszprémi témájú, a lakóhelyismeret tanításához kapcsolódó, diákoknak szóló munkája után – ezúttal kettős feladatot vállalt fel kötetével: a diákoknak és felnőtteknek egyaránt hasznos kiadványt készített: a várost séták keretében mutatja be.

A város története és természeti viszonyainak rövid áttekintése után tizennégy sétaút mentén ismerteti meg azokat a nevezetességeket, amely során a hely tradícióit, jelenét vehetik sorra a barangolást vállaló kisdíjakok, turisták, de azok a városlakók is, akik alaposabban meg akarják ismerni a számos látott, de lényegükről, történeti múltjukról mit sem tudva, az épületeket, ezek belső udvarait, a szabadtéri szobrokat, a „köz”-öket, lépcsős átjárókat, s azokat a történelmi ereklyéket, amelyeket múzeumaink őriznek. Ugyanis számos utca, tér, épület, szobor, emléktábla őriz a régmúltból vagy éppen a közelmúlt éveiből olyan történetet, eseményt, amelyet a városlakók csak alig-alig ismernek.

E kis kötet felvértezten – ha nem is tudományos mélységgel –, de „feltérképezhető” a rejtőzködő város a romoktól kezdve a vadonatúj építményekig. Természetesen a szerző nem ismertetheti meg az olvasót minden olyan információval, amellyel a sétára indulók útközben találkozhatnak. De e „vezetés” elég ahhoz, hogy felfedezőik is legyünk: olyan részletekre, városképi értékekre is figyelhessünk, amelyek Veszprém sajátjai. Mert mint a könyv is tanúsítja: bár a magyar városok közül egy, ám veszprémiségével jellegzetesen egyedi.

A kiegészítő útvonalak a rejtettebb városrészek, utcák megismertetését szolgálják, s ugyancsak megfelelően tájékoztatók az adatok és a kiegészítő irodalom is. A közölt képek történetileg is áttekintik a város múltját, azonban többségük a mai városról ad információt.

**Sipőcz József: Veszprém sporttörténete I. (1867–1918).
Kiadó: Veszprém Megyei Jogú Város Önkormányzata.
1997. 127 p.**

Hiánypótló kötet sorozatot kezdett a testnevelés- és sporttörténeti – főképpen a megyei napilapban, a *Naplóban* megjelent – írásai alapján ismert szerző. A város sportéletéről megjelent, a különböző sportágak történetét vagy egy-egy időszakát bemutató kötetek, vagy a néhány éven át kiadott sportévkönyvek és alkalmi helyi sportújságok, iskolai év-

könyvek, a megyei és a város különböző élettartamú lapjai bár sok adatot megőrkítettek, azonban átfogó, a város sportját komplexen bemutató mű még nem készült. Azért is jelentős e kötet, mert a tervbe vett és formálódó várostörténeti monográfia egyik fejezeteként szerepelhet majd a jeles egykori sportoló, jelenleg testnevelő tanár munkája.

A bevezető részben a testkultúra feudalizmus korabeli történetéről olvashatunk. Ez a rövid áttekintés mutatja be a később, a dualizmus korának kezdetétől kialakuló, fejlődő helyi testkultúrát, amely napjainkra bizonyos rétegeknél és sportágaknál szinte tömegmozgalommá vált, vagy legalábbis a lakossági érdeklődés középpontjában áll.

A múzeumi, levéltári, sajtóbeli és visszaemlékezés-anyagok hiteles források, amelyeket a szerző társadalomtörténeti vonatkozásban is bemutat, elemez értéket. Különös értéként tartható számon, hogy a nem szervezett, úgynevezett népi testkultúra hagyományait is figyelembe vette. Ám a döntő fontosságú dokumentumok hiánya (főképpen a helyi levéltári anyagok, amelyek a történelem viharai számára írhatók), nehezítették az objektív adatbázisból kiinduló feldolgozást, ennek ellenére a szerző hiteles képet tudott rajzolni a város dualizmus-kori testnevelés- és sporttörténetéről.

A kötet záró részében az összefoglaló, a helyi sportban jelentős szerepet játszó személyekről közölt rövid életrajzok, a felhasznált irodalom- és forrásjegyzék, időrendi táblázat és dokumentumok kaptak helyet.

(Az Előszót Dióssy László polgármester írta. A sorozat szerkesztője Juhász László, a grafikai munkákat Sipóczné Hatházi Sára végezte. A kötet a Gizella-napok alkalmából jelent meg. A következő kötet a két világháború közötti időszak sportéletét fogja bemutatni.)

Hogya György: Adatok Veszprém város temetőinek történetéhez. Veszprém, 1997. 124 p.

A szerző, aki Veszprém helytörténetének kutatója, tizenharmadik kötetében az emberi sors utolsó stációjának helyi emlékényagát írta meg: a város temetőinek történetét. Kultúránk részei ezek is: benne őrződnek létünk elmúlt évszázadai, évezredei azzal a megkülönböztetett kegyelettel, amelyben ott van elődeink tisztelete, a hagyományokhoz történő ragaszkodásunk.

A temetők közös és egyéni emlékezéseink színhelyei, ahol a valaha élt egyszerű polgárok és a neves személyiségek emlékjelei az elmúlt idők mementóiként figyelmeztetik az élőket létük végességére.

Városunk sírkertjei kulturális örökségünk is, amelyek magukon viselik a társadalmak, korok jeleit, azokat az emberi viszonyokat, amelyek a jelent múlttá teszik, ugyanakkor a jövőt is megalapozzák.

Hogya György a mai temetőket mutatja be, amelyek a közeli évszázadok és napjaink szokásai szerint alakultak, formálódnak. A régi hagyományt őrizve településrészenként, s több pedig vallások szerint is elkülönülve találhatóak a városban. Természetesen ide tartoznak a már felszámoltak, a történelem során megszűntek is: őskori, középkori temetkezések emlékei, a szabad térségekben található éppúgy, mint a rég volt (vagy éppenséggel még ma is létező) templomok körüli jeltelen temetők.

A kötetben részletes ismertetés található a nevezetesebb sírhelyekről (kápolnák, templomok, kripták stb.), valamint kultúrtörténeti feldolgozás a temetési szokásokról és hagyományokról. A kötetet forrásjegyzék, valamint történeti és mai fotók zárják.

(A kötetet bevezető Ajánlást Dióssy László, a szerző e kötetének és munkásságának ismertetését a hátsó borítón Tölgyesi József írta. A mű kiadását számos intézmény és szervezet támogatása tette lehetővé.)

Iskolai értesítők, évkönyvek

Az utóbbi években mind több középiskola jelentet meg tanévi értesítőt, évkönyvet, s ehhez társulnak a jubileumok alkalmából kiadott monográfia jellegű kötetek. Általános iskoláink csak jelesebb évfordulóik alkalmából készítenek egy-egy időszakot átfogó kötetet, ám ezek így is nagy nyereségei az intézmény- és várostörténetnek. Bár az értesítő/évkönyv jellegzetes, tradicionális műfaj, amelynek megvannak a hagyományos, kötött szerkezeti, tartalmi sajátosságai, de a megjelentek ettől olyannyira eltérnek, hogy összehasonlításuk is csaknem lehetetlen. Ugyanakkor sajátosságaik megjelenítése igen jó: érzékeltetik az eltérő vonásokat, az intézményi életben megnyilvánuló törekvéseket és nagy gondossággal rögzítik kiemelkedő nevelő-oktató és tanulmányi eredményeiket.

*

A *Táncsics Mihály Szakközépiskola és Szakmunkásképző Intézet 1995–96. évi értesítője* (amelyen nem szerepel, hogy hányadik), évek óta egységes külsővel, azonos (zöld) színű borítóval és azonos belső szerkezettel jelenik meg. Bevezetőként minden évben Táncsicshoz kapcsolódó írást találunk: ezúttal *Kellei György* jegyzete olvasható Táncsics Mihály bolyongásai címmel. Az igazgató, *dr. Borsi Lőrinc* tanévi beszámolója részletesen bemutatja az intézmény életét, helyzetének alakulását, szellemi, tárgyi gyarapodását. Tanulólétszáma a legmagasabb a városban: 1597 (és 65 levelezős), az osztályok száma 54. Néhány rövidebb – tanárok és diákok által írott – anyagban többek között a 240 éve született Ányos Pálról (*Kolozs Barnabásné*), a keszthelyi Helikon-programról, a meráni cserekapcsolatról és sportélményekről olvashatunk. A kötet terjedelmesebb részét az osztálynévsorok foglalják el. (Értesítő az 1995/96. tanévről. Veszprém, é.n. 114 p.)

A *Vetési Albert Gimnázium értesítőjének* borítója minden évben azonos kék-ezüst kombinációjú. Csak a belső címlapon azonosítható az év. Szerkesztője *dr. Tóth Dezső*. Az igazgatónő, *Kaiser Márta* bevezetője után a tanévnyitón elhangzott beszéd olvasható, majd az iskola dolgozóinak névsora következik. Egy külön blokk mutatja be a Vetési-emlékülésen elhangzottakat, s szemelvények olvashatók a diákok által írott pályamunkákból. Nemzetközi vonatkozásban is kiemelkedő jelentőségű volt a Vetésiben megrendezett IOI '96 nemzetközi informatikai diákolimpia, amelyről részletes beszámolót közöl *Takács Andor*. A további írások a tanév különböző eseményeit mutatják be, majd az évkönyv kronológiával, a diákok különböző területeken elért eredményeinek felsorolásával és az osztálynévsorokkal zárul. Az értesítő írásait számos fénykép illusztrálja. (A Vetési Albert Gimnázium közös értesítője az 1995/96-os tanévről. Veszprém, 1996. 86 p.)

A *Közgazdasági Szakközépiskola* az 1995-ben kiadott, 100 évét bemutató jubileumi kötete után 1997-ben először jelentetett meg tanévi értesítőt. (Az évkönyvek között ez az egyetlen, amelyiken a város címére és színei láthatók a címlapon. Célszerűbb lett volna az iskola saját attributumának használata.) *Kópházi Ferenc* igazgató bevezetője és a szakképzésről szóló tanulmánya után számos pedagógus írása olvasható az iskolai munka különböző területeiről. Elmélyült szakmai elhivatottságról és sokoldalú tevékenységről tanúskodnak ezek a beszámolók. A tanév krónikáját a versenyeredmények, sajtóbibliográfia, felvételi feladatsorok, a dolgozók névsora, majd a tanév statisztikai adatai, közöttük az osztálynévsorok követik. Ez utóbbiak között már a következő tanévre felvettek névsora is szerepel. E kötet is több fényképfelvételt tartalmaz. (A veszprémi Közgazdasági Szakközépiskola 1996/97. évi értesítője. Szerk.: dr. Csizsár Miklós. Veszprém, 1997. 107 p.)

A város közös irányítású katolikus iskoláinak első évkönyve (1995–96.) az első tanév krónikáját tartalmazza. A piarista szellemben működő tanintézet (amelyben gimnázium, szakközépiskola, szakiskola és általános iskola van), egy hosszabb folyamat eredményeként vált egyházi fenntartásúvá, s ez volt az első önálló tanéve. Az évkönyvet bevezető *Görbe László* igazgató írása után a névadó Padányi Biró Márton egykori veszprémi püspök életútjának rövid összefoglalását olvashatjuk, majd ugyancsak az igazgató ismerteti a piarista rend történetét. A helyi katolikus iskoláztatás történetének bemutatása után a rendszerváltás utáni katolikus iskoláztatás megindulásáról olvashatunk visszaemlékezéseket. Ez utóbbiak fontos neveléstörténeti dokumentumok is, amelyeket a kötet végi okmánymásolatok hitelesítenek. A tanév eseményeit rögzítő írások után a Brusznai Árpád-emlékermeséről készült portré szerepel, majd a tartományfőnök, az igazgató és tanárok tanulmányai olvashatók. Az ezt követő blokk vegyes anyagot tartalmaz, s a záró részben névsorok, dokumentumok és fényképek kaptak helyet. (A Padányi Biró Márton Római Katolikus Gimnázium, Egészségügyi Szakközépiskola, Szakiskola és Általános Iskola Évkönyve az 1995–96. iskolai tanévről. Szerk.: Sebő József. Veszprém, 1996. 103 p.+mell.)

A *Lovassy gimnázium* terjedelmes értesítője négy tanév (1992–1996) eseményeit foglalja össze. *Arnhoffer Mihály* igazgató erről az időszakról szóló írását az intézmény egykori neves, a közelmúltban elhunyt diákjairól (*Kutasi Kovács Lajos* író, *Majer Antal* erdőmérnök), és *Fekete Lászlóné* tanárnőről szóló megemlékezés követi. Öregdiákok visszaemlékezése után *Homonnai János* írása az intézmény ünnepeit veszi sorra, majd *Katanics Sándor* a diákönkormányzat működését mutatja be. Egy terjedelmes részben kisebb írások szólnak az iskola változatos, pedagógiaileg értékes mindennapjairól. Az évkönyvet statisztikai adatai és névsorok, valamint tablófényképek zárják. (A veszprémi Lovassy László Gimnázium értesítője 1992–93, 1993–1994, 1994–1995, 1995–1996. Szerk.: Vajda Ilona. Veszprém, 1997. 200 p.)

Az általános iskolák közül egyedülként a Rózsa úti jelentetett meg évkönyvet fennállása tizedik évfordulója alkalmából. (Ezt megelőzően a Dózsa iskola ugyancsak évfordulós kötetben mutatta be intézményük történetét.) Az igazgatónő (*dr. Vándorfiné Fülöp Mária*) és a szülői munkaközösség elnöke (*Barták Péter*) visszaemlékezése után az intézmény életének különböző területeit bemutató írások következnek, majd tanulók versben, prózában szólnak iskolájukról. A tanulmányi versenyeken elért eredmények felsorolását követő rész a 10 év iskolai dolgozói és a végzett nyolcadik osztályosok, valamint tanévenként a kitűnő tanulók névsorát tartalmazza. A kötetet fényképblokk zárja. (Rózsa Úti Általános Iskola jubileumi évkönyve 1987–1997. H.n., é.n. 85 p.+mell.)

T. J.

VESZPRÉMI SZERZŐK MUNKÁI

Egy sziget augusztusban – Széki Patka László új verseiről

Kezdetben az iróniáról fogok szólni *Patka László Amorgosz* című kötetének kapcsán. Szólok az iróniáról általában, amennyiben az egyszerre feltételezi a kétértelműséget, a többértelműséget, illetve az értékek megfordítására is szolgáltat példát. Beszélek egyfajta *grammatikainak* nevezhető iróniáról, amely mindezt a hatást a lexémák azonos, vagy hasonló hangzása és eltérő, értékmódosító jelentése révén valósítja meg. Ezzel őt nem csupán kiemelni, hanem a hazai posztmodern markáns alakjává tenni lennének hivatottak.

Széki Patka László kötetét olvasva beszélni kell a magyar nyelv mágiikus megidéző képességéről. Szót ejthetünk e megidéző képesség azon pólusáról, amelyet az irónia számára szakított ki ő – nem túl sok társával –, „hogya a világ gyémánt-tengelye meg ne görbüljön”. A grammatikai irónia mélyen beivódott a nyelvünkbe. TOROCKÓI TARACKOKról beszél egy – ki tudja hányadik? – erdélyi utazása kapcsán. Mindez mágia. A megidézés névhez kötődő, névben terjeszkedő és megjegyezhető aktus. Ha nem is járunk gyakran Torockóra, ha egyáltalán meg se fordultunk e helyen, de a torockói tarackok flórája megjegyződik. De nem csak a flórája, költészetéről lévén szó, a tűzéségi fölszereltsége is megnyilvánul – az említett homoníma révén.

Az irónia eme jellegzetessége egész költői munkásságát meghatározza, óvatos becslésünk szerint gyarmatosító törekvések szolgálatában áll. Széki Patka gyarmatosít. Nem hagyományos, martalóc, fosztogató értelemben. Annál ő kulturáltabb, érzékenyebb, etikusabb. Költészete egy olyan gyarmatbirodalom szellemi kincseivel telítődött, amelyet mások félsöpörnek. Lásd: torockói tarackok nevű gymnóvény. Az irónia által meghódított birodalom a történelemre, az egyetemes emberi kultúrára és a Kikládokon tevékenykedő kicsiny és ismeretlen mester agyagfiguráira is kiterjed. Ennél kevesebbrel nem is érdemes költőnek foglalkozni, mert ez a Minden.

Amorgosz és Amorphosz. A topológiaiag körülhatárolható és az alaktalanságból versekben alakot öltő sziget. A magyar költőember, aki leányával – szép görög név az övé –, néhány napot eltöltött ott, ahol harmad-félezer éve Szémonidész töltötte a fél életét. Az ő eredménye ismert, ha forogtunk ókori klasszikusokat. Széki Patka László eredménye most kerül a kezünkbe, olvashatjuk a szellem és a tér verses naplóját, a legszelídebb gyarmatosítás útirajzát.

Apa és leánya közti kapcsolat meghittségét tekintve, Goethe után számomra Széki Patka Lászlóéknál a legmegkapóbb. Az idős német költő a Faust második részében ír a leánygyermek (Galatea) és az apa (Néreusz) időtlen vonzódásáról. Más szerkezetű az 1996-os amorgoszi duó, noha ez a vonzódás is időtlen, archeotipikus. A történelem naplószerűen köznapiak. Goethénél az apai szubsztancia a meghatározó és magasabb rendű, Széki Patkánál pedig lányáról lesz nevezetes az Atya. Heléna játéka az amorgoszi kék ég alatt mindkettejüket különös varázskörbe vonja, helyi nevezetességgé teszi. E játékban az apa szerepe passzív, a körkörös szemlélődésnél alig nagyobb. E szemlélődés gyümölcse a kezünkben levő kötet, amelyről nehezen hihető, hogy ötlete nem Amorgosz szigetén fogant, de nem kívánok feltételezett olvasói kérdések elébe vágni.

A kötet topográfiai színeit tekintve észlelhető a belső ingamozgás: az indulás – ott-tartózkodás – az eredeti állapotba való visszatérés szerkezeti ívét mutatja. Elemi négyességek is kimutathatók:

Föld
Víz
Levegő
Ég

Ásványi
Növényi
Állati
Emberi

Lényegek

Miért szükséges kitérnünk erre? Ha a naplószerű verseket tekintjük, bizonyára feltűnik, hogy a versek nagy része augusztusban íródott.

A könyv élményanyaga augusztusban keletkezett, ez a legerősebb hónap. A legintenzívebb lét csillagai alatt állottak a kötet szereplői. Nem csupán asztrológiai, de lélektani értelemben is. Az augusztus a nyitottság esélye. A tapasztalatok, érzékelések, képek, gondolatok természetes élességükben rajzolódnak ki a sorsban és léleekben egyaránt. A hely szelleme itt több ezer éve erejéről ismerős. Beszéljenek a versek csak arról a néhány napról, amelyet Széki Patka korábbi éveiben Amorgoszban és Amorgossal töltött. (Vers-köröztetés vérdíjjal 23. p.)

Az amorgoszi augusztusról úgy gondolkodik a költő, mintha ez a hónap és ez a sziget már megtörtént volna, a sziget lelkülete már kirajzolódott volna, ahogy ő fogalmazza:

*„már nem égi s még nem földi
utódai lehettek őseiknek...”*

A *már nem* és *még nem* az az állapot, amelyben ezek a lehetetlen realitások végső megfogalmazást nyernek, a napló-kötet átítatódik egy olyan idővel, amely itt, Veszprémben és éppen velünk kapcsolatban lesz érvényes. Hogy milyenek vagyunk egy sziget szemével nézve. Milyenek vagyunk egy tenger, egy hagyomány, egy létezés szemével nézve. Milyenek vagyunk évezredek szemével nézve? Milyenek leszünk évezredek múltán? Olyanok, hogy „nincs egy színtelen pillanatuk” – ahogy ezt Széki Patka véli nagy költői telitalálattal. Vajon megengedhetjük az epikai hitel kedvéért, hogy eljátszódzunk a kötet verseinek kezdősoraival? Adódik egy fura summázat ebből a kötet zárszavául, számunkra azért maga a kötet meggyőző.

Egymást fedik az amorgoszi évek korábbi versciklus tanúságaként. Gyakran matatok az emlékezetemben, hogy honnan ismerős ez a szó. Valaha jártam ott. Így van az ember olyan térségekkel, amelyet kivételes tehetség ír az emlékezetünkbe.

Letéve e sziget könyvét, avagy inkább egy mediterrán lelkület könyvét, kívánom Patka Lacinak, hogy még sokszor tegye meg azt a több ezer kilométeres utat a Kikládokig és vissza, és mindig ilyen versek megírásának a reményével találkozzon.

(*Széki Patka László: Amorgosz. 1997, Veszprém. Vár ucca 17. Kiadó*)

BOTÁR ATTILA

Horváthy György: Völgyhíd. Veszprém, 1997. 132 p. (Vár ucca tizenhét könyvek 21.)

A megyei lap, a Napló hasábjain a szerző interjúi mindig intellektuális színfoltok voltak a különböző műfajú írások között: két fél egyenrangú társként kérdezett – szólt régmúlt-

ról, jelenről és jövőről. Ezek az elég tág időhatár között megírt, válogatott szövegek kordépek is: a tűnő idő adott választ arra, megyénk, városunk szellemi arculata milyen mértékben változott, azok az alkotók, akik a művészetek bármely területén vállalták a kihívást és megmérettetést, tudtak-e olyan hatást gyakorolni a környezetre és az évtizedekre, amely maradandó nyomot hagyott? A különböző válaszokat nemcsak az eltérő életutak, hanem az interjúkészítések időpontjai és a megkérdezettek jövőképe is befolyásolta.

Horváthy György interjúalanyai egy részéről többször is szót ejtett valamely esemény kapcsán. Így több megnyilatkozást olvashatunk Paál Istvánról, Tömöry Péterről, Géczi Jánosról és Veress D. Csabáról, akik nemcsak a szerző, hanem a közvélemény érdeklődésének is középpontjában álltak. Aki emlékezik (még) az eredeti közlésekre, újra olvasva e vallo-másfűzért, elmélkedhet egyszer volt világunk kulturális csapdáin és értékteremtésén, a nagy egymásra figyelések és a magára árvulások disszonanciáin.

A „megvallatottak” között ott találjuk (emlékezünk-e még rájuk?) Dobák Lajost, Tánczos Tibort, Hungler Józsefet, s a maiakból (csak néhányukat idézve fel) Hegyeshalmi Lászlót, Tömöry Pétert, Vándorfi Lászlót, Balogh Elemért, Migray Emődöt, Patka Lászlót, Szelényi Károlyt, Udvardi Erzsébetet és még jó néhány, megyénkben jelentős értelmiségi személyiséget. Közöttük két külföldi is helyet kapott: Ulf Reiher német színházi rendező és Oleg Tabakov szovjet-orosz színész-rendező.

Ez a kötet egyben válasz arra a dilemmára is, hogy a napi sajtó írásainak vélt tűnékeny-sége csak hagyomány gondolkodásunkban, valóban a feledés nagy tárháza, vagy értékör-ző, amelyet érdemes fel-felnyitogatni? A mű ez utóbbira példa, arra a folyamatos jelenre, ami a múlt és a jövő közötti hidat jelenti.

A kötet fűlszövegében a szerző, Horváthy György így mutatkozik be: *„Háború idején – 1942-ben – születtem Szolnokon, de gyermek- és ifjúéveim Tiszavárkonyhoz és Jászapátihoz fűznek. Szegeden a József Attila Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karán magyar-történelem szakos tanári képesítést szereztem. 1968-ban a veszprémi Napló szerkesztőségéhez szegődtem. Némi kitérő után a kulturális rovatban találtam igazán magamra. Elbúvölt a Balaton-felvidék pannon szelle-misége. Hiszek abban, hogy a humán művelődés szebbé, emberibbé teszi az életet.”*

Veress D. Csaba: Lókút története.

Lókút község önkormányzata. Veszprém, 1996. 368 p.

A történész-szerző falumonográfia-sorozatának újabb kötete a Bakony egyik jellegzetes nemzeti-ségi falu múltját (és részben jelenét) mutatja be. Köztudott, hogy a középkorban a hegység területei gyéren lakottak voltak. Az erdőkiélés: a makkoltatás, a faizás és a vadász-at, az erdő hasznának gyűjtögetése inkább csak a peremvidékeken volt jelentős, s alig néhány település tudott beékelődni az erdőborította táj középső részeibe. (Ezek is inkább vallási és/vagy erődítmény jellegük miatt tudtak meggyökerezni: Bél, Zirc, Lövöld, Jásd, illetve Hölgykő, Csesznek, Döbrönte, Palota stb.)

Lókút történelme alig negyed évezreddel ezelőtt kezdődött, akkor amikor a törökök ki- vonulása, majd a Rákóczi-szabadságharc befejeződése után az elpusztult, elnéptelenedett falvak életre keltése és a Bakony erdőrengetege hasznosítására külföldről (főképpen né- met nyelvterületről, s kisebb számban szlovák) telepéseket hoztak a világi és egyházi

földbirtokosok, közöttük a jelentősebbek: az Esterházyak, a veszprémi püspök és a káptalan, a Zichyek és mások.

A Bakony belsejében a pásztorok, favágók és más erdőjárók mindig rendben tartották, tisztították azokat a forrásokat, amelyek embert és állatot jó ivóvízzel láthattak el. Ezek egyike volt a Lókút Csernek nevezett bővízü forrás, amely mellé 1759-ben a cseszneki Esterházy-család húsz szlovák családot letelepített.

Veress D. Csaba néhány oldalon az ezt megelőző történelmi adatokat, eseményeket is felsorolja, azonban a kötet érdemi része ezzel a letelepítéssel kezdődik. A szerző ezt követően korszakonként tekinti át az új település gazdasági, kulturális, vallási, iskoláztatási, közigazgatási eseményeit, azt a helyi társadalmi történelemsorozatot, amely napjainkig vezet. Természetesen, e két és fél évszázad nemcsak sikeres periódusokból állt: számos országos vagy regionális eseményhez kapcsolódó és helyi indíttatású tragédiának is részese volt a falu. (Háborúk, kolerajárványok, kitelepítések, gazdasági ellehetetlenítés stb.)

Napjainkban, amikor a falvak új identitáslehetőségeiket keresik, különösen fontos szembesülésük a múltjukkal, mert a jövőkép csak erre alapozva lehet hiteles és reális. Veress D. Csaba e kötete és a többi is ehhez adnak segítséget, mindamelllett, hogy megyénk történelmi szakirodalmát jelentősen gazdagítja. Ez a tudományos teljesítmény – lévén a szerző veszprémi –, városunk szellemi arculatának alakulásában, presztízsének növelésében is jelentős része azoknak a munkáknak, amelyeket a helyi intézményes kutatói és az „egyszemélyes”-nek nevezhető műhelyek végeznek. (Ez utóbbiak közé tartozik az intézményi háttér nélkül dolgozó szerző s számosan mások a kultúra, a tudomány különböző területeiről. Ez utóbbiak számára pályázatok, alapítványok támogatása révén kellene megteremteni és folyamatosan fenntartani azt a lehetőséget, hogy munkásságuk tartós és társadalmilag hasznos lehessen.)

Tatai Zoltán: Emlékezés a veszprémi népi kollégiumokra.
Kiadó: a Veszprémi Népi Kollégisták Társasága.
Budapest, 1996. 176 p.

Rajk László belügyminiszter 1946 nyarán körlevelet intézett az ország vármegyéihez, megyei városaihoz, hogy a tehetséges munkás és paraszti származású fiatalok számára népi kollégiumokat hozzanak létre, amelyet a kormányzat „teljes erejével” támogatni fog. Veszprém (státusa szerint megyei jogú város) tanácsa még ez év augusztus 26-án foglalkozott a kollégium ügyével, s a jegyzőkönyv szerint: „... a városi tanács kimondja és elhatározza, hogy a népi kollégium megszervezését és felállítását minden rendelkezésre álló erővel és anyagiakkal támogatja. Mégis mielőtt ebben az ügyben érdemben állást foglal, szükségesnek tartja a kollégium szervezetének, felügyeletének, általában jogi helyzetének megállapítását. Megbízta ezért a polgármestert, hogy ez ügyben folytasson az illetékesekkel tárgyalást. Egyben kimondja a városi tanács, hogy a Magyar Városok Országos Szövetségének 317/1946. sz. felhívása folytán hajlandó minden 3000 lakos után 1–1 diák kollégiumi elhelyezését biztosítani. Miután a város lakossága jelenleg 18 000 fő, úgy egyelőre 6 diák elhelyezését biztosítja. Aláírás: Horváth György aljegyző.” Egy későbbi határozat alapján (szeptember 4.) a város képviselő-testülete 2500 Ft-tal járult hozzá a kollégium fenntartásához.

Ez a történelmi előzménye a két veszprémi NÉKOSZ-kollégium létrejöttének: az egyik *Bacsányi (!) János*, a másik *Bányai Júlia* nevét vette fel. *Tatai Zoltán*, aki maga is a Bacsányiban volt népi kollégista, az 50. évfordulóra kötetben jelentette meg az általa összegyűjtött történelmi hitelességű dokumentumokat és visszaemlékezéseket, amelyeket számos fotóanyaggal illusztrált.

Veszprém iskolatörténete megismertetésében e kötet kiemelkedő jelentőségű, mert a szerzőnek még megvolt az a lehetősége, hogy az akkori résztvevők (tanárok, diákok és mások) dokumentumait, személyes élményeit összegyűjthesse, felhasználhassa. Ezekhez sorolta a későbbiekben megjelent – főképpen sajtópublikációs – anyagokat, s így vált teljessé egy olyan intézményforma veszprémi működése története, amelynek hazánkban több, mint félévszázados múltja volt, s amely egy jelentős történelmi korszakban vállalta fel a tehetséggondozás társadalmilag is szükséges feladatát.

Tatai Zoltán gondos összegző munkája révén feltárul városunk művelődéstörténetének egy olyan epizódja, amelyben a kollégiumok nem juthattak el a kiteljesedésig, nem válhattak olyan intézménnyé, amelyek hosszú távon segíthették volna a társadalmat az aluliskolázott, de tehetséges, értelmiségi létre alkalmas fiatalok nevelésében, oktatásában. S ezzel (a népi kollégiumok bezárásával) a társadalom (annak politikai vezetése) önmagát fosztotta meg egy olyan támasztól, amely által (talán) konszolidáltabb, emberarcúbb országot hozhatott volna létre.

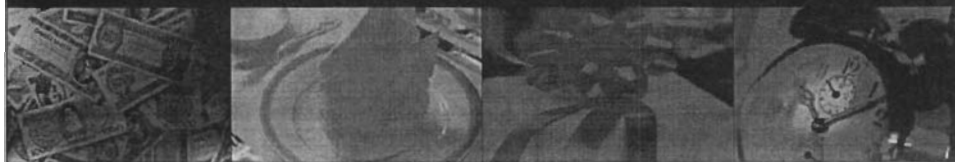
A kötet szerény kivitelben és kis példányszámban jelent meg, mert „*Kiadványunk döntően a volt kollégisták számára készült emlékezésül, emlékeztetőül!*” – írja az Előszóban a szerző. Nemcsak fontosnak, hasznosnak is tartanánk, hogy a közeljövőben az egykori kollégiumok emlékére és – a kutatói teljesítményt is elismerve – a tanulmány érdemének megfelelő kivitelben, a szükségből elhagyott anyagokkal együtt nagyobb példányszámban megjelenhessen.

T. J.

WÖLLER ISTVÁN 99
 H-8200 VESZPRÉM,
 Kádártai u. 9.

Fizessen egy elegáns mozdulattal!

Tartsa pénzt a bankban!

OTP EC/MC Üzleti Kártyájával pénze bármikor rendelkezésre áll, ám addig is kamatozik, amíg nincs rá szüksége.

Vásároljon szabadon bárhol!

OTP EC/MC Üzleti Kártyájával idehaza és külföldön több mint 13 millió helyen vásárolhat.

Rendezze számláit elegánsan!

Reprezentációs költségeit, szállodai és éttermi számláit gond nélkül rendezheti, ha Önnél van OTP EC/MC Üzleti Kártyája.

Takarékoskodjon az idővel!

A mindennapi bankbajárás helyett pénzügeit OTP EC/MC Üzleti Kártyájával gyorsabban intézheti.

OTP EC/MC ÜZLETI KÁRTYA. MOZOGJON OTTHONOSAN AZ ÜZLETI VILÁGBAN!

